

Valerija

ali

zmagoslavni izhod iz katakomb.

Zgodovinska povest.

Spisal: Ant. de Waal.

:: Prevel: dr. I. P. ::

Kay Vohovnik

GORICA 1910.

Založilo „Katoliško tiskovno društvo“ v Gorici.

Tiskala „Narodna Tiskarna“.

50443

030006270

Prvi del.

Prvo poglavje.

Znamenje na nebu.

Bilo je jeseni l. 312 po Kristovem rojstvu. Nekaj mesecev preden je v Rimu Maksencij uropal svojemu očetu Maksimianu prestol, so čete v Galiji po smrti Konstancija Klora podelile vlado njegovemu sinu Konštantinu. Ta dva vladarja sta si državo tako delila, da je vladal Maksencij v Italiji, v severnih pokrajinah Afrike in v provinciji Egipet, Konštantin pa je gospodoval Galiji, Španski in Britaniji¹⁾ A mejem, ko se je Konštantin trudil, da bi vladal po zgledu svojega očeta in se tako z dobroto prikupil pri svojih podložnikih, je Maksencij s surovo samodržno silo krotil podložnike svoje. Ni čuda, da so Rimljani z nekakim zaupanjem gledali v Galijo, zlasti še zato, ker je bil Konštantin, poleg svojih izvanrednih vladarskih zmoglosti cesarskega pokoljenja, oče Maksencijev je bil pa le surov ilirski kmet, katerega je bil Dioklecijan samo radi njegove divje hrabrosti oblekel v škrlat. In Konštantin ni vedel le, da mu je Rim in rimsko prebivalstvo naklonjeno, vedel je tudi, da ga Maksencij osebno sovraži. Da mora v teku časa priti do boja med njima, je bilo vsakomur jasno. Maksencij je celo želel in iskal prepira, zanašajoč se na svoje dvakrat močnejše bojne sile in bogate pomožne vire. Zato pa je moral Konštantinu večkrat tolažiti nevoljo svojih vojskovodij, kadar mu je bilo treba prezreti izzivanje nasprotnikovo. Ponovno je dobil iz Rima pisma najplemenitejših krogov, v katerih so ga pozivali, naj prekorači Alpe in se polasti Rima in vlade nad Italijo in afriškimi deželami. Toda Konštantin je vedel, da je za brambo dovolj močan medtem ko bi znal pri napadu na nasprotnikov tabor podleči. Zato pa se je skušal razdoru izogniti; za „Kalende“ (novo leto) je celo vselej pismeno voščil Maksenciju. Seveda mu Maksencij ni odgovarjal.

¹⁾ Galija je današnja Francoska; Britanija je Angleška.

Konštantin, mož osemtridesetih let je bil prebil poletje l. 312 v južni Galiji, v bližini mesta Lijon. Bilo je zadnje dni v septembru. Konštantin je hotel, vračaje se z bojnih pohodov, ravno stopiti v svoj šotor. Tu se mu vrže pred noge, strgan in prašen Anicij Pavlin, eden najuglednejših rimskih senatorjev. Konštantin je senatorja takoj spoznal in ga začuden poprašal, kaj ga je privedlo v taki obleki iz Rima.

„Vladar“ je dejal Pavlin s solznimi očmi, „vedi, da mi je Maksencij najprvo vzel ženo, nato me obdolžil še veleizdaje. S pomočjo zvestih prijateljev in nesmrtnih bogov sem sicer ušel ječi; toda kaj se je zgodilo z mojimi ubogimi otroci? Maščuj me, cesar, maščuj tlačeni Rim in samega sebe. Zakaj, ako te že ne ganejo prošnje senata, niti solze naših ženâ in otrok, niti gorje celega rimskega naroda, vedi, da so med žrtvami trinogovimi tudi otroci nebeškega Klavdija, tvojega pradedâ. Da, v srdcu nate, se je nesrečnež tako daleč spozabil, da je zaukazal tvojim slikam oči izvrtati in tvoje kipe prevreči.“

Konštantina obkrožujoči poveljniki so z jedva zadržljivo nevoljo poslušali pripoved tako kruto užaljenega moža. Pri njegovih zadnjih besedah je bil njihov srd prikipel do vrhunca. Nehote so segli po mečih. Posebno pa so mlajši mej njimi zahtevali od cesarja, da maščuje krvavo prizadeto mu sramotenje Konštantin sam je bil, poslušaje pripoved senatorjevo zardel od jeze; oči so se mu jezno bliskale pod stisnjenimi obrvmi: marsikako ponižanje od strani Maksencijeve je že bil požrl, toda te težke osebnosti ni smel prenesti molče.

Prosil je svoje vojskovodje, naj ga pustijo samega. Kakor je bil sicer vaje, vsako podjetje v samotni pretuhtati, tako se ni hotel tudi sedaj nikakor prenačiti. Z dušo, napolnjeno jeze in nevolje je korakal v resne misli zamišljen po šotoru gorindoli. Medtem pa se je širila vest o kruti žalitvi v taboru od ognja do ognja in kmalu je bilo čuti razjarjene glasove: Proti Rimu! Dol z lupežnikom!

Ali vladar se je v tem boril sam seboj. Bolj ko ga je nekaj sililo, naj z orožjem v roki zahteva zadoščenja, bolj mu je na drugi strani pomišljanje jemalo trdno odločitev. Saj ni imelo razžaljenje drugega vzroka, kakor da bi zvalilo Konštantina čez Alpe v past, kjer naj bi ga izvedeni Ruf, vojskovodja Maksencijev potem docela pokončal. Zmagavcu bi pripadla potem Galija, Španija in Britanija in Maksencij bi bil edini vladar celega zahodnega rimskega cesarstva. Da bi torej prišel do kakega zaključka, je pozval k sebi Konštantin svečenika Gordijana, da bi mu ta razodel voljo bogov. Nato pa je sklical vrhovno poveljništvo, kakor tudi svoje zaupnike in senatorja Pavlina v bojno posvetovanje.

Bili so to deloma stari vojniki, ki so se borili svojčas s Perzi in z Germani, v Egiptu in Britaniji; deloma pa mladi osebni tovariši Konštantinovi. Najmlajši med njimi je bil centurij (stotnik) K a n d i d, človek lepe postave, ki je bil svoj čas s pogumnim činom otel v bitki Konštantinu življenje in se zato smel prištevati med takozvane „prijatelje principis“ (vladarja). Stariša sta mu bila oče K a s t u l in mati I r e n a. Oče je bil umrl mučeniške smrti. Tudi sin je bil z vso svojo dušo kristjan. Vse vojaštvo je spoštovalo hrabrega in plemenitega mladeniča; kristjani pa, služeči v Konštantinovi vojski, so ga vrhutega še posebno častili kot zgled in vzor čednostnega človeka. Kakor se ni namreč doteknil plamen onih treh babilonskih mladeničev, tako si je ohranil tudi on v zapeljivosti vojaškega življenja čisto in nepokvarjeno srce.

V „zbor principis“ so šteli tudi vodje in kralje german-skih in britanskih čet. Posebno se je odlikoval mej njimi E r o k, alemanski kralj, starec sedemdesetih let, orjaške postave, z globoko brazgotino na čelu in sivo do pasu segajočo brado. Konštantin ga je visoko cenil. Saj se je imel uprav njegovemu uplivu zahvaliti da so ga proglasile po smrti očeta Konštancija čete za cesarja. Ko je bil bojni svet zbran, je povzel cesar besedo:

„Slišali ste,“ je dejal, „koliko razžaljenje mi je prizadel Maksencij. Pri J u p i t r u (rimski bog), ni mi treba vaših prigovarjanj in vojaškega opominjanja zato, naj se maščujem. Toda, kakor tudi bogovi ne kaznujejo takoj zločina, temveč odlašajo, tako mora tudi moder vojskovodja biti previden. Poklical sem vas torej zato, da slišim vaše mnenje; poprašati sem dal tudi bogove za njihovo voljo in v kratkem mi svečenik obrazloži njihov odgovor.“

Na te besede se je dvignil kralj Erok:

„Mislil sem“, je rekel z rahlo zaničljivostjo, kakoršno si je smel stari vojniki dovoliti, da si nas pozval zato, da nam zapoveš, da naj čete pripravimo ob prvi zori za pohod, češ, da moraš stati v enem mesecu pred vrati glavnega mesta. Kajti pri V o d a n u (germanski bog), samo s pohodom trajajočim nekaj tednov, moreš premoči sovražnika. Hej, Maksencij bo zijal, ko potrkamo nenadoma z našimi meči na vrata njegove spalnice!“

Iz pritrjevanja ki je sledilo tem besedam, je spoznal cesar, da je govoril starec vsem od srca. Tudi sam je bil spoznal, da je možna zmaga samo na ta način, da na najhitrejši način napade po gorenji Italiji raztresene legije (čete) in drvi nato v drznem pohodu pred Rim. Istega mnenja so bili tudi legatje in vojni tribuni. Poveljnik brodovja se je celo zavezal, da hoče

oteti sovražniku Sardinijo in Korziko in preskrbeti vojsko na suhem z živežem. Že je imel Konštantin na jeziku slavne besede Cezarjeve: „alea jacta est“¹⁾, ko vstopi med nje svečenik Gordijan, s cvetnim vencem na glavi in svečeniško palico v roki, spremljan od svojih duhovnikov.

„Kakor si velel, nebeški cesar“, je dejal, „raziskal sem in poprašal za voljo bogov v drobu žgalnih žrtev. Vse dobro, drago in koristno ti bodi dodeljeno. A vedi: znamenja niso ugodna, bogovi ne odobrujejo tvojih načrtov!“

Na zborovavce je učinkovala ta nepričakovana vest, tako kakor nočna slana na cvetje. Nemo in prašajoče so se spogledali; najbolj pa so pretresle te besede Konštantina samega. Mučna tišina je vladala v bojnem svetu: kdo naj se pač protivi volji bogov? Anicij Pavlin, senator rimski, je od bolesti in nevolje kar obstekel

„Ne, ne“, je zaklical, to ni volja bogov, da bi oni zlodej še dalje teptal rimsko mesto. Ali so znamenja napačno tolmačena ali pa! — Olimp²⁾ naj si išče drugod častivcev!“

„Naj bogovi oprostijo radi tvoje bolesti grdo preklinjanje!“ je odvrnil z britkim opominom Gordijan. „Kako, hočeš li s svojo šibko desnico pretehtati načrte bogov? Znamenja niso napačno tolmačena in pride dan, ko bo božanski Konštantin spoznal, da so ga danes nebeščanje svarili pred nevarnim podjetjem, zato da ga potem po vanejšem potu povedejo do večje zmage in časti.“

Ceravno so bile našle Pavlinove besede pri marsikakem vojskovodji glasno priznanje, uplivalo so vendar te s toliko mogočnostjo izražene misli tako na poslušavce, da so sedaj začeli gledati nevarnosti podjetja s čisto drugačnega stališča. Svetoval je torej eden, naj se vse vojne sile, ki varujejo mejo ob Renu, združijo in tako odoli premoči sovražnikovi. Drugi je videl uspeh le tedaj, ako se združi vojska z vladarji vzhodnih deželá. Tretjemu zopet se je zdelo, da je najbolje, če se ne ustavlja volji bogov in da se maščevanje odnese na boljše in ugodnejše čase.

Tu se dvigne nenadoma Kandid. „Vladar moj“, je dejal, „oprosti mi najmlajšemu v bojnem svetu, drzno besedo. Če je tvoj namen, udariti na Rim zgolj radi osebne užaljenosti, potem je jasno, da noče Bog prelivanja krvi. Če pa pojdeš, da otmeš mesto iz rok krutega trinoga, da ščitiš nedolžnost in

1) »Kocka je pala!« — Te besede je izpregovoril rimski vojskovodja Cezar, ko je s svojimi četami prekoračil reko Rubikon ter s tem začel vojsko.

2) Olimp je visoka gora na Grškem, ki je vedno zavita v meglo. Stari pagani so mislili, da na tej gori prebivajo njihovi bogovi. Olimp pomeni toliko kot bogovi.

čednost pred zločinom in vneboupijočim nasiljem, da vrneš rimskemu ljudstvu prostost in mir, potem bo Bog blagoslovil naše orožje. In ti ne boš samo zmagoslaven zmagavec, temveč tudi častit oče naše domovine.“

Gordijan se je ozrl s srepim, jeze se bliskajočim pogledom na drznega stotnika. Vedel je, da je Kandid kristijan, ki zaničuje proroštva in živalsko razgledovanje.

„Pri Vodanu! Z mladino gre modrost!“ je viknil Erok, ki se je dotedaj siloma krotil. „Ne čuješ vse glasnejšega upitja vojakov pred šotorom, cesar? Tudi to je glas božji!“

Nad zahajajočim solncem je bilo videti veliko in v žareči luči bleščeče se čudno znamenje. (Str. 8.)

Tudi tribun Artemij, čegar mirno in premišljeno sodbo je cesar posebno spoštoval, je izrazil mlademu stotniku svoje priznanje. Toda kjub temu je večina zbranih, pred vsem starejši vodje, mislila, da bi bilo preveč drzno, ako bi cesar tvegala pod neugodnimi znamenji vse, deželo in vladu in življenje. Nastal je razpor. Konstantin je že hotel reči, da se ukloni volji

bogov, vedoč, da je treba. ako se mu je nadejati zmage, celokupnega in žarečega navdušenja v vojski. V tem hipu plane nemudoma vojščak, s čegar lica je bilo čitati čudno razburjenje, v cesarski šotor in krikne: „Pridite in pogledjte čudežno podobo, ki se je prikazala na nebu.“

Vse je drlo na prosto.

Nepopisljivo je bilo razburjenje, ki se je bilo polastilo ob cesarskem šotoru zbranih vojakov. Eni so klečali in molili, drugi so objemali Konštantinu noge, zopet drugi so s svetim strahom strmeli na čudovito prikazen.

Nad zahajajočim solncem je bilo videti veliko in v žareči luči bleščeče se čudno znamenje, katero je obkrožal jasno čitljiv grški napis:

᾿ EN TOYTO NIKA!

V tem zmagaj!

Pri pogledu na nebesno znamenje se je vrgel Kandid na tla, razširil roke in viknil solznimi očmi: „Pozdravljeno sveto znamenje mojega Gospoda, ti naše edino upanje. Kdo se naj nam ustavi sedaj, ko ti svetiš?“

Nato se je dvignil in dejal z radostnim glasom Konštantinu ki je zrl nem in začuden na prikazen:

„Res, vladar moj, v tem znamenju boš zmagal! Ne človeška, božja usta sama ti to obljublajo. Zakaj, glej, pred tem znamenjem trepečejo duhovi pekla; tudi tvoji sovragi bodo padali uničeni pred njim v prah.“

„Vidim“, je odvrnil Konštantin, ki je zvesto motril prikazen, vidim, da je sestavljeno iz grške črke **X (H)** in **P (R)**; toda kaj naj pomeni to znamenje, tega si ne vem razložiti.“

Kandid je ravno hotel pojasniti mu pomen znamenj, ko ga prehitil Gordijan.

„Nebeški vladar“, je rekel z glasnim, vsem okoli stoječim razumljivim glasom, „nebeško znamenje, ki ga vidiš, je močnejše od onih v živalih. Zares, ljubljenec bogov moraš biti, ker so osramotili zvičajnost sovražnih ti duhov in preupili njihova znamenja s to žarečo nebesno prikaznijo. In to je pomen in razlaga: veliki **M i t r a s**, katerega častiš Ti in tvoja vojska kakor „nepremagljivo solnce“, kakor boga vse premagujoče solnčne luči; ta ti bodi znamenje in voditelj! One črke pa pomenijo z grško besedo: *χαίρε!* Zdrav!

V zvezi z obdajajočim jo napisom pa pomeni: Nepremagljivega boga solnca, Mitro si izberi za svojega vodjo, če hočeš, da boš zmagal in da ti bo dobro.“¹⁾

¹⁾ Poganski bog Mitras je užival tisti čas v Rimu veliko češčenje. Bil je nekak slovenski poganski »Svetovit« -- bog solnca.

Po teh besedah je pogledal poganski svečenik škodoželjno na Kandida, in zmagoslaven smehljaj mu je zaigral krog usten, ko je videl, kako so se razveselili take spremembe vojskovodje, ki so radostno vsklikali: „Omen accipimus! Sprejmemo znamenje! Mitras naj nas pelje do zmage!“ In ta klic je šel od moža do moža; le Konštantin je še omahoval. Ni ga bila zadovoljila razlaga duhovnikova, dvomeč in prašajoč je motril zaviti črki, žareči nad solncem. Ne, solncu niso bile namenjene one besede: V tem zmagaj! temveč veljale so znamenju nad solncem.

Tudi stari Erok, ki je samo na pol umel razlaganje Gordijanovo in ki mu je grščina prizadevala še večje težkoče ko latinščina, je gledal nekako nezaupljivo na prikazen in si želel malo jasnejše razlage. Kandid pa, ki je vestno opazoval cesarja, je takoj ugenil njegove misli. Drzno je torej stopil predenj, potegnil iz nedrij tesaro (nekako spominsko svetinjico), na kateri so bile vrezane iste črke in jo pokazal Konštantinu.

Grški črki
HR, ki po-
menita
Hristos - -
Kristus. To
je bilo za
prve Kri-
stjane zna-
menje Kri-
sta.

„Moj cesar, nam kristjanom niso tuja taka znamenja: Črki značita besedo: Hristos (Kristus). To znamenje pišemo mi svojim dragim pokojnim na grob v spomin, da so umrli v veri za Kristusa. In naše svete knjige imenujejo Kristusa solnce pravice. Ko se je prikazal svojim učencem na gori Tabor, je žarelo obličje njegovo, kakor solnce“. In nato je nekako zaničljivo pristavil: „In kaj naj pomeni oni *χαίρε*, bodi zdrav“, kakor že pozdravljajo tujce papige na vratih. Kaj naj pomeni to tu gori nad solncem v zvezi z onim stavkom?“

Besede mladeničeve niso žele priznanja, muogi so zmajevali z glavo. Vsi so strneli v cesarja, čakajoči njegovega odgovora.

„Ime Kristovo, ime tvojega Boga naj je to?“ je rekel vprašaje in čelo se mu je zgubančilo. Nato se je zamislil. Torej ne v Mitro, ne v Jupitra, niti v Marta, katere so dozdej vedno klicale rimske čete na pomoč, naj ne zaupa, temveč v krščanskega boga, proti kateremu je divjal Dioklecijan, katerega so preganjali cesarji vshodne in zapadne države, v Boga, ki ga pretežna večina vojakov ne pozna, v tega Boga, naj on, Konštantin zaupa?

In zopet se je ozrl na nebo. Ne, razlaga Gordijanova ga ni bila zadovoljila, Kandidovim besedam pa ni mogel verjeti. Je-li še tretje mogoče? Čim dalje je zrl na znamenje, tem glasneje mu je govorilo v duši: Veruj mladeničevim besedam in zaupaj!

„Toda moj dragi“, je prašal, „na kak način naj nas vodi to znamenje do zmage?“

„Vladar“, je odvrnil Kandid, „dozdaj je bil orel znamenje, ki je vodil legije v slavne boje. Sedaj pa daj napraviti eno z začetnimi črkami Kristovega imena. To je smisel onih besed, češ, da boš s tem znamenjem zmagovit. In če mi hočeš storiti veliko milost, dovoli, da nosim jaz ta novi znak. V slednjo bitko poneseš to znamenje in zaupaj in veruj, da bodo bežali Maksencijevi vojaki pred znamenjem Kristovim, tako kakor bežijo kokoši pred jastrebom“.

Oko je žarelo mladeniču v svetem navdušenju. Besede, ki jih je bil govoril so napravile na Konstantina velik vtis. Ali mladi cesar še ni poznal krščanstva, dasi je bila njegova mati Helena velika častilka Kristova. Z ozirom na rimske bogove in še posebno z ozirom na Mitra, v katerega je verjela večina njegovih legij, bi se bil težko odločil postaviti znamenje krščanskega Boga na čelo svojemu podjetju. Tu pa je posegel stari Erok vmes.

„Vladar“, je dejal, „naj pomenijo te črke že kar hočejo, po moji misli ima stotnik prav. Daj napraviti znamenja. Nebeška prikazen je to in zmago nam obljublja, to je dovolj. Naj si jo razlaga potem vsak kakor hoče“.

Konstantinovo načelo je bilo, pustiti v verskih vprašanjih vsakemu prosto roko. Že vsled tega mu je ugajal svet starčev. Obenem pa je uvidel, da bode to novo znamenje dvigalo pogum njegove vojske, ker bo vojaštvo spominjalo venomer nebeškega znamenja. Ozrl se je torej še enkrat na znamenje na nebu, in stopil nato na rob holma ob katerem je bil razpet njegov šotor, da bi razodel vojski svoj sklep. Molč in tišina sta zavladala vsenaokrog.

Ožarjen od solčnih žarkov, sredi svojih vojskovodij, je stal mladi cesar, žarečih in zardelih lic, poln moči pred zbrano vojsko: plemenita, možata prikazen, velik in lep.

Z zvonkim, daleč razumljivim glasom je povzel besedo:

„Vojaki! Vi veste, kako kruto je bil užaljen vaš cesar; vi tudi veste, pod kako krutim trinoštvom zdihuje prestolno mesto vaše. Če sem odlašal dosedaj in nisem hotel prelivati krvi svojih hrabrih vojakov, mi je pa sedaj božanstvo samo razodelo svojo voljo in obljubilo našemu orožju zmago. Glasu od zgoraj sledim in vam kličem: V Italijo! Nad Rim! — Nov prapor nas povede mesto starega orla tja, tako da bomo pred pretekom enega meseca stali pred rimskimi vrati. S prvim svitom jutri odrinemo!“

Klici veselja so zadoneli iz tisoč grl podobni šumenju razpenjenih morskih valov. Zažvenketalo je orožje in ščit je

udarjal ob ščit, da je donelo do neba in se glas odbijal od gora. Vse je prevzela tolika navdušenost in bojaželjnost, kakoršne ni še videl doslej Konstantin. Še pred kratkim je cesar dvomil o uspehu, a sedaj je bil svoje zmage gotov. Z dvakratno premočjo se je smel meriti s tako navdušenimi legijami. Z zahajajočim solncem je ugasnila tudi prikazen na nebu in vojaštvo je hitelo v šotorje, da se pripravi za pot. Konstantin pa je poklical iz bližnjega Lijona zlatarjev in jim izročil neštete kupe zlata in dragocenih kamenov in draguljev in jim natančno določil podobo in obliko novih praporov. Vrh: dolgega droga naj bi vlili iz samega zlata znamenje Kristovo obdano z dva-

»**Labarum**«, novi prapor z znamenjem Kristovim na vrhu, ki ga je Konstantin dal napraviti svoji vojski.

stno sta si dopisovala in on je tako ljubil svojo mater, da je kleče čital njena pisma, smatrajoč njene besede za besede svetnice. Kadarkoli je le mogel, jo je podpiral.

V veliko svojo radost je slišal njeno hvalo od senatorja Pavlina. Dasi pagan, Pavlin ni mogel prehvaliti njene požrtvovalnosti in moči; povedal je, da je zdrava in krepka in da

kratno vloženo vrsto biserov in posredi izdelano z zlatimi hrastovimi listi povitimi v venec. Pod to znamenje je velel pripeti zastavico s svojo podobo obdano od solčnih žarkov. Na ta način je hotel zadovoljiti nazaranje svojih vojakov, ki so molili solnce. To naj bi bil odslej glavni prapor cele vojske, imenovan **l a b a r u m**. Za zastavonošo je postavil stotnika Kandida, ki je bil sam zato prosil. Boljega si Konstantin ni mogel želeli.

Vojaki so mejtem, ležali krog ognjev, peli, pili in napijali bodoči zmagi. Kandid pa je bil zbral številce krščanskih vojakov v svojem šatoru, da se tam skupno zahvalijo nebesom za čudežno znamenje in zmago križa, ki so si jo polni zaupanja in veselja slikali v najživahnejših barvah.

Toda Kandidovo srce je polnilo še drugo veselje: bila je misel na mater **I r e n o**. Ve-

nosi s čudovito močjo izgubo moža in otrok in da se je vsa posvetila oskrbi ubožcev in bolnikov. — Že kot deček je bil zapustil Kandid domačo hišo. Sedem let že ni videl matere, ali njena slika je živela v njegovi duši in njej se je poleg Boga imel zahvaliti, da je bil ohranil srce nedotaknjeno in dušo neomadeževano. To so bile sanje zanj, kako bo stopil s Kristovim praporom pred njo. Pri tem se mu je vzbudil spomin na mrtvega očeta in sestri in žalost mu je legla v srce, a le za hip: saj se je nadjal, da bo smel obiskati njih grobove in jim povedati, da je tisti, za katerega so bili oni prelili kri — zmagal.

Samo eden v celem
ostrogu ni bil vesel —
Gordijan . . .

Samo eden v celem ostrogu ni bil vesel — Gordijan. Sam je ležal v svojem šotoru na blazini, podpiraje si z eno roko glavo, drugo pa stiskaje na mizo. Tako je strmel predse. Ni se dotaknil ne čaše dehtečega vina, niti posode napolnjene ukusnega ovočja.

„Kaj takega meni? Zasramovan da sem od takega mladeniča, tega krščanskega psa!“ je sikal srdito predse. Moja proroštva so torej nič in mesto nesmrtnih bogov naj vodi trikrat prokletu ime Nazarenčevo legije? Nikoli, cesar! S tem

znamenjem ne zmagaš. Gordijan se bori za svoje bogove in sredi krvavih bojnih planjav, sredi trupel tvojih vojakov bom praznoval zmago večnih bogov nad Galilejcem“.

Uro pozneje se je plazil iz Gordijanovega šotoru suženj za pot napravljen. Previdno se je vil mimo šotorov in izginil v temno noč kakor maček preko okopov, ki so obdajali ostrog.

V obleko všito je nosil seboj pismo, tajno pismo naslovljeno na Rufa, vrhovnega poveljnika Maksencijevih čet v severni Italiji . . .

Drugo poglavje.

Zvesta do groba.

Vročim poletnim dnevom so sledili hladnejši zakaj deževje je bilo ohladilo ozračje in privabilo novo zelenje iz Kampanje, ki je bila kakor požgana. Rimljani so se trumoma vračali iz svojih letoviščnih vil v mesto.

Tako se je bil vrnil tudi Aradij Rufin, prefekt (nadžupan) rimskega mesta, s svojo soprogo Sofronijo in hčerjo Valerijo v svojo palačo blizu Laterana. Cela vrsta visokih dostojanstvenikov je stanovala v onem delu mesta. Aradij Rufin je bil doslužil svoja vojaška leta pod Maksiminijanom in Konštancijem Klorom in je bil takorekoč sovrstnik Konstantinov in Maksencijev. V Nikomediji se je bil spoznal s plemkinjo Sofronijo in jo poročil. Troje sinov in ena hči se mu je rodilo. Sinove je izročil v odgojo Laktanciju Firmijan, o katerem ni niti slutil, da je kristjan. Tako je mogel ta zasejati seme krščanske vere že v zgodnji mladosti v srca svojih gojencev, zlasti še zato, ker se oče ni mogel mnogo baviti z družino radi svojih službenih opravil. Sinovi seveda, ki jih je bil oče zgodaj oddal v vojaško šolo, so se odtegnili kmalu vplivu svojega vzgojitelja. Tembolj pa se je oprijela Valerija novih nauk; saj je bila tudi njena dojlja kristjanka. Krvava preganjanja kristjanov pod Dioklecijanom so sicer prekinila to vzgojo, ker je tudi dojlja padla kot žrtev okrutnega vladarja. Ko pa se je bil Dioklecijan odpovedal prestolu in so preganjanja prenehala, poiskala je Valerija krščanskega duhovnika, dala se globlje poučiti in bila ob prihodnjih velikonočnih praznikih krščena.

V l. 306 se je polastil prestola Maksencij. Poznavajoč izvanredne zmožnosti Rufinove je istega zvalil v Rim, obljubivši mu sijajnih mest. Tako se je Rufin preselil v Rim in bil kmalu nato imenovan za mestnega prefekta.

Rufinu je bilo nekaj nad 50 let. Visoka, stasita vojaška postava, je bil obenem vseskozi točen in vesten uradnik. Žena Sofronija je bila nad deset let mlajša od moža, kljub temu, izvanredna lepotica, ki je znala svojo vstočno lepoto s svojimi domačimi oblačili še povečati, zlasti, ker so ista vzbujala v Rimu radovednost in občudovanje. Valeriji je bilo tedaj 16 let. Podobna je bila napol razcveli roži. Črni lasje so ji obrobjali rahlo, zaokroženo obličje, njene temne globoke oči so govorile o lepoti in čistosti njenega nedolžnega srca. Svoje stariše je ljubila nad vse. Ti so jo zopet čuvali in negovali z vsemi močmi, zlasti še zato, ker sta brata služila daleč zunaj na državni meji v Licinijevi armadi. Tretji je bil umrl junaške smrti na bojnem polji.

Valerijina najsrčnejša in edina želja je bila, da bi postala tudi oče in mati kristjana. Koj po prihodu v Rim jima e zato razodela, da je krščena. Rufina je sprva to zelo razburilo; vendar pa je preveč ljubil svoje dete, tako da mu ni bilo mogoče srditi se nad njenim korakom. Tako sta hči in mati preživeli v samoti svoje dni, govoreči o velikem Bogu in Sinu Njegovem, katerega so bili Judje bičali in na križ pribili. Valerijine molitve za mater so kipele polne zaupanja k nebu v takih urah, ko se je morala udeležiti soproga prefektova dvornih pojedin.

Pretekle zime sta se bili spoznali mati in hči z Ireno, katera ju je bila vvedla v dejansko krščanstvo del usmiljenja. Soproga in hči prefektova sta bili znani celo v predmestju onstran Tibere in Suburi.

Valerijo je vendar hudo bolelo, da se mati ne da krstiti in je to svojo boleost tožila Ireni, ki jo je tolažila, češ, da bodo sprosile molitve onih revežev milosti materinemu srcu. Rufin je bil kmalu spoznal očitno nagnenje h krščanstvu pri svoji soprogi in ji odločno prepovedal, misliti na tak korak, kakoršnega je bila storila hči. „Da sem zasebnik, bi še šlo“ je dejal „toda soproga najvišjega državnega uradnika ne sme poznati druge vere izven državne“. —

Ko je Maksencij zasedel prestol, si je prizadeval na vsak način, da si pridobi naklonjenost rimskega ljudstva. Pregarjanja kristjanov so prenehala. Seveda ni to trajalo dolgo. Takoj, ko se je začutil cesar varnega, je pokazal svoj pravi obraz in mesto Rim je v svojo grozo opazovalo pri cesarju dan za dnem nove pojave okrutnosti, požrešnosti in najnesramnejše

poželjivosti. Visoki in nizki, pogani in kristjani so krvavo občutili tiranovo samodržstvo. Ko se je bilo leta 311 nabralo vsled lakote in cesarjevega zapravljanja silno množice pred njegovo palačo, zaukazal je bil vojakom sekati množico češ, da jim utolaži lakoto za vedno. Silno visoki davki so tlačili ljudstvo. Ta denar je potem Maksencij razsipal za draga podjetja in zidanja. Posebno pa je začel obračati svojo okrutno pozornost na kristjane. Le priljubljenost ljudomilega Konstantina, mudečega se v Galiji, ga je odvrčala od tega, da ni obnovil krvavih ukazov zoper kristjane.

Ko se je vračal Rufin iz svoje vile v Antium v Rim, bi bil srčno rad pustil soprogo in hčer še tam. Toda ukaz je slovel določno. Cesar je bil izrečno povabil vse gospe rimskega plemstva na praznik Meditrinalij v Rim, kateremu povabilu se prefektova žena ni smela in ne mogla ustavljati. —

Nekaj dni zatem je sedel Rufin s svojo soprogo v krasni dvorani svoje palače. Krasen razgled se jima je odpiral na zapad, kjer se je v dalji bliščalo albansko pogorje, posuto ob vznožju s prijaznimi seljaškimi hišicami in divnimi plemiškimi pristavami. Nema in žalostna je strmela Sofronija na krasno pogorje. Cel dan je bila nekako čudno resna, temen strah, mračna slutnja jo je napolnjevala. Zdelo se ji je, da ji bo iti daleč, daleč od Rima. V verskih pogovorih z Valerijo se je bila šele nekako razvedrila. Velika želja, da bi mogla postati kristjana, je napolnjevala njeno dušo,

Ko je bil prinesel suženj po večerji slastnega ovočja na mizo in se je Valerija divila krasnim in sočnim sadovom, se je Sofronije polastila nenadoma nekaka svečana resnost.

„Glej“, je dejala, „ta lep sad, ni li podoba v boli in preskušnji vzgojene duše? Kraševita tla ga vzgoje, ob les ga navežejo in prirezujejo ga, do se mora solziti. In šele tedaj sine trti pomladnje solnce in vzgoji najplemenitejši sad“.

Valeriji je nehote omahnila roka. Izpustila je grozd. Mati pa je odtrgala jagodo in jo zmečkala mej prsti.

„Lupina je rdeča“, je rekla, „ali sok je prozoren in čist. Trda peška je v sredi, sok pa je sladek. Ni li isto pri bolesti?“

Solza ji je zablestela v očesu. Mož in hči sta strmela polna skrbi v njeno obličje.

Rad bi se bil drugega jutra Rufin mudil doma, zlasti še zato, ker se je bila ženina otožnost še povečala.

Ali kakor nalašč je moral ravno danes na zelo važno posvetovanje. Obljubil pa je, da se vrne v eni uri. Sofronija pa

je šla na pergulo,¹⁾ odkoder je bil krasen razgled čez najlepša poslopja. Jutranje solnce je zlatilo sijajne kupole, odbijalo se od zlatih streh in stolpičev in stebrov.

Ali Sofronijine oči niso videle te krasote, njena duša se je mudila v mislih na sinove, in silno hrepenenje po njih ji je prešinilo srce. Tudi svoje daljne domovine se je spomnila in s solznim očesom se je ozrla proti nebu.

V te mračne misli zatopljena ni zapazila nekakih sumljivih oseb, bližajočih se palači, ni videla vstopiti z nosilnicami dvornih sužnjev, kakor tudi ni opazila, kako so oboženi vojaki obstopili hišo, prikrivši se v bližni ulici.

V tem so ji naznanili, da čaka nanjo cesarski uradnik. Nekaj hipov pozneje je stal isti pred njo.

Ko ga je Sofronija ugledala, je vstrepetala od nog do glave. Oni pa se je nizko priklonil in ji v kratkem obrazložil namen svojega prihoda, češ, da ga pošilja božanski Maksencij, ki ga je bila vnela njena izvanredna lepota. Naročilo ima ji naznaniti, da si jo je izbral Maksencij za svojo ženo in naj pride na dvor. Nosilnice so že pripravljene na dvorišču.

Sofronija je prebledela. Ozrla se je proti nebu. V tem hipu se je zavedla in odgovorila selu:

„Vrni se in naznani cesarju, da hočem ostati zvesta svojemu možu in da ne morem in nočem biti cesarjeva žena“.

Oni pa se je prezirljivo nasmejal in dejal: Teh vezi si lahko prosta, nihče ni neumrjoč. Tudi ne kliče cesar kristjanke, temveč ženo“.

Sofronija se je zgrozila.

„Ne“, je viknila užaljena, „to se ne sme zgoditi, nikoli, nikoli!“

„Potem“, je odvrnil hladno sel, „potem se bo, to zgodilo s silo. Vsa hiša je polna mojih ljudij“.

Ona pa je vila roke.

„Ali ni rešitve nobene več?“

Ozrla se je z vročo molitvijo v srcu proti nebu.

„Četrť ure mi dovoli, da se preoblečem“.

Oni je privolil. Sam pri sebi pa je mrmral: „Vse so enake. Ženska krepost, ha, ha, ha!“

Četrť ure je preteklo, Sofronije pa ni bilo. Dvorniku je začela potrpežljivost potekati. Vstopil je v bližnje sobe in prišel do Sofronijine sobe. Potrka. Nobenega odgovora. Kliče. Vse tiho.

Kaj je to. Ali je žena mogoče vendar ušla? Ne da bi se dolgo pomišljal, je udrl oproščenec v sobo. Sofronija je viknila: „Gospod Jezus, tebi zročim svojo dušo!“ in si potisnila bodalo v srce.

¹⁾ Pergula je nekaka veranda.

Brezglasno je omahnila.

Dvornik je divje zaklel in se oddaljil —

Ko je bila zaslišala Valerija o prihodu biričev, je hotela oditi takoj k materi. Isti pa so ji zabranili vstop. Slutila je nekaj groznega in v tem strahu preždelala pol ure. Tedaj se je vrnil oproščenec, pomignil svojim ljudem in se ž njimi oddaljil.

Valerija se je oddahnila. Kar letela je skozi sobe v materino dvorano, glasno jo klicaje. Toda mati se ni oglasila.

Nebeški Bog — kaj je to? Mrtva v mlaki krvi!

Deklica je kriknila in se onesvestila.

Rufin se je bil podvizal in hitel domov. Ves čas se ni mogel znebiti nekega notranjega nemira. Že v vestibulu¹⁾ so mu prišli sužnji in sužnje nasproti, jokaje, jadikovaje. V silni bojzani je planil v Sofronijino sobo. Od neizrekljive bolesti premagan, se je vrgel ob pokojnici na tla, dvignil njeno glavo in vzdihnil bolestno:

„Sofronija, sladka žena! Saj ni res! Ti nisi mrtva! Samo eno besedico reci še, samo enkrat odpri še svoje oči!“

Toda ona je bila mrtva, mrtva, in ko je poprašal po svoji hčeri, so mu povedali da se je bila onesvestila. Omahovaje je odtaval od mrtve žene k onesveščeni hčeri.

Ko mramor blede je ležala deklica z zaprtimi očmi na postelji. Rufin ji je stisnil roki. Ah, ali naj zgubi obedve v enem dnevu?

Sužnja, katera je stregla Valeriji, je potolažila preplašenega očeta, da ji bije še vedno srce in da se bode gotovo zopet prebudila. Predvsem vendar ji je treba miru in nege; v predsobi naj počaka oče, dokler se ne zave. Rufin je šel. Toda, trajalo je dolgo, preden se je deklica zavedla in nesrečni oče je imel mejtem dovolj časa zato, da je popolnoma premislil in razumel nezgodo, ki ga je bila zadela. Čutil se je tako osamelega in tako uničenega in niti nebo ni imelo zanj tolažilne misli.

Tu mu je prinesla sužnja kos papirja, katerega je dobila na mizi v Sofronijini sobi. Rufin je takoj spoznal pisavo Sofronijino. Pismo je slovelo tako-le:

„Moj mož! Sam Bog ve, kako prisrčno ljubim tebe in svoje otroke, in kolika bolest mi mori srce, ko moram oditi, nenadoma, brez slovesa. Toda ni mi mogoče drugače. Kar imam najsvetejšega, hočem ohraniti neoskrunjeno.

Skoprnela bi od sramu, da se mi je omadeževani vrniti k tebi. Še manj bi smela potlej prositi za sveti krst, po ka-

¹⁾ Vestibul, predveža.

terem tako neizrečeno hrepenim. Z vročo molitvijo sem se zatekla k Bogu, da bi mi pokazal kak drug izhod, a če ne bo druge pomoči, tedaj pobegnem kakor jelen zanjkam lovčevim na ono goro, kamor ne more noga preganjajočih. In Kristus, katerega verujem in katerega umirajoča izpovedam, bo sprejel mojo dušo. Tam gori hočem moliti zate, Valerija, dete moje, tolaži svojega očeta, priporočaj ga Bogu, spominjaj se . . .“

Dalje ni mogla pisati. Vstopivši oproščenec jo je bil prekinil.

Vedno in vedno nanovo je čital Rufin pismo, bolest se mu je raztajala v tolažilnih solzah. Vsaka beseda je dihala toliko ljubezni, toliko nepopisne udanosti. Kako lepa je bila duša ženina, govoreča iz teh besed, zadnjih in otožnih, otožnih brez mej . . .

In Rufin se je spomnil Lukrecije¹⁾. Sofronijin čin pa se mu je zazdel vse lepši, plemenitejši nagibi so posvečevali njen korak.

Sužnja je prišla naznanit, da se je Valerija zavedla in da hoče videti očeta. Molče sta si segla v roke. Velika, prevelika je bila njiju bolest, tako velika, da nista našla zanj besede . . .

V tem je prišla Irena, ki je bila zvedela o tem kar se je bilo dogodilo. Sama v ognju boli preskušena, je znala plemenita matrona²⁾ tolažiti in bodriti še bolj užaljeno srce. Bila je kakor angel-tolažnik, z neba noseč zdravila bolni duši, da ne omaga in ne obupa popolnoma.

Pripovedovala je, kako je pokojnica še včeraj obiskala revno porodnico v revnem okraju onstran Tiber³⁾ in jo je obdarila z jedili in perilom.

In še veliko lepega je spomnila iz življenja blage pokojnice, njeno junaško zatajevanje in nebeško potrpežljivost, lastnosti, katere je njeno poslednje dejanje tako lepo dokazalo in spopolnilo.

Tako sta govorili ženi o pokojnici. Rufin je molče poslušal in v dušo so mu pronicale te vesti. Tako prodira blagodejna moča v razsušeno zemeljsko grud. Vselej je bil prepričan, da pozna Sofronijo do zadnjega kotička, toda šele sedaj je docela pojmoval vso globokost njenega čistega in plemenitega srca. In kako vzvišene so bile te misli, katere je čul danes prvokrat.

¹⁾ Plemita rimska deklica, katero so bili onečastili sinovi kralja Tarkvinija in je zato volila radovoljno smrt mesto sramote.

²⁾ Matrona, rimska gospa.

³⁾ Tibera je reka, ki teče sredi Rima,

Vedel je, da je bil Irenin mož s svojima dvema hčera-rama vsled svojega krščanskega izpovedanja usmrčen. Nikdar pa se ni bil natančneje zanimal za ta slučaj. Sedaj pa je želel pozvedeti, kako je mogoče prenašati slabotni ženski izgubo moža in otrok.

Irena je ugenila njegove misli in začela pripovedovati :

„Ko je bil začel preganjati Dioklecijan kristjane in jih je okrutni Maksimijan prepodil od vsepovsod, tedaj jim je ponudil moj soprog Kastul svojo palačo v porabo. Tu so praznovali odslej kristjani svoje svete skrivnosti. Gotovo se spominjaš, dragi Rufin, hrabrega tribuna Sebastijana!“

„Onega, katerega so obstrelili numidijski¹⁾ strelci“, je prašal Rufin, „toda ne do smrti, in ga nato pobili z gorjačami? Spominjam se, tedaj se je mnogo govorilo o tem“.

„Spravili smo mrliča“, je nadaljevala Irena, „v svoje stanovanje, da bi ga ponoči pokopali. Toda videli smo, da je še živ in posrečilo se nam je, ozdraviti ga. Komaj pa je bil okreval, že je, hrepeneč po mučeniškem vencu, šel pred cesarja. Nato ga je dal Maksimijan pobiti kakor psa. Obenem pa je začel pozvedovati, kdo da ga je negoval. In kar je zvedel, ga je silno razkačilo.

Prijeli so mojega soproga in ga po trikratnem zaslišanju in mučenju živega zakopali pri labikanskih vratih“.

Za hip je umolknila. Spomini so jo prevzeli. Potem pa je nadaljevala :

„Mene in moji hčeri so vlekli v ječo. Kandid, moj sin je ušel maščevanju cesarjevemu samo zato, ker ga je bil oče malo preje poslal v vojaško šolo v Galijo. Najhuje mi je bilo to, da so me bili ločili od mojih otrok, ali nobena prošnja ni pomagala nič. Nekega dne pa pride jetnišničar in mi pove, da sta umrli moji hčerki na mrzlici. Prosila sem ga, naj mi dovoli, da bi ju vsaj mrtvi videla. Šele, ko sem ga spomnila njegovih lastnih otrok, se me je usmilil in me odvedel v njiju ječo. Tam sta ležali na trdih tleh dve nežni cvetki, nerazcveli in utrgani Jagnje ob jagnjetu, mrtvi, mrtvi . . .“

Solze so ji zadušile govor. Rufin pa je prijel Valerijo za roko. Vsaj ta dragulj mu je bil še ostal v tolažbo.

Matrona pa je dokončala obrisavši si oči : „Ko je bil Maksencij zavladal, so me izpustili. Pohitela sem na grob svojega moža in svojih hčerk. Od tedaj živim, kakor drevo, ki ga je oropal zelenja zimski vihar. Moj up, moj edini up je še — moj sin Kandid“.

¹⁾ Numidija je bila rimska pokrajina v Afriki.

Umolknila je. Tudi Rufin je začuden strmel molče pred se. Koliko je morala prestati ta šibka ženska! Ali kdo, kdo ji je dal toliko moč v prenašanju preskušenj? —

Valerija je bila prišla nekoliko h moči in začela prositi očeta, da bi smela skazati pokojnici poslednje delo ljubezni. Dasi se je bal za hčer, ki je bila slaba, je naposled vendarle privolil. O srce, vajeno trpljenja, ni šibko, čudovita nebeška moč je prešinja. In Irena je to vedela . . .

„ . . . Tam sta ležali na trdih tleh dve nežni cvetki mrtvi, mrtvi . . . “

Valerija je torej odšla s svojo materinsko prijateljico v tablinum¹⁾, kamor so bile sužnje odnesle materino truplo in ga položile na blazine. Rufin pa se je zaprl v svojo sobo, sam s svojo botestjo in mislimi, ki pa so bile jasnejše in mirnejše. —

Valerija se je zgrudila ob materinem truplu na tla, objela njeno glavo in rekla:

„Draga mati, s svojo lastno krvjo krščena, stojiš sedaj pred Gospodom. Ne, nočem plakati. Hčeri tolike matere se ne spodobijo solze. S solzami v očeh strmim tja gori v nebeško veselje in se radujem s teboj in slavim Gospoda“.

¹⁾Tablinum, dvorana.

S pomočjo dveh služkinj sta nato Valerija in Irena začeli napravljati mrliča. Mazilili sta jo in jo nato oblekli v dragocena oblačila. Mej prste sta ji stisnili palmovo vejo, glavo pa sta ji ovenčali z rožami. Obrnili sta jo po starorimski navadi z nogama proti vratom. Okolu odra sta našgali luči. Iz *a c e r r e*¹⁾ se je dvigal vonjav dim, napolnjujoč sobo s prijetnim duhom. V srčni krvi materini namočeno rutico je vzela Valerija za spomin.

Za pogreb je poskrbela Irena. Valerija pa je odšla k očetu, vedoč, da mu je potreba tolažbe v teh težkih urah. Saj njemu še ni svetila milostna luč vere v mračno noč trpljenja, katera je njo samo vsekod prošinjala z nadejo in zaupanjem na svoječasnno snidenje z materjo onstran boli in gorja.

Našla je očeta čitajočega pismo ženino. Dal ji je list in dejal:

„Preberi mi je na glas. Iz tvojih besed zveni njena govorica“.

Vzela je list in brala. Sprva je sicer krotila notranji vihar. Ko pa se je nenadoma ozrla na očeta in videla, kako mu teko solze po bledem licu, tedaj je premagala tudi njo boleost in govor ji je zastal. Toda zopet se je premagala in dočitala: „Kristus, v katerega sem skrivaj verjela in katerega sedaj umirajoča izpovedam, bo sprejel mojo dušo. Tam gori pri njem hočem moliti zate“.

„Ah, zakaj sem ji branil storiti, kar je tako vroče želela“, je vzdihnil Rufin.

„Pri Kristusu moli ona zate in zame in naju pričakuje!“ je odvrnila Valerija. Nato je želel videti pokojnico. Hči ga je peljala k nji. Silno ga je pretresel prvi pogled na pokojno. Ali ne samo boleost, nekaka slovesna svetost je napolnila tedaj njegovo srce. Položil ji je list na prsi in se zagledal v njen obraz, kakor da bi hotel čuti iz njenih lastnih ust besede, ki jih je bila zapisala. Ves miren in jasen je bil njen obraz, obraz svetnice in mučenice. Zaprle so se oči in vživajo veselje nebes in prosijo milosti nad one, ki žalujejo in jim še ni posijalo solnce in luč višav . . .

Čudne misli so prevzemale Rufina. Žrtvovala se je Sofronija, da ne bi oskrnila svoje časti. Ali samo njeno mišljenje ji je moglo dati zato dovolj moči, Rufin je začutil, da je v tej novi veri silna moč nepojmljiva, nadnaravna . . .

Ko je še živela, ji ni sledil, zdaj pa ga je klicala mrtva za seboj, na goro, kamor se je bila sama zatekla.

¹⁾ Acerra, kadivnik.

In on je sledil in kakor dete, ki ga vodi mati za roko, je šel za njo

Nad mestom Rimom pa je sijalo solnce veliko, svetlo. Od nekod se je dvignil bel golob in se dvigal daleč nad mesto, k solncu, k solncu . . .

Tretje poglavje.

Grozeči oblaki.

Mrkega pogleda, leno zleknjen na mehkem naslanjaču je z vidnim dolgočasnjem poslušal Maksencij dnevna poročila. Pričakoval je Sofronije. Kakor ga nam kažejo novci, ki jih je bil dal kovati, je bil to človek surove zunanosti. Močna, širokopleča postava, slika zgolj zunanje divje, okorne moči. Malo, nizko čelo so mu zakrivali kodrasti lasje, trden, tolst vrat je nosil okroglo, neumno glavo. Izraz nesramne drznosti in zvičajnosti so odsevale bodeče oči. Rad se je primerjal s Herkulom.¹⁾ Svojo stražo je zbiral iz najmočnejših ljudi in jih imenoval Herkulce.

Podoba cesarja Maksencija, kakor ga nam kažejo rimski novci.

Dočital je bil dnevna poročila in hotel, sit čakanja, poslati ravnokar drugęga oproščenca v hišo Sofronijino, ko so mu naznanili sla z važnimi in nujnimi vestmi.

„Naj ga odvedo k pisarniškemu prefektu Herakliju — ali kamor hočejo!“ je odgovoril cesar, zevajoč. V tem pa se je domislil, da bi utegnila biti to poročila z bojnega polja v gornji Italiji in si je dal prinesiti pisma.

„Par mrež naj le raztrže ščuka“, je bil pisal Rufu, „dolgo ne bode 'trgala ne skakala! Plačam ti ščuko z Galijo!“

Tako je bilo! Pismo je bil poslal Ruf, poveljnik Maksencijev v gornji Italiji.

Maksencij je odprl pismo in čim dalje je čital, tem bolj se mu je oblačilo obličje.

¹⁾ Herkul je bil močan grški junak.

Vedel je že, da je bil Konstantin prekoračil Alpe in zmagal pri Avgusti Taurinorum.¹⁾ Temu pa ni pripisoval najmanjše važnosti. Zaupal je slepo v zmožnosti Rufove, katere je bil isti dokazal v Egiptu. Misleč, da se je pustil Ruf samo radi zvižaje premagati, je za trdno pričakoval, da mu pošlje isti v najkrajšem času glavo Konstantinovo. Zanašaje se tako, ni bil Rufu poslal legij,²⁾ za katere je ta prosil.

Sedaj pa mu je poročal poveljnik, da si je sovražnik osvojil Turin in da se pomika pred Briksijo in Verono, katero si je v naskoku osvojil. Ruricij, vrhovni poveljnik mesta, da je padel.

Kakor sicer, postopa tudi tu Konstantin s premaganci usmiljeno.

Ruf nemore več braniti gorenje Italije. Dal je utrditi apeninske prehode in zbira novih moči v obližju Florence. Nestrpno pričakuje afriških legij, za katere je bil prosil cesarja.

To so bile neprijetne vesti. Maksencij je penec se od jeze raztrgal pismo in ga vrgel na tla in ga teptal.

„Florencija, Florencija, — ha — lupežnik, izdajnik! Placencija, Parma, Bononija! In to vse si je osvojil, ne da bi zamahnil z mečem. Čemu nisem bil pohitel jaz sam na bojno polje in pokončal kakor Herkul tega mrjasca, ki pustoši moja polja?“

Razjarjen je meril s hitrimi koraki svojo sobo.

Kako je bilo vendar mogoče, da so se dale hrabre Rufinove legije premagati? Li niso bile trikrat močnejše od Konstantinovih?

To so morali biti hudi porazi, sicer bi ne bila njegova armada tako raztepena.

Šele sedaj se je domislil Maksencij, da še ni dočital pisma. Pobral ga je. Sklep pisma je slovel:

„Kakor mi poroča Gordijan, je dal oni napraviti novo bojno znamenje; neko nebeško znamenje mu je baje isto narekovalo. In ta znamenja z začetnimi črkami Kristovega imena delajo čudeže. Saj je pretežna večina njegovih ljudij krščanska.

Dal sem bil zbrati svojih petsto najboljših bojnikov in jim obljubil najvišje časti, če se polastijo one zastave. Bilo je mesarsko klanje, od mojih petstoterih pa se ni rešil eden.“ —

„Tako“, je škripal, s pestmi grozeč, Maksencij, „Nazarenci so torej tisti, ki mi strežejo po prestolu? Smrdeče psice, tako ste mi hvaležni zato, da sem vas izkoval iz vaših spon? Diolekcijan Vas je sodil prav, čemu sem pač preklical njegove odloke!“

¹⁾ Sedaj Turin.

²⁾ Vojaških čet.

V tem hipu je vstopil, trepetajoč in drhteč oni oproščenec, katerega je bil poslal Maksencij k Sofroniji in naznanil, da se je žena sama sebe umorila, češ, da je kristjanka, ki ne more biti po volji carju.

Niti za hip se ni zgenilo v osrčju Maksencijevem.

„Kristjanka da je, in da mi ne bode po volji?“ je dejal porogljivo. „Da, to je res! Vsi so veleizdajniki, od zadnjega berača pa do škofa Miltijada. To bi triumfirali, če bi prispel Konstantin v mesto. Toda, pri bogovih, naviti vam hočem uro. Pojdi“, se je zadril Maksencij nad oproščencem, „in naroči Herakliju, naj pride po kosilu k meni. On naj mi pobira te uši iz kože“.

Mrk in neusmiljen je koračil po sobi gorindol. Lani je bil dal posekati nekaj stotin meščanov, li ne more letos pomoriti nekaj tisočev kristjanov? Zato, da bodo imeli strah, zato —

„Toda“, si je pripomnil, „te golazni ni konca. Kakor molji so se zajedli v mesto in celo v najvišje sloje. In oni galski paglovec bi imel potem povod proglasiti se za rešitelja rimskega prebivalstva“.

Nato je začel premišljati z nova svoj položaj. Ali ni Konstantinu odprta pot na Rino, ako obnemore Ruf tudi pred Florencijo?

„Dobro“, si je dejal Maksencij, „v štirinajstih dneh dojdejo legije z juga. Mejtrem utrdim mesto. Naj le pridejo psi potem. S krvavimi gobci bodo zapuščali mojo jazbečino“.

V tem hipu mu naznanijo R u f a. Vpričo tako resnega položaja, je bil ta sklenil, osebno obiskati vladarja in mu predložiti bojni načrt. Potoval je bil noč in dan.

Maksencija je presenetil nenavadni obisk. Iz ustmenih poročil je uvidel Maksencij docela vse svoje žalostno stanje.

„Da“, je dejal car, „utrditi hočem mesto. Ne udam se Konstantinu, četudi ima biti razdejano mesto do zadnjega kamena“.

„Naj se ta samo prikaže pred ozidjem, potem ne pomorejo ne zidovi ne okopi“, je odvrnil drzno Ruf.

„Primanjkuje ti živeža in ne vem, je li mogel od lanske draginje do danes Rufin napolniti zakladnice. Letina ni bila dobra“.

„Živega ga dam peči“, je rjul Maksencij srdeč se nad drznostjo svojega poveljnika, „ako ni napolnil shramb. Imam sicer obračunati ž njim tudi radi njegove žene. Vsekakor pa mislim, da bo živež zadostoval za nekaj mesecev“.

„In kaj je to, če tudi braniš Rim dva, tri mesece? Si li tudi gotov, da se ti ne pobuni ljudstvo?“.

„Ljudstvo pobuni?“ se je zakrohotal cesar. „Po mojem biču bodejo plesali Rimljani, ti rečem! Toda, razodeni mi že enkrat svoje načrte!“

„Edino tvoja osebna prisotnost bi znala dvigniti duhove vojakov. Nevarna poteza sicer, tvegaš glavo in prestol.“

„Ali tvegat bodem“, je rjovel Maksencij, „jutri odidem s svojimi pettisoč Herkulci in Pretorijanci. Pettisoč levov. Bogovi sami me ne premorejo.“

„Li veš“, je prašal Ruf, „da se izkrca Konštantinovo brodovje v štirih dneh na ustju tiberskem? Kdo nam ščiti potem zapuščeni Rim? Idi naproti Konštantinu, toda le, če si gotov svojih Rimljanov!“

Maksencij je srdit udaril z nogo ob tla. Predobro je poznal mišljenje ljudstva, ki se je dalo le s silo krotiti.

„Ako dovoliš“, je nadaljeval poveljnik, „da ti predložim bojni načrt, katerega je odobril ves bojni svet, tedaj ne spuščaj se v nobeno bitko dotedaj, dokler niso prišle legije z juga.“

„In dokler ne stoji Konštantin pred rimskimi vratmi“, se je rogal cesar. Oči so mu gorele, obraz mu je bil divje spačen.

„Potem bomo igrali pred zidovjem rimskim“, je odvrnil ledeno mrzlo poveljnik. „Z novimi legijami nam je zmaga gotova!“

„Ha“, je viknil nato cesar, kakor da se ga je polastila čudna slutnja, „naj bi me dobil Konštantin v svoje roke, gotovo bi mi dal glavo odsekati in jo nositi na drog nasajeno po vsem rimskem kraljestvu. Za svojo osebo vem vsaj, da mu obljubim isto!“

„Če ga ujameš!“ je odvrnil suho Ruf.

„Če že moram zapustiti mesto“, je razsajal užaljeni Maksencij, „ne storim tega prej, dokler ga nisem zažgal na vseh štirih koncih in to ti prisegam, da hočem preseči Nerona. Vem, na vojaštvo se smem zanesti.“

Ruf je bil Rimljan starega kova in zato ga je užalila izjava cesarjeva, tembolj, da zaupa vojaštvu tako zlodejstvo. Čelo se mu je pooblačilo, mirno se je ozrl na Maksencija in dejal resno:

„Res, na svoje vojaštvo se smeš zanesti v boju!“

Trinog je umel svojega poveljnika.

„Tudi če si Konštantin osvoji Rim, predno dojdejo afriške legije“, je nadaljeval Ruf, „bi mu to malo pomagalo. Šel bi v past. Z novimi legijami bi obkolili Rim. Pomagali bi nam drugi vladarji, katerim bi bil Konštantin, posedujoč Britanijo in Galijo, premočen sovrstnik.“

Vstopivši oproščenec je v tem naznanil, da se je približala ura obeda.

„Nočem si pustiti kvariti obeda od Konstantina“, je dejal Maksencij; „pri čaši dehtečega falernskega vina se lažje pogovorim“.

Še istega večera je Ruf odpotoval z nalogom, naj se čete umaknejo proti Rimu, toda v vednem bojevanju, da na ta način najde čas, v katerem imajo priti legije z juga.

Isti čas je sedel v dvorani Titovih term¹⁾ mladi senator Simah, vseskozi pošten in neomadeževan mož. Zaman mu je ponujal Maksencij visokih mest, vse je odbil, češ, da ne mara biti trinogov hlapec. Odtujen svetu, poln srda nad propadajočim poštenjem rimskega ljudstva, se je bil posvetil edino-le vzgoji svojega edinega sina, kateri je pozneje kot dorastel mož s toliko zgovornostjo branil stare bogove nasproti papežu Damasu in velikemu Ambroziju.

Je-li bila vest o Sofronijini smrti, ali pa žalostne vesti z bojnega polja, katere je dobival skrivnim potem vzrok, kar je z jezo oblačilo čelo njegovo? In eno je bilo in drugo, in vendar se mu ni niti smilila žena, ki je bila umrla kakor kristjanka, niti se mu ni smilil Maksencij, katerega ni manj zaničeval, kakor je sovražil Konstantina.

Iz temnih misli ga je vzdramil prijazen starček, približavši se mu z nasmehom in stisnivši mu roko.

Tudi Simahovo lice se je zjasnilo. Saj je bil to njegov nekdanji ljubi učitelj L a k t a n c i j F i r m i j a n.

„Osem let je od tedaj“, je začel po prvem pozdravu starček, ko si se vrnil v Rim in nisem se nadejal, da mi bo sreča tako mila, da te bom videl še kedaj. Toda srečno naključje mi je dovolilo obiskati še enkrat zlato Romo.“²⁾

„Spremenil boš svoje misli, takoj ko spoznaš natančneje naše razmere“, je odvrnil Simah in obličje se mu je znova pooblačilo.

Še le včeraj sem došel in dokaj slabega sem že čul“, je odvrnil Laktancij. Najbolj vendar me je pretresla smrt Sofronijina. Spoznal sem se bil z njo v Nikodemiji in spoštoval sem njen visoki duh“.

„Tudi name bi bila uplivala, da ni storila tega koraka pod dojmom krščanstva, temveč kakor prava Rimljanka, kakor ona Lukrecija. Vendar pa je že preveč, da ne spoštuje cesar niti prefektove hiše več. Najsramotnejše vendar pa je, da ni Bruta, ki bi dvignil krvavo bodalce za osveto!“

„Pripovedovali so mi tudi o Konstantinu, da je zmagovit in da nevzdržema prodira proti Romi. Ne spoznaš-li v njem osodnega orodja neke višje moči, ki prihaja kaznovat Maksencijeve zločine?“

¹⁾ Terme, kopališče.

²⁾ Rim so imenovali Rimljani Roma.

Oni pa je z britkim nasmehom pokazal na Laokoontovo skupino in dejal:

„To ti je slika rimskega cesarstva. Konstantin in Maksencij sta kači, ki trgata njegove dele!“

„Nikoli“ je odvrnil Laktancij z nenavadno vnetostjo. „Konstantin ni kača, niti ga ne smeš primerjati z Maksencijem!“

Oni pa se je britko nasmehnil in dejal: Ne poznaš ga, dobri starče. Pozabil si, da ni podoben svojemu očetu in da je bila njegova mati Helena, daška natarica in obenem še celo kristjana“. —¹⁾

Laktancij ni odgovoril. Senator pa je s tresočim glasom razburjen nadaljeval:

„Ali veš, da je postavil Konstantin prokleta ime krščanskega boga na svoj prapor? O, Rim, Galci ti niso prizadeli tolike sramote, kakor ta tvoj imperator²⁾ na čelu svojih legij! Laktancij, če še nosiš v sebi nevenljivi vir rajske pesmi, dvigni svoj glas, dvigni ga proti temu križanemu judu, katerega hoče postaviti Konstantin na Jupitrovo mesto, dvigni svoj glas za neumrjoče bogove!“

Vidna bolest je šinila čez obličje starčevo. Kot vnet pristaš starih bogov je v svojih prejšnjih letih napadal kot pesnik in govornik krščanstvo. Čudežno spreobrnjen je odtedaj posvečal vse svoje zmožnosti slavi in brambi nove vere, da bi s tem popravil pohujšanje, katero je bil dal. Kako ga je sedaj bolelo, videčega, da njegovi poganski spisi še vedno niso pozabljeni, mejtem ko o njegovih novih njegov učenec ničesar ne ve . . . Žalostno je zmajal z glavo in dejal:

Če nima Jupiter svojih strel več in Minerva svojega kopja in Apolo svojih puščic,³⁾ kako naj jaz betežni starec zabranim njihov pogin?“

V dvorano je stopilo nekaj tujcev, da si ogledajo stare umetnine. Užaljen se je dvignil Simah, poslovil se od Laktancija in odšel. —

Žalostna vest o smrti Sofronijini je bila pretresla vse rimsko prebivalstvo. Ljudstva se je polastilo globoko ogorčenje. Heraklij, cesarjev pisarniški prefekt, čegar ogleduhi so krožili po vsem mestu, je pri obedu poročal carju o ljudskem razburjenju.

Bil je Heraklij odpadnik in je zato, kakor vsi taki, krvavo sovražil svoje prejšnje sobrate. V kratkem se je bil pospel od ponižnega učitelja grške zgovornosti do svojega sedanjega mesta. Še pred dobrim letom je živel v prognanstvu, kamor ga

¹⁾ Značilno za mišljenje starih poganskih Rimljanov.

²⁾ Imperator, cesar.

³⁾ Grški bogovi.

je bil obsodil Aradij Rufin. S priprošnjo plemenite gospe Sabine, katero si je bil pridobil za ženo s tem, da je odpadel od krščanstva, se mu je posrečilo vrniti se v Rim.

S slavnostnim govorom na dan ustoličenja Maksencijevega si je bil pridobil istega naklonjenost in ker je cesar ravno rabil dobrega pismenega človeka, je prišel v dvorno pisarno, kjer si je znal z ovajanjem in laskanjem pomagati više in više.

Maksencij je dokaj malomarno poslušal poročila prefektova. —

„Res je“, je dejal, „javno mnenje je treba uvaževati! Takoj napiši povelje, da se zapre Rufin zato, ker je — — no, ker ni napolnil mestnih zakladnic, kakor mi poroča Ruf“.

Pri teh besedah so se škodoželjno zaiskrile oči Grkove. Saj ga ni bilo človeka, katerega bi bil bolj sovražil, nego Rufina, ki ga je bil prognal na Sardinijo. Že davno je čakal na priložnost, kjer bi se mogel osvetiti, ali visoko dostojanstvo Rufinovo mu tega ni dovoljevalo. Zdaj pa je bila ura osvete. Tembolj je je bil vesel; saj ga je bil še pred nedolгим ponosni Rimljan s trpko žalitvijo zadel in mu pokazal, kako globoko ga zaničuje.

Heraklij se je moral s silo premagati, da ne bi izdal notranje zadovoljnosti.

„Kaj“, je vskliknil navidezno prestrašen, „senatorja Aradija Rufina, rimskega prefekta hočeš zapreti, in . . . in . . . ?“

„In če se mi poljubi, tudi na smrt obsoditi“, je odvrnil Maksencij, povsem ravnodušno. „Kaj pa je to senator. Taka makova glava se ne drži nič trše vratu, ko navadna plebejska osatska“.

„Svetoval bi ti vendar, da počakaš na prihod legij z juga“, je pripomnil zviti Grk.

„Legij?“ je prašal Maksencij, in čelo se mu je gubančilo.

„Tvoja milost je že davno predolgo gojila tega gada na svojih prsih. Ti edini nisi videl, kako si je prizadeval Rufin, osvojiti si zaupanje in ljubezen ljudstva. Vselej me strese, ko pomislim, koliko moč je imel ta človek. Sedaj pa, ko se je dvignil Konštantin zoper tebe, ti je dvakrat toliko nevaren in zato mislim, če ni, kakor si dejal skrbel za zadostno preskrbo živeža —“

„Izdajica nesramni“, je viknil Maksencij, „res je, saj je bil Konštantinov bojni tovariš!“

„O, potem ne dvomim več“, je nadaljeval zviti Grk, „da dobimo v njegovih hiši obteževalna pisma, tako recimo morda skrivno korespondenco . . .“

„Še enkrat“, je divjal Maksencij, „napiši takoj povelje, da se ga zapre in skrbi, da spolnijo sodniki svojo dolžnost!“

Premeteni Grk pa je pletel dalje svoj načrt :

„Rimljani bodo jutri čitali v dnevnikih poročilih, da je bila Sofronija zapletena v skrivne izdajske načrte svojega moža in se zato usmrtila, da bi je ne primorali izdati moževe tajnosti. Toda tudi druge je treba zaplesti v to pravdo. Nje se obsodi, premoženje njihovo pa zapade državi“.

Maksencij ni takoj spregledal nesramnega Heraklijevega načrta. Nato pa je tlesknil z rokama in dejal :

„Pri gorjači Herkulovi, v celi državi nimam boljšega lisjaka od tebe. Stori z Rufinom, kar hočeš. Obsodi ga ali v rudnike ali v prisilno delavnico ali na smrt. Na vsak način zapleni takoj njegovo premoženje. Toda ali veš“, je prašal zdajci, „da je bila Sofronija kristjanka in se je zato odtegnila moji želji? Postavi tudi to v list, da je bila kristjanka. S tem zamašim ljudstvu gobec. Z tožbami pa ukrotim plemstvo, zaplenjenega denarja pa kruto potrebujem za dozidanje bazilike. Kaj pa prašajo rimske podgane, odkod je žito, da se morejo samo do sitega nažreti!“

Heraklij se je hotel oddaljiti. Maksencij mu je pomignil, da naj še počaka.

„Ali veš“, je prašal Maksencij, „da si je Konštantin dobil zaveznikov v kristjanih, ki jedva čakajo, da planejo nadme. Toda prisegam ti, čutili bodejo mojo pest. V osmih dneh moram imeti njihovega škofa Milcijada z vsemi duhovniki in djakoni! Tvoja zvita glava bo vedela poiskati njihova skrivališča. Ako padejo enkrat pastirji, potem se čreda rastepe, da je ne bo zaznati več!“

Kakorkoli je Heraklij sovražil kristjane, prestrašil se je vendarle, ko je slišal ta ukaz. Vedel je, kolika je moč kristjanov, in da je nemore premagati najhujše preganjanje. Obenem se mu je tudi zdelo, da ni v sedanjih časih, ko se bliža Konštantin mestu, tako preganjanje pametno. In preišljuječ poraze Rufove se je bil domislil, da se ni njemu, kot cesarskemu pomočniku od zmagovavca nadejati nič dobrega. Zato je bil sklenil znova se zblížati s kristjani in pridobiti zase škofa Milcijada. Že je bil tozadevno izdelal načrt, kako bi pregovoril Maksencija, da bi povrnil kristjanom zaplenjene cerkve in pokopališča. Tu pride cesar z ravno nasprotnim ukazom.

Zviti Grk se ni dolgo pomišljal. Imel je že svoj nov načrt. Vedoč, da ugovori cesarja le še bolj potrdijo v njegovem mnenju, se je znal kakor premeten in vaje mornar prebiti mimo vseh skal in dejal :

„Gospod moj! Bogovi so mi naklonili milost, da sem mogel v naprej že spoznati tvoje načrte in zato sem se potrudil, dokler nisem našel novega sredstva, kako bi se dali Nazarenci zatreti popolnoma“.

„Postaviti ti dam kip na forumu“, je vskliknil Maksencij, „če se skaže tvoje sredstvo!“

„Načrt je lahek in priprost!“ je dejal Grk. „So li hasnila krvava preganjanja Dioklecijanova? Niso. Navdušenje v kristjanih je samo rastlo. S silo se tu ne opravi nič. Treba se je poslužiti vspešnejšega sredstva. Izloči kristjane iz vsega javnega življenja. Vse šole naj imajo tvojo sliko, vsako opravilo naj se začne z darom in kadilom nesmrtnim bogovom in videl boš iz trgovine, šole, služb in pravosodja ločenih kristjanov v teku človeške dobe ne bo več —“.

„Predolgočasno!“ je viknil Maksencij. „Grk zna moiti s počasnimi strupi. Jaz nisem tak, z enim mahljajem hočem streti stoglavo kačo“.

Heraklij ni niti za hip zgubil ravnotežja. Vedel je, da bo cesar ta njegov predlog zavrnil, tembolj pa se je zanesel na drugega.

„Uklanjam se tvoji volji, vendar“, je pripomnil, „Dioklecijan je s tem, da je zaplenil zbirališča kristjanov, storil velik pogrešek. Koliko smo sedaj na boljem, ko ne vemo, kje jih je iskati. Vrni jim cerkve in dovoli jim prosto zbiranje in ne bo ti treba dolgo čakati: ob prvem prazniku jih zajameš brez najmanjšega truda. Prihodnji mesec praznujejo spomin Cecilije in od veselja nad dobljeno prostostjo se bodo pač vsi udeležili praznovanja. Ne bo ti treba drugega, nego da pošlješ svoje pretorijance, da ti polovijo njihove vodje“.

„Čuden predlog“, je odvrnil Maksencij, „toda vabljev. Toda, kaj če porečejo, da sem jim dal prostost iz strahu pred Konštantinom?“

„Naj skusijo“, je odvrnil Heraklij. „Kmalu bodejo začutili, da so bili preslepljeni. Takim ljudem je treba kakor psom, biča“. —

„Premislil bom; da, Dioklecijan ni bil Herkul; zapodil je pač zver v brlog, ubil je pa ni“.

„Pravi Herkul jo bo izvabil iz brloga in jo na to pobil. Ako torej veliš, dam izdelati ukaz. Videl boš, s kakim veseljem ga pozdravijo kristjanski tepci“.

Nato je začel Heraklij govoriti o zidanju bazilike. Ker je bil rodom Grk, kateremu je prirojen nekaj umetnišk čut, ga je cesar rad poslušal. Končno je bil predložil Heraklij praznični (slavnostni) vspored spisani v krasnem jeziku, tako da je bil cesar ves zadivljen. Imel je le nekaj pripomniti:

„Škropljenje z vodo se mi zdi prevedeno“, je dejal, „hočem krvi! V trenutku, ko doseže prvi zmagovavec svoj smoter, naj se zakolje pol stotine kristjanov“. Nad svojim lastnim dovtipom se smeje, je umolknil Maksencij.

Heraklij ni odvrnil nič. Mislil je na pisma Rufinova, katera je moral ponarediti in na listino zarotnikov . . .

Četrto poglavje.

V k a t a k o m b a h.

Okolu leta 250 je bil razdelil papež Fabijan Rim v sedem cerkvenih okrajev, katerih slednjemu je predsedoval dijakon. Ta je moral obenem nadzorovati pokopališča in cimiterije istega okraja. Celimoncij, kjer je imel Rufin svojo palačo, je pripadal drugemu okraju, čegar pokopališče se je nahajalo ob apijski in latinski cesti.

Dasiravno ni bila Sofronija krščena, je vendar smela biti pokopana na krščanskem pokopališču, saj se je bila v smrti javno priznala za kristjano. Resnejše pomisleke bi bil znal samo njen samomor vzbuditi. Toda nagibi so bili tako plemeniti, da so duhovniki, katere je bil sklical škof Milcijad k posvetovanju, brez razlike vsi opravičili ta korak in dovolili cerkven krščanski pogreb.

Na željo Valerijino naj bi se pokopala njena mati v katakombah ob apijski cesti v pokopališču Kalistovem, katero je nadzoroval papež sam.

Pogrebi so se tedaj vršili po noči, po naredbi Irenini naj bi se pokopalo Sofronijo tiho in brez vsakega šuma in bleska. Vendar pa ni to zadržalo številne množice beračev, revežev, hromih in bolnih, ki so se zbrali v atriumu, da bi se poslovili od svoje dobrotnice.

In Irena se ni malo ustrašila uzrši mej njimi tudi Rusiko, soprogo nekega pogrebca iz onstran tiberskega mesta. Žena je bila pred par dnevi povila dete, kar je pa ni zadrževalo, da ne bi bila prišla s staro slepo materjo. Ko ji je Irena to dejanje rahlo očitala, je dejala:

„Ni nama bilo prestati doma! Morali sve poljubiti še enkrat to roko, ki nama je storila toliko dobrega“.

Irena ju je odvela v sobo, kjer je ležala pokojnica. Ginjaivo je bilo videti, kako sta mati z dojenčkom v naročju in stara slepa mati pokleknile ob odru in se prepustile globoki boli. Irena je nato vsilila Rustiki plašč, v katerega naj se vračaje domov ogrne.

Oj, kolikrat se skriva za priprosto lupino navadne školjke lep, dragocen biser!

V tem je stopil Rufin s svojo hčerjo še enkrat k pokojnici, da bi jo poljubil za slovo na čelo. Nato je zagrnil dragoceno škrlatno pokrivalo čez njen obraz, kakor je bila to navada v Rimu. Sicer je ležal mrlič odprt v rakvi. Ko so bili duhovniki odmolili svoje molitve, se je začel sprevod pomikati iz palače. Sužnji so nosili baklje. Rufin in hči in Irena z najbližjimi sorodniki so pospremili pokojnico.

Dasi je bila pozna ura, je bilo vendar videti na obeh straneh ulice cele množice zamaknjene v tiho žalost. Glasno so se bali izjavljati svoje sožalje, boječi se povsod se potikajočih, cesarskih vohunov. Ob vznožju Celimonta so srečali nekaj mladih ljudij, ki so se vračali iz zloglasne nočne gostilne. Pijani so bili in zato so si upali k navidezno ubožnim pogrebem. Načeloval jim je mlad človek, edinec cesarjevega prefekta Heraklija.

„Pri Bakhu“¹⁾, je vskliknil, „pogrebem ni treba bakelj, brez njih najdejo pot pod zemljo, meni jih je pa treba pri podoknici moje Tesalile“.

S temi besedami je skušal izviti bakljo enemu izmed sužnjeve. V tem pa je stopil mož izmed pogrebcev pred mladeniča, položil roko na njegovo ramo in dejal:

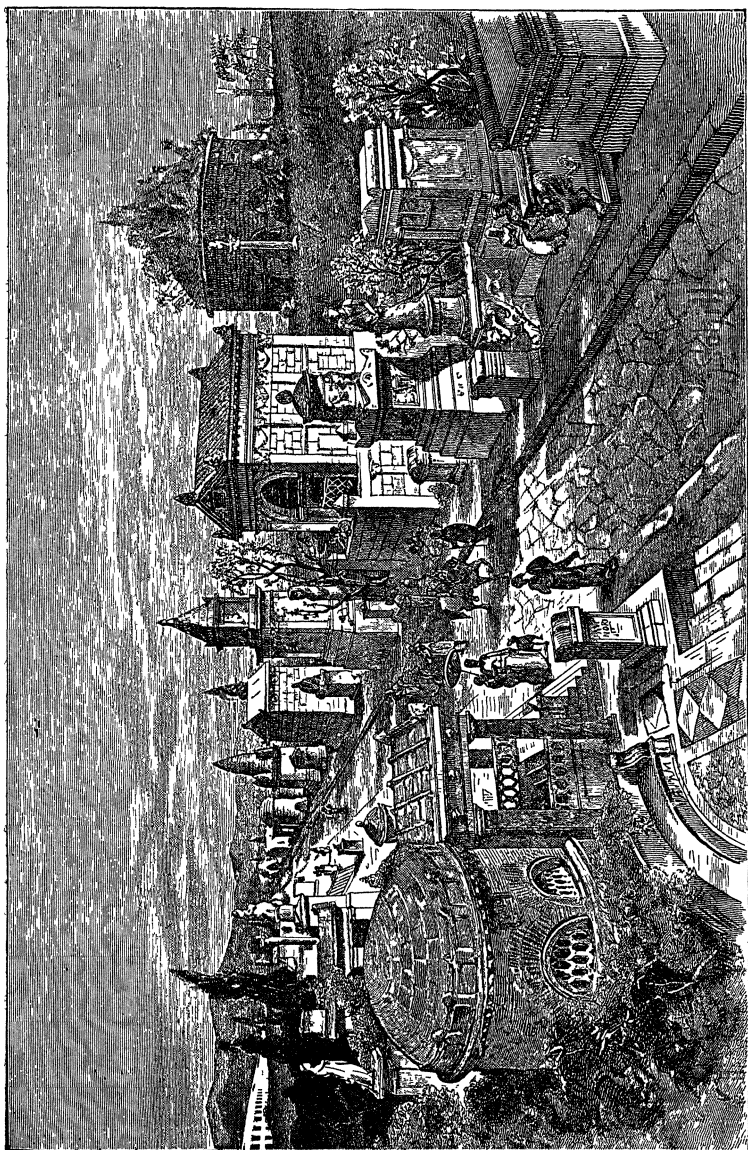
„Prefekt Rufin spremlja svojo soprogo k zadnjemu pokoju, ne moti svečanosti!“

Pod vplivom velike bolesi, s katero je bil Rufin izrekel te besede, kakor tudi vsled visokega njegovega dostojanstva, se je pijana tolpa umeknila. V zadregi se je voditelj nekako opravičil in se nato oddaljil s svojimi pajdaši.

Sprevod je mejtem dospel mimo Karakalovih kopelj nemoten do apijskih vrat, ki se danes imenujejo Sebastijanova. Tam jih je čakala množica kristjanov, sosebno ubožnejših, ki so prišli pospremit pokojnico v Kalistove katakombe.

Čudnomila je bila noč. Kakor očesca nebeških krilatcev so strmele tihe zvezdice na sprevod; tišina je vela vsepovsodi, komaj slišno je šuštel listje v drevju, kakor da se boji motit slovesnostne trenutke. Le poganski spomeniki ob strani ceste so

¹⁾ Bog nezmernosti.

Via Appia. Apijska cesta v Rimu, ob kateri so stari Rimljani pokopavali svoje mrliče. Tam je še danes polno starih poganskih nagrobnih spomenikov.

gledali resni in mrki na pogrebce. Iz teh dragocenih grobov je dihal duh minljivosti.

Duhovniki so začeli peti psalme. Kolikokrat se je ponavljal skozi tristo let sem ta spev v nočni tišini na apijski cesti. Ali ne bo dolgo trajalo, in nedogledne vrste albanskih in sabinskih pastirjev in romarjev iz Etrurije in Kampanje poromajo z glasnimi in veselimi slavospevi obiskavat grobove mučenikov in slavit zmago križa . . . Iz daljnih nepoznanih krajev poromajo ljudje na ta grobišča mimo podrtih, sedaj ponosnih mramornatih poganskih grobišč. —

Mejtem, ko je spremljal Rufin svojo ženo h pokoju, je bil Heraklij odposlal svoje biriče v njegovo palačo, da bi se polastili Rufinovih pisem. V malo trenutkih je imel prefekt zaželjene listine v rokah. Ni se bil motil. Našla so se mej drugimi tudi pisma z bojnega polja, katera pač niso vsebovala najmanjših obtežujočih vesti. Tega Heraklij tudi pričakoval ni, rabil je pisma zgolj za posnemanje Rufinove pisave. Heraklij je dal takoj poklicati troje pisarjev in jim hkratu narekoval pisma, vsakemu drugo in v drugi obliki. Toliko spretnost je imel. Toda ta pisma še ne bi zadostovala, zato je dal ponarediti še pisma Konštantinova na Rufina. Za predlogo so mu služila letna novoletna voščila Konštantinova, ki so se hranila v Maksencijevem pisarniškem arhivu.

Pisarji, izurjeni v ponarejanju pisave, so bili kmalu gotovi in so čakali na Heraklija, da bi mu izročili svoja pisma.

„Ali ni sramotno“, je dejal eden mej njimi, „da moramo biti oni, ki vijejo vrv za Rufinov vrat!“

„Tepec“, je odvrnil drugi, „kaj pa smo mi? Nismo li samo stroj v tujih rokah? On nas plačuje; drugo je njegova stvar!“

„Res je“, je odvrnil prvi, „z nami je dober, in ako zahteva od nas, da storimo svojo dolžnost, ima prav! Tudi on mora vršiti svojo. Ali vendar . . .“

„Kaj“, ga je prekinil tretji, „saj je tudi Heraklij stroj v tujih rokah. Kaj pa more on zato, da ni njegov gospod ne Tit ne Trajan.“¹⁾

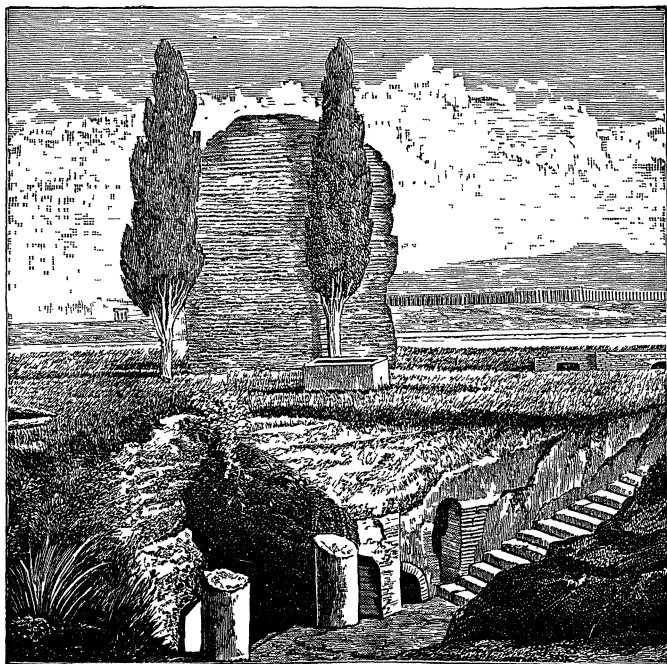
Pogovor je prekinil vstopivši Heraklij, ki je takoj vestno primerjal ponarejena pisma s pravimi in izrazil nato pisarjem s prijaznimi besedami svoje priznanje, jih obenem znova zaprišegel, da molčijo.

Heraklij je imel orožje v rokah, s katerim hoče že jutri vničiti svojega najhujšega sovražnika.

¹⁾ Tit in Trajan sta bila dva najmilejša in blagosrčna rimska cesarja.

Vhod v Kalistove Katakombe se je nahajal tik ob apijski poti ob grobnem spomeniku krščanskih Kornelijcev.

Še dandanes je opaziti mej temnozelenimi cipresami polraspalo zidovje in v bližini stopnice vodeče v katakombe. Ko je bil Dioklecijan zaplenil kraje, pod katerimi so bile katakombe, so si bili napravili kristjanje vhod nekoliko vstran odtod mej grmovjem in sipom. Na tej poti so došli najprvo v peščene jame in šele od tu po skrivnem hodniku v katakombe.

Vhod v katakombe. Še danes je opaziti mej cipresami polraspalo zidovje in v bližini stopnice, vodeče v katakombe.

Tam je čakal grobar Mincij s svojimi podložnimi mu fosorji¹⁾ mrliča. Radi preozkega vhoda so morali vzeti truplo raz nosila. Rufin je, podpiran od Mincija, zadel na svoje krepke roke drago mu breme in je nesel v globino.

Skozi nizke hodnike stopajoči so dospeli do celice, kjer naj bi bila pokopana Sofronija.

Škof Milcijad s svojimi duhovniki sam je čakal tu nanje.

¹⁾ Fossores so se imenovali rimski grobokopi.

Valerija je bila dala izdolbsti za mater obokan stenski grob, katerega so bili ravnokar izdolbli. Na strani je bita prislonjena velika mramornata plošča, katera naj bi zaprla grob.

Mej molitvami duhovnikov so položili f o s s o r e s mrliča v grob. Valerija pa je zrla posodo dragocenih dišav na pokojnico, tako da je zaduhitelo po vsej kapelici.

Do sedaj je smel biti prisoten pogan Rufin. Vse ga je bilo globoko pretreslo. Sedaj pa je začela sveta liturgija. Bolelo ga je, da mora biti izločen od ljubezni, katero skazujejo kristjani njegovim ženi.

V katakombah je čakal grobar Mincij mrliča.

Rufin je, podpiran od Mincija, zadel na svoje krepke roke drago mu breme in je nesel v globino.

Ah, sedaj je še-le začutil prepad, ki ga loči od Sofronije in svojega deteta.

Za hip se je spomnil svojih bogov, ali misel na nje se mu ni hotela vneti. Življensko živi žarek resnice je osvajal njegovo srce, polagoma in tiho, tiho.

Škof Milcijad je bil ukazal svojemu diakonu Severu, naj mejtem razkaže Rufinu grobove najznamenitejših mučenikov ali pa naj ga, če želi, pelje na površje. Sever je opozoril Rufina na nekaj najizrazitejših in najlepših napisov. Tako je bilo na nekem kamenu čitati: *Quiriacaе, bonae feminae — palumba*

sine felle — in pace. Cirijaki, blagi ženi! Bila je grlica brez žolča. Počivaj v miru! — Vero v posmrtno življenje in srečno snidenje onstran groba so dihali napisi: *Claudi vivas in aeterno*: Klavdij, živi v veke; *Leontino in Deo pax*: V Bogu ti mir, Leontin; *Irene dulcis vivas in Domino*: sladka Irena, počivaj v Gospodu! Ime Kristovo pa, v katerega so vsi ti verjeli, je bilo izraženo v besedah: *Χριστιάνα ἢ ἐν Θεῷ καὶ Χριστῷ πιστεύουσα* (Hristiana, hé en theó kai Hristó pistevzaza): Kristijana, verujoča v Boga in Kristusa.

Nerodna in jezika komaj večča roka je bila vdolbla take napise ponekod v kamen. Ta vera ni bila torej last samo izobraženejših, temveč najpriprostejših in ubožnih ljudij.

Nekateri grobovi so bili okrašeni s slikami, katere je Sever Rufinu pojašnjeval, vkolikor ga je mogel ta umeti.

Mnogo znano ime je našel na teh kamenih, povečini so bili to ljudje, katere je v življenju visoko spoštoval, a niti slutil, da so kristjanje. Mnogi so bili iz senatorskih najplemtejših rimskih rodbin.

Zdajpazdaj sta se s Severom približevala celici, kjer so bili zbrani kristjanje ob grobu Sofronijinem. Čudovito je uplivalo njihovo petje na Rufina, ki se je zdaj oddaljevalo, zdaj približevalo. Kako rad bi bil šel mej nje in skupno ž njimi molil na ženinem grobu!

Po dokončani slovesnosti so vedli Rufina še enkrat k pokojnici za zadnje slovo, prej ko zakrijejo grob.

Valerija je bila molila z vsem svojim vdanim srcem za očeta, kakor nebesni angel je spremljala njena prošnja vse njegove poti po katakombah. Ko se je sedaj nagnil oče nad pokojno ženo in ji poljubil v slovo roki, čula ga je Valerija v neizrečeno svoje veselje šepetati:

„Draga žena, naj bode kmalu tvoj Bog tudi moj!“

Grobokopi so zaprli grob. Zopet eno zrno so bili zagrebli, zato da kdaj vstane slavnostno in blaženo . . .

Grobokopi niso imeli časa, da bi bili vklesali napis. Zato je zgrabil Rufin za dleto in napisal v kamen sledeč napis:

S o p h r o n i a d u l c i s s e m p e r v i v e s D e o .

Sofronija sladka, vedno boš živela v Bogu.

Ponavljajoč besede, ki jih je videl prej tuintam zapisane, so ga sedaj pišočega čudno prevzele, bile so zdaj njegova lastna izpoved. Ta vera v posmrtnost pa ga je napolnila z lučjo, tolažbo in nikdar še občuteno radostjo. Solze so ga polile, in premagan notranjih čutil, je dolbel pod gorenji napis:

S o p h r o n i a v i v e s !

Sofronija, živela boš!

Še danes govorijo ta znamenja o tolažbi, katero je bilo našlo tukaj to veliko trpeče srce. Sofronija ni pred prestolom nebeškim molila zastoj.

S pozdravom „Vale in pace — Zdrava v miru!“ so se grobarji nato poslovili.

Solnce je ravnokar vshajalo izza albanskih gorâ in zlatilo s svojim sijajem lahke meglice, plavajoče liki belim ovčicam po jasnem nebu. Žarno je obsevalo mesto Rim z vsem šumom in drevjem, obsevalo samotne grobne spomenike ob apijski cesti, mrtve, mirne . . .

Valerija je bila vse opazila, kaj je dolbel oče v steno. Pri vsaki besedi je zadrhtelo njeno srce veselja in solze so jo za-

Nagrobni napis Sofronije, ki je še danes ohranjen v katakombah.

livale. Takoj je vse razodela Milcijadu, ki ni zamudil prilike, temveč ves čas razlagal Rufinu verske resnice. Imel je poslušnega in razumnega učenca.

Ko pa je pri slovesu dejal, da se nadja, da bo smel v kratkem napraviti mu znamenje križa na čelo in ga tako sprejeti mej katehumene, se je Rufin vendarle prestrašil. Menil je in se izrazil, da pač zadostuje, ako časti v srcu krščanskega Boga. Kadar bi mu pa dopustile službene razmere, bi takoj ustregel želji škofovi.

Milcijad se je zanesel na Valerjo, dasi ga je nekak strah, da bi znalo pozneje nedostojati časa za prestop, napolnjeval z nemirom.

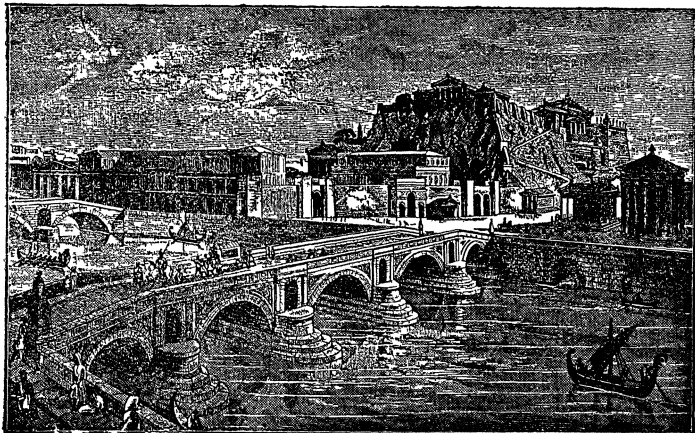
In ni se motil . . .

Ne daleč od Palatina se je Valerija poslovila od očeta. Niti najmanjša slutnja se je ni polastila. Krenila je z Ireno čez emilski most v mesto onstran Tibere; obe sta imeli isto misel: obiskati sta hoteli Rustiko, boječi se, da ji ni škodoval sinoči mrzli nočni zrak.

Domov došlega Rufina je vicarius¹⁾ takoj obvestil o hišni preiskavi.

Prefekt je prebledel. Vedel je, kaj ima pričakovati. Maksencij je sklenil ugonobiti ga.

V tem hipu se je zaslišal v atriju šum in ropot. V istem hipu je vdrla v sobo četa biričev in oborožencev. Očividno je bilo, da so čakali nanj.

Emilski most v Rimu.

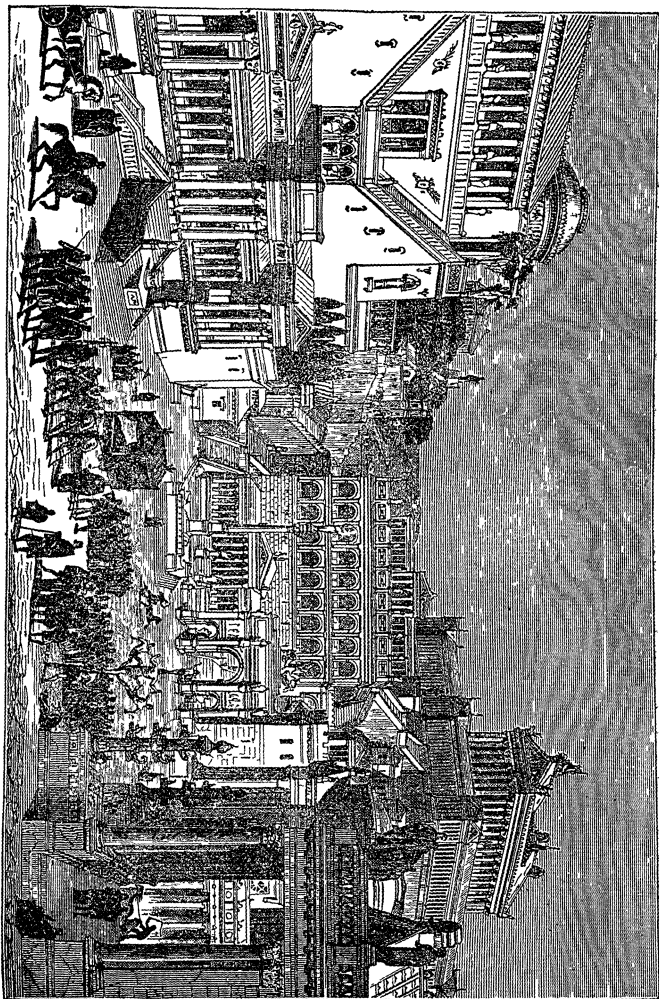
Ali tudi v Rufinu je vstal ta čas ves ponos rimskega plemenitaša, sosebno še, ker se je spomnil velikodušne smrti ženine.

„Vem, čemu prihajate“, je nagovoril vodjo biričev, „hočem iti z vami, toda verig ne maram. Senator Aradij Rufin in prefekt rimskega mesta se ne pusti vklepati preje, nego so ga sodili“.

„Povelje sicer slove tako“, je odvrnil oni, „toda ako ideš dragovoljno, nočem vporabljeti sile“.

¹⁾ Vicarius se je po latinsko imenoval oskrbnik, odtod vikarij.

Pot mimo Koloseja po *V i a s a c r a*¹⁾ in čez cel *F o r u m*²⁾ je bila dolga dovolj, da se je kljub rani uri nabralo veliko radovednega ljudstva. Strah pred trinogom vendar je krotil jezo ljudstva in le na spačenih obrazih je bilo opaziti ogorčenje.

Forum Romanum — Glavni trg v Rimu za časa rimskih cesarjev.

V sodni dvorani mamertinski je že čakal pretor s prideljenimi mu sodniki na jetnika. Tudi prefekt Heraklij je bil tu,

¹⁾ Sveta cesta. ²⁾ Trg.

češ, da ima izpovedati svoje mnenje z ozirom na zaplenjene listine, v resnici vendar le, da bi s svojo prisotnostjo vplival na sodnike.

Rufin je bil dvignil oči in zagledal v ozadju Grka. Zdaj je vedel vse . . .

Oni pa je z neprikritim veseljem pasel svoj pogled na jetniku.

Po navadnih uvodnih vprašanjih je začelo zasliševanje o razmerju mej Konštantinom in Rufinom. Rufin tudi ni zanikal svojega prijateljstva s Konštantinom.

Nato so primerjali pisma in spoznali, da so prava. Pisma se prečitajo. Razjarjen se dvigne Rufin in odločno izpove, da teh pisem ni on niti pisal niti čital, in da so mu na najnesramnejši način podtaknjena in ponarejena.

„Kdo pa je pisal ta pisma“, je rekel, obrnivši se na Heraklija, kateri ni mogel prenesti njegovega pogleda, „to bi znal povedati prefekt cesarske pisarne; mogoče bi znal vedeti tudi, kako so prišla mej moje stvari!“

Te besede so zbegale zvitega Grka. V hipu pa se je zavedel in velel napisati vse dobesedno v protokol. Porogljivo je pristavil: „Kot zaupljiv služabnik nebeškega Maksencija sem toliko vzvišen nad grdím sumnjičenjem, da me izdajnikova puščica ne more zadeti. Taki izgovori obtoženčev položaj samo poslabšajo“.

Ne da bi mogel Rufin nato izgovoriti najmanjšo besedo v svojo obrambo, je izrekel pretor svojo sodbo, da naj se predloži zbrano obteževalno gradivo najvišjemu sodišču, ki naj sodi prestopek izdajstva in carskega žaljenja.

Biriči so hoteli odvesti Rufina. Ta pa se je dvignil in velel:

„Cesar je sklenil moj pogin, in njegova volja je zakonik, po katerem se me bo sodilo. Naj bi si bil prihranil to slepomišenje s pismi. Umreti mi je, ker je bila moja soproga prevzvišena, da bi se ne mogla upreti nesramnemu trinogu. Nje vreden, hočem umreti. Heraklij pa naj sporoči svojemu gospodu, da zločini ne podpirajo prestolov. Teptaš pravo, božje in človeško s svojimi nogami. Ali padel boš!“ —

„Pustite me govoriti“, se je zadril na bližajoče se mu biriče. „Nedolžna kri“, je klical žarečih oči, proti nebu dviguje stisnjeno pest, „nedolžna kri, katero prelijaš, Maksencij, solze vdov in sirot, beda oropanih in pregnanih, vzdihovanje tlačenege ljudstva kriči že davno po osveti v nebo in pred njegovim maščevanjem te ne otmo pretorijanci. Osramočen in beden pogineš ti in tvoji pasji slugi. In ura plačila ni daleč . . .“

„Ha“, je viknil Heraklij na biriče, „ali morete poslušati toliko žaljenje cesarske velikosti? Zgrabite ga! V najtemnejšo ječo z izdajnikom!“

„Si li napisal vse, kar je govoril?“ se je obrnil nato k n o t a r j u.¹⁾ „Že te besede zadostujejo, da ga obsodijo na smrt“.

Biriči so bili mejtem pograbili Rufina, ga zvezali in ga odvedli s surovo silo.

Heraklij se je vrnil mrk in zločest domov. Maščeval se je bil. Ali miren ni bil. Kakor senca mu je sledila misel na ravnokar čuto grožnjo. Zaman je skušal odvaliti raz sebe odgovornost, češ, da je cesar sam sklenil smrt Rufinovo, zaman je hitel, senca v njem ga ni zapustila. Verno je šla z njim, ponavlja je zadnje Rufinove besede:

„Ura plačila ni daleč!“ . . .

Peto poglavje.

Ž r t e v.

Iz katakomb se vračaje pridružila se je Valerija Ireni. Tudi ta je bila v svoje veliko veselje spoznala premembo, ki se je dogodila v Rufinu, in zdaj sta ženi skupno premišljali, kaj jima je storiti, da ne zamori nežne kali cestni prah javnega življenja, ampak da se razvije v mogočno drevo.

Tako sta se pogovarjali in prišli do emilskega mostu, kjer je za hip obrnila nase njiju pozornost velika, pravkar vkrcajoča se trgovinska ladija. Valerija se je domislila, da je oče z nestrpnostjo pričakoval prihoda žitne ladije iz Egipta. — Šli sta dalje in došli v onstrantiberski okraj, kjer je kakor še dandanes stanovalo ubožnejše ljudstvo. V ta del mesta bi si mnog plemenitnik ne bi bil upal, tem manj še plemenita gospa. Ali ti ženi sta bili tu znani in ljubi prikazni. Ljudje so ju povsod pozdravljali z največjo vdanostjo.

Grobokop Mincij je stanoval s svojo ženo Rustiko in svojo slepo materjo kaj revno; vendar pa je bilo stanovanje čedno in snažno. Prijazno je sijalo solnce skozi okno, na ka-

¹⁾ Pisarju.

terem so bile pisane astre, pomarančno grmovje se je pelo po zidu. Kavka, katere si je bil udomačil Mincij, je zdaj pazdaj zaklicala: „Ave Rustica! Zdrava Rustika!“

Otročnica je sedela že spet za statvami in metala ročno čolniček skozi niti. Tik ob njej v zibelki je spančkal dojenček. Stara mati je predla hitro in gladko, da bi človek ne vedel, da je slepa.

„Cele štiri dni sem lenuharila“, je dejala smeje se Rustika, ko jo je pokarala Irena, da se toliko trudi. „Treba je doteči zamujeno. Ko pa se utrudim, se ozrem na tega le paglavčka, pa se mi zdi, da sem v Betlehemu ob jasliah. In vselej mi postane delo lahko in sladko“.

In žena je spustila čolniček in uprla svoje črno živahno oko na svoje dete. Radost materinske ljubezni je ožarjala njen obraz.

„Položila sem“, je nadaljevala vsa srečna Rustika, „svoje dete v duhu pred jasli in prosila deviško mater Marijo, naj ga včasih milostno pogleda. Ti pogledi naj se vcepijo v dušo njegovo. A Jožef, kateri je tako vestno varoval božje dete, naj ščiti še moje“

Prihod Mincijev jih je prekinil. Ko je ugledal Valerijo, je osupnil, prebledel. Nato je potegnil gospe na stran in dejal v zadregi:

„Če se ne motim, plemenita Valerija, hoče tvoj oče govoriti s teboj!“

„Moj oče?“ je prašala preplašena deklica. „Pred komaj pol ure sva se razšla na Palatinu; govori, kaj je ž njim!“

„Eden tvojih slug me je srečal na poti“, je odvrnil grobar, „in me prašal, da li vem, kje je gospodarica. Tako torej sklepam, da te iščejo“.

Gospe sta se takoj poslovili. Hitrih korakov sta hiteli po ulicah. S pomilovalnim pogledom ju je spremljal Mincij.

„Uboga gospica“, je govoril sam zase, „Bog ti daj moč, da ne omagaš pod tem križem!“

Vračaje se z dela je bil videl Mincij na forumu, kako so gnali Rufina. Sluge so v skrbeh popraševale po hčeri.

Silna boleost je pretresla domov prišedšo Valerijo. Zgrudila bi se bila, da je ni prestregla Irena. Vedela je, da je oče izgubljen. Včeraj mater, danes očeta. Je-li kje huja poskušnja? In ali naj umrje oče ko pogan! Sedaj, ko je bil storil prvi korak k zveličanju, sedaj naj smrt podre most pod njegovimi nogami?

Rešiti očeta, rešiti vsaj dušo njegovo za vsako ceno, to je bila edina misel, ki jo je prešinjala in ji dajala nadnaravno moč.

Irena ji je svetovala, naj skuša najprej podkupiti stražo in priti v ječo. Vzemši možnjo zlata, sta nato hiteli ženi čez forum proti mamertinski ječi.

Ali stražnik je bil neizprosni, komaj se je dal preprosi, da je povedal, naj se obrnete na cesarskega prefekta Heraklija. „Vendar pa bi bilo bolje“, je dejal z pomilovanjem, „da ne bi šla k njemu“.

Irena, čuvši ime Heraklijevo, je bila nehote vzdihnila. Od tega moža se Valerija ni mogla mnogo nadejati.

„Poznaš-li tega Heraklija“, je spotoma prašala Irena.

„Poznam ga še predobro“, je odvrnila Irena v skrbeh. „Oni odpadnik je, ki si je hotel lani s silo na čelu Dioklecijanovih preganjavcev priboriti nanovo vsprejem mej nas! Li ne pomniš, kako so z orožjem vdrli v cerkev in jo omečastili z bratsko krvjo?“

„Toda“, je prašala Valerija, „ga li ni pregnal tedaj cesar obenem s svetim očetom iz Rima?“

„Res je; ali Maksenciju je mogel ta človek mnogo koristiti in zato ga je vzel v svojo pisarno. Veliko dobrega bi lahko storil ta človek, ali tako pa, preganja vero in služi zlobniku“.

Le z največjim odporom se je bližala Valerija odpadniku, toda ni ji preostajalo drugega. Če je imel Heraklij res toliko moč, tedaj bi zadostovala ena sama njegova beseda. Zanašala se je na to, da ga omeči. Ženi nista vedeli, da je vse to le Heraklijevo maščevanje. Ko sta došli do prefektove palače, je Valerija vstopila.

„Ali morem govoriti s Heraklijem, prefektom cesarske pisarne?“ je prašala o starija.¹⁾ Vrtar jo je premeril od nog do glave in ji rekel:

„Gospod je prepovedal, puščati koga k njemu!“

„Ali jaz moram govoriti z njim“, je odvrnila Valerija, „prosim te, naznani me!“

Suženj je skomiznil z rameni in ni odvrnil nič. Valerija je izvlekla nekaj zlatov, in to je pomagalo.

„Z gospodom si hotela govoriti, plemenita gospica?“ je prašal naenkrat uljudno vrtar in vzel ponujeni mu denar. „Vesti te hočem k sinu njegovemu Sabinu; morda te ta popelje k očetu. Glej, tam je s svojimi prijatelji“.

Vsa v zadregi se je bližala deklica skupini mož, ki so se razposajeno šalili in smejali. Na njeno prašanje se ji je predstavil izlikan in po mazilih dišeč mladenič. Valerija je spoznala v njem onega, ki je pretekle noči motil na tako ponižujoč

¹⁾ Vrtar.

način materin pogreb. Dvorljivo se poklonivši je prašal Sabin, kaj želi gospica.

Valerija mu je na kratko razodela, da je Rufinova hči in da ima govoriti nujno z vodjem dvorne pisarne.

„To je torej tvoja mati“, se je vnel Sabin, „ona junaška žena, ki si je potisnila bodalce v prsi! Že iz zanimanja za novo Lukrecijo rad ustrezem želji njene hčere. Sicer ni zdaj čas sprejemanja; ali tebi naproti napravi oče izjemo“.

Valerija je umela misleč vedno na očeta, samo toliko, da ji je naklonjen.

Vesela, da se izogne nesramnim pogledom mladeničev, je šla za Sabinom. Nekaj hipov za tem je stala pred Heraklijem.

Bil je mož okolu petdesetih let; suho obličje z malimi bodečimi očmi in ozkimi ustnicami ni bilo prikupljivo.

Sabin je predstavil očetu gospico in stopil na stran radoveden, kaki vzroki naj bi bili privedli hčer mestnega prefekta k njegovemu očetu

Valerija se je ojunačila.

„Odpusti mi, plemeniti gospod“, je dejala, „ako te s svojo prošnjo motim!“

„Motiš me, motiš“, je odvrnil on neuljudno, okrenivši glavo. Ravnokar je razmišljal, katere patricije naj postavi v izmišljeno zaroto Rufinovo. In kdo naj bi mu bil došel ob nepravem času, ako ne ravno hči Rufinova, kateri ga je bil danes že v tretje tako občutljivo razžalil? Glas vesti, ki ga je bil vzbudil Rufin, je bil Heraklij „srečno“ umiril.

„Življenje mojega očeta je v tvojih rokah“, je nadaljevala deklica, „ti ga lahko rešiš če hočeš!“ Nato je začela Valerija zagotavljati nedolžnost svojega očeta z vznesenimi besedami in prositi ga za njegovo življenje tako vdano in goreče, da bi bile njene besede kakor je mislila, kamen omehčale. Sabin sam, ki je bil dokaj lahkomiselnejši nego zloben, se ni mogel zdržati, da ne bi izrazil svojega sočustva, ko je videl, kako se je vrgla deklica pred očetom na tla, objela njegove noge in ga prosila.

Ali oni se je delal, kakor da ne sliši ničesar. Ko pa mu je dekličina prošnja postajala že nadležna, je rekel mrzlo:

„Ženske solze so brez teže v skodelici pravice. Ne moti me dalje!“

Valerija je izpustila noge prefektove in se dvignila. S sklonjeno glavo in strtim srcem je šla k vratom.

Sabin ji je sledil.

„Pri Jupitru“, je dejal, ko sta bila sama, „dedec te je grdo odslovil. Toda rečem ti, da si mu prišla s toliko zlati ko solzami, dovolil bi ti bil vsaj obiskati očeta v ječi“.

„Imam mošnjo zlatov“, je rekla Valerija zardevši, „ali bi te smela prositi, da mi pridobiš vsaj to milost pri svojem očetu?“

Sabin je nekaj hipov pomišljal, potem pa segel hlastno po mošnji in jo skrnil v svojih nedrih rekoč:

„Očeta sicer zdaj ne smem motiti, ali hočem te vesti sam v ječo in ti izprositi vhod. Dedca naknadno potolažim!“

Valerija je veselo zahvalila moža in odpodila zlo misel, ki se je je bila polastila videvšo, kako hlastno je sprejel mladenič denar.

V atriju je pošepetal prefektov sin svojim tovarišem nekaj besed. Hrupno so se zasmeli. Potem je stopal ob strani deklice po ulicah palatinskih k onim krasnim stopnicam, ki vodijo na trg, in zavil nato proti mamertinski ječi ob vzhodni kapiolskem.

Vso pot je skušal zabavati dekletce in jo tolažil, da ji bo sodišče pač gotovo oprostilo očeta. Pripovedoval ji je o svojih potovanjih in o bivanju v Egiptu. Čudil se je, da je ni videl nikoli pri dvornih veselicah in zdelo se mu je krivično, da se mlada in lepa deklica razdehti in osuje v zapuščenosti.

Valerija ga je samo površno poslušala. Le s silo se je pripravila, da je odgovarjala uljudno na prašanja onega, v čegar rokah je bila izpolnitev njene najvročejše želje.

Nadzornik ječ se je sprva ustavljal, češ, da hoče pismena potrdila, slednjič ga je vendar preprosila Sabina, naj pusti deklico vsaj za pol ure k očetu.

Izvanredna lepota Valerijina, kakor tudi njena osodna zguba materina in njen strah in ljubezen za očeta, vse to je bilo napravilo na Sabina močen vtis. Vso pot je razmišljal o tem.

V preteklem letu je bil dokončal visoke šole v Aleksandriji in se vrnil v Rim.

Posvetil pa se ni resnemu delu v državni službi, kakor je bil pričakoval oče, temveč se potopil v uživanje in strasti, kakoršnih mu Aleksandrija ni bila nudila dovolj.

Ker ni mogel Heraklij na noben način spraviti sina v dvorno pisarno, izposloval mu je nekako službo nadzornika pri cesarskih gradbah. Dasi sin ni umel o zidarstvu docela nič, je oče vendarle upal, da ga bode to veselilo. Ali zgodilo se ni niti to, pač pa je bilo slišati pritožbe čezenj. Oče ga je karal radi tega, ali Sabin se je rogal, češ, da raje je pečenko, nego da bi sam kahal. Prijatelj iz uglednih uradniških družin Sabinu ni nedostajalo. V igri in pijači je ž njimi prebedel mnogo noči. — Take so bile razmere mej sinom in očetom in zato je Sabin že dolgo gledal, kako bi se oprostil očetovskih vezi. Zazdelo

se mu je, da bi znala ravno Valerija pomeniti zanj to srečo. Ali mu je Rufin ne bo dal za ženo, ko se pojde za glavo? In li more on najti boljše in bogatejšo nevesto, on, sin priprostega moža? Vedel je sicer, da sovraži oče Rufina, a tu se je zanesel na mater, ki naj pregovori očeta. Starec se mora udati. Na neljub sestanek v pretekli noči Sabin niti mislil več ni.

S takimi načrti se je vračal k svoji materi. Gospa je sprejela svojega sina v bogato opremljeni sobi. Kipeče orientalske preproge so pokrivalo tla; strop je bil izslikan z zlatom in barvami kar najukusnejše. Na mizah iz dragocenega citrskega lesu so stali zlati svečniki, kozarci z umetno vrezanimi podobami, kipi in posode rezane v dragocen ahat. Skozi napolodprto okno si videl na malo ukusno verando, kjer se je penil mej cvetjem in zelenjem mal vodomet izlivaje vodo v srebrno skodelico; slonečo na ramah divnih amoretov. Heraklij je res skrbel, da si prisvoji bogastva, žena pa je z obojimi rokami raztresala. V mehkem, s turskim škarnatim pogrnjenem naslonjaču zleknjena je čitala Sabina ravno opolzko *Plavtov*¹⁾ igro, ko je vstopil sin.

Heraklijeva žena ni bila ne boljša ne slabša od drugih rimskih gospã. Kot plemkinja je bila ona gospodarica v hiši. Dasi vendar niso služkinje bile samo božane od svoje gospodarice, bilo je v Rimu dokaj hudobnejših in strožjih. Njeno stališče, kakoršno ji je bil priboril mož, jo je docela osrečevalo, želela je samo še, da bi ji privel sin bogato, odlično nevesto v hišo.

Z velikim zanimanjem je torej poslušala svojega sina in dejala, ko je bil dogovoril:

„Srček, oče mora oprostiti jetnika. Nikoli več ne najdeš tako lepe prilike. Pojdiva takoj k njemu!“

„Toda čakaj“, je nadaljevala in si položila roko na čelo. Po kratkem premišljanju se je dvignila, tlesnila na to s prsti in velela vstopivši sužnji, naj pošlje takoj slugo v mamertinsko ječo in ji dovede Valerijo na pogovor. -- Na to se je oklenila sinove roke in šla sta k Herakliju.

„Našla bodeva“, je dejala mej potom, „pri očetu odpor. Zato govori ti prvi, v pravem trenutku ti že priskočim na pomoč“.

Heraklij je bil po Valerijinem odhodu korakal nemiren po sobi gorindoli; prošnje nesrečnega otroka so ga bile zadele v dušo.

„Kar je, je“, si je dejal konečno in si potegnil z roko mimo čela in začel z nova polniti osodno listino. Ravno je bil

¹⁾ Znan latinski pesnik iger.

dokončal, ko sta vstopila žena in sin. Začuden ju je motril. Sabina je sedla molče v naslonjač in se hladila s pihljačo, sin pa je začel:

„Oče, triindvajset let mi je, čas je, da si poiščem soprogo“.

„Pri Jupitru, nekaj mesecev sem je to tvoja najpametnejša beseda!“

„Našel sem jo. Bogata je, plemenita in lepa!“

„Bogata, plemenita, lepa! In tebe hoče?“ je vskliknil Heraklij z neverjetnim smehljajem.

„Ujel sem ribico, visela bode, če, če mi ti ne skališ vode“.

„Jaz te ne umem. Če ti je sreča mila vendar vedi, da ti oče ne bo delal zmešnjave“.

„Kratko rečeno: Rufinova hči je moja nevesta.— njegov dedič bom, če potlačiš pravdo“.

Heraklij je s širokorastegnjenimi očmi strmel v sina.

„Vrhu denarja je še pamet zaigral“ je vskliknil nejevoljen, „iz te moke ne bo kruha. Nočem v hišo hčere moža, ki me je tako kruto žalil. In če bi že hotel, li ne veš, da je obdolžen Rufin veleizdajstva in je takorekoč že sojen?“

„Postavi mesto njega koga drugega v zatožnico!“ Heraklij je bil ves iz sebe.

„Ali pa res verjameš, da te deklica vzame in s tem odkupi očeta. Tebe, takega nemarneža z izjetim obrazom!“

„Sveto mi je izjavila“, je odvrnil Sabina, „da je pripravljena na vsako žrtev, samo da reši očeta. Kar se pa tiče mojega lica“, je pristavil zlobno, „pravijo ljudje, da sem ti nepopisno podoben!“

Heraklij je planil kvišku. Tu pa je posegla vmes Sabina. Heraklij je imel veliko spoštovanje pred njo, saj ga je bila ona dvignila do tolike veličine. Naglo je zaprla pihljačo, kar je pomenilo, da ne mara ugovora.

„Ljubi soprog, pomisli, da se gre za življensko srečo najiniga sina. Če privoli deklica v zvezo, tedaj mora biti oče prost!“

„Ali gospa“, je vskliknil prefekt, „si li pozabila, da je on bil tisti, ki me je pregnal in da me je še pred kratkim tako hudo užalil? Pred dobro uro še me je sramotil in zdaj naj ga objamem ko tasta?“

„Poroka otrok“, je odvrnila Sabina, „pomiri razpor očetov!“

„Ali je ona edina nevesta v vsem Rimu“, se je obrnil nevoljen prefekt k sinu, „da moraš ravno Rufinovo hčer izbrati? In ravno to vlačugo mi zbere! Toda“, je nadaljeval, obrnivši se k soprogi, „fantu ni zameriti, ali da celo moja soproga . . .“

„Ni li to zadoščenje“, ga je prekinila ona, da daruje moj soprog prefektu Rufinu življenje? Nadalje! Ni li morda dobro za te, če imaš v njem zaveznika?“

Pri tem prašanju je Heraklij osupnil. Ako si pridobi Konstantinovega prijatelja za svojega zaveznika, potem ga ni močnejšega človeka v Rimu. Naj konča potem vojska, kakor hoče. On bo varen.

„Ali“, je ugovarjal, „cesar sam ga je sodil“. Preiskovanje je bilo zanj zelo obteževalno. Zaplenitev njegovega premoženja je nujna, da se s tem zamaši prazna državna blagajna. Ni mogoče, ni mogoče!“

„Maksenciju bo pač vseeno, čegavo premoženje dobi“, je odvrnila z nasmehom Sabina. Sodba še ni podpisana, še imaš prosto roko. Glej! Malega poslovnega pogrška je treba. Pravda začne s kraja in sodniki dokažejo nedolžnost obtoženčev. Cesarja oplašiš z ustajo, v slučaju, da ne osvobodi Rufina“.

„In smrt Sofronijina! In pisma, ki... V silni zadregi sem! Li veš,“ je vskliknil, „da tvegam svoje življenje?“

V tem je naznanil suženj Valerijo.

„Prepustita vse meni“, je rekla žena, „vidva sta preokorna, da bi ujela golobico!“ — —

Pol ure zatem se je vračala Valerija. Seboj je imela polvelje, da se odredi prefektu najlepša soba in da se skliče popoldne sodnike k novi seji.

Prišedši na ulico, se je deklica globoko oddahnila.

Žrtvovala se je bila. A kako ji je bilo pri srcu, to je vedel Bog sam. Prekrižala se je deklica in krenila proti mamertinski ječi. V katakombah je videti polzabrisano podobo: jagnje mej dvema volkovoma. Suzana! Kje je Danijel, da te otme?

Na Maksencijevem dvoru ga za Valerijo — ni bilo!

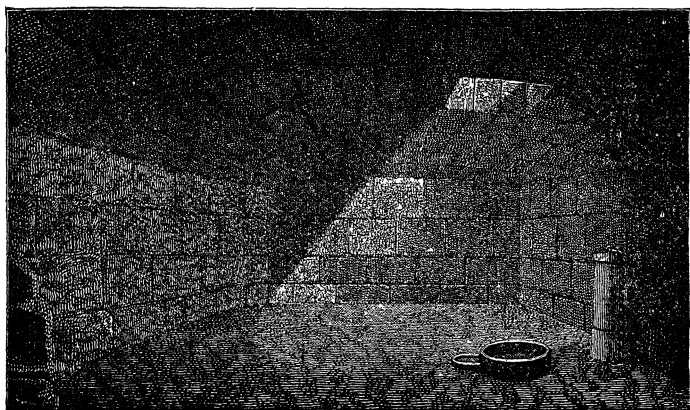
Šesto poglavje.

V mamertinski ječi.

V vzhodju Kapitola leži mamertinska ječa, kamor so zapirali državne zločince in veleizdajnike. V kolikor se je zidovje ohranilo, je zidano iz dveh delov, gornjega in spodnjega. V prvi del prideš z ulice po mnogih pod zemljo vodečih stopnicah;

drugi spodnji del pa je v steno vsekane ozek hodnik. V stropu je odprtina, v onih časih edini vhod v ta spodnji del. Tu notri so pehali zločince in jim tem potom podajali tudi hrano. Obsojene na smrt pa so pustili umreti od lakote. Nikoli se ni vkradel solnčni žarek v ta grozni, mokrotni grob, ne en pihljaj svežega zraka ni prodrl v ta trohnobe in mrličjega duha napolnjen vzduh.

Kakor poroča zgodovina, so zaprli sv. Petra v to ječo. V čudeznem, iz stene z molitvijo priklicanem studencu je ta krstil svoje paznike. Okovi pa, v katere je bil apostol vkovan, se hranijo in častijo še dandanes v cerkvi sv. Petra ad vincula.¹⁾ Še cela vrsta drugih krščanskih mučnikov je umirala v tej ječi.

Mamertinska ječa.

Tukaj notri so bili zaprli Rufina. Vedel je, da ne zapusti tega prostora živ, ali če ga, da ga odvedejo pred sodnike. Živ pokopan v to temo, je škripal z zobmi od jeze in bolesti, z divjo bolestjo je trgal in stresal močno železje. Le motna jeka mu je odgovarjala. Zazdelo se mu je, da mora znoreti. Naslonil je glavo na mokro steno, odmaknivši takoj razbeljene živce od mrzlega kamena. Brez moči se je sesedel in bulil brezmiselno v neprodirno temo. Mrzle vodne kaplje so padale nekje v temi v mlakužo, v hodniku nekje je škrtala podgana. Čudna hladnost se je prelila po njegovem telesu, duša se mu je zavedla, in začel je premišljati.

Kako srečen je bil doslej. Bogastvo, časti, vzorno ženo, nadebudne sinove, krepostno hčer, vse, vse mu je bila dala osoda; in sedaj — z enim grabljejem mu vzela zopet vse . . .

¹⁾ Sv. Petra vezi.

„In če je najvišje bitje“, se je prašal in stresnil z glavo, „če je bitje, ki vodi pota zemljanov, zakaj trpi, da podlega krepost in gospoduje zločin? Kje je bitje bolj plemenito od moje žene, od moje hčere? In vendar je padla žena kot žrtev okrutnika in vendar trpi hčer brezmejno bol! — Zasijalo je bilo tedaj v moji duši, ko sem dolbel čudna slova na grob, mislil sem, da moram biti kristjan. A v istem trenutku, ko segam po luči, me primejo in vržejo v to temo. Ne, ne! Vse je prevara, nestvor, nadomišljenost . . .“

Rufin se je zdrznil, živci so se mu napeli, zastajala mu je sapa. Kaj je bilo to?

Čisto razločno je slišal glas hčere, kliče:

„Oče, oče!“

Je bil to duh? Dete ga kliče, da mu s tem dokaže, kako je s celim srcem pri njem.

Toda v tem hipu je zaslišal Rufin v gorenjem prostoru šum. Nekdo je prihajal. Rufin je prepoznal paznikov glas. V istem hipu je zaslišal znova glas svoje hčere. Prefekt je drgetal od razburjenja. Je-li bilo mogoče? Hči je našla dohod k njemu. Stražar je bil pripeljal Valerijo v ječo. Že od daleč je klicala očeta. Pripeljavi jo v ječo je vskliknil:

„Gospod, tu sem ti pripeljal hčer, ki te je prišla obiskat!“ Deklica se je skoraj onesvestila, zaslišavši iz globeli očetov glas.

„Ob tej odprtini poklekni“, je opozoril nadziratelj deklico, „ali pazi, da ne padeš doli. Samo od tu ti je mogoče govoriti z očetom. V pol uri se vrnem, če vzdržiš toliko časa v tem tartaru (peklju).“

Valerija je pokleknila in otipala odprtino. Nato je pogledala v ječo, ali tema je bila tolika, da ni mogla opaziti očeta. Rufin, čegar oči so se bile privadile temi, je spoznal njene obrise.

„Kolika tolažba“, je vskliknil, „da smem videti še enkrat svoje dete in govoriti z njim. Podaj mi roko, da čutim, da si res ti!“

Valerija je stegnila roko nizdol. Mraz jo je spreletel, ko je začutila mrzle in mokre očetove dlani.

„Povej mi vendar, ljubljeno dete“, je na dalje prašal prefekt, „kako ti je bilo mogoče priti tu-sem?“

„Poskusila sem bila podkupiti paznika“, je odvrnila deklica; „ali zaman. Svetoval pa mi je, naj se obrnem na Heraklija.“

„Nesramnež je ponaredil moja pisma in me s tem upropastil. Gotovo te je odslovil!“

„Da, slednje upanje sem bila že zgubila, ko mi pošlje dobrotni Bog v sinu Heraklijevem kažipotat k tebi!“

„V Heraklijevem sinu“, se je začudil Rufin; „more li poganjati slabo drevo dobro vejo? Pač, Heraklijev sin je bil go-

tovo lažje podkupljiv, kot paznik. — Najsi bo, hvaležen sem mu, da te smem vsaj še enkrat videti pred svojo smrtjo. — Edina skrb in misel zate sta mi napravila težko slovo od tu v kraj večnega pozabljenja“.

Iz teh obupapolnih besed je Valerija v svojo neizrekljivo žalost spoznala, da je udarec, ki je zadel Rufina, pretrgal vse one vezi, ki so bile privezale čolnič njegovega življenja na križ. Objela jo je silna gorečnost in z vso ljubeznijo dobre hčerke in vnete kristijanke je iskala besed, ki naj bi popravile, kar se je bilo potrgalo v očetovem srcu.

Ni li tudi pokojna mati prosila njenim besedam uspeha?

In začudila se je svoji čudezni zgovornosti. Za vsako misel je našla takoj pomemben izraz, kakor da ji nevidno bitje narekuje besedo za besedo.

Rufin je poslušal, z bridkim nasmehom in odporom v srcu. A poslušal je voljno, saj je bil to glas njegovega ljubljenega otroka. In ginila je porogljivost z njegovih ust in odpor se je talil . . . In v srce, razbito in trudno, je sinil žarek solnčne gorkote in v duši je svitalo. Spomnila mu je ženino pismo. Tu je premagan vskliknil :

„Da, moje sladko dete, zdaj verujem znova, da, hočem verovati, kar veruješ ti, kar je verjela mati. Rad umrjem, naj umrjem kot kristjan!“

In dvoje src je v tem hipu začutilo toliko srečo, da je pozabilo na ječo in smrt.

Valerija je trdno upala, da ji bo mogoče s pomočjo darov in v prihodnje posecati očeta, da, obiskati ga celo v družbi z duhovnikom, ki naj bi ga krstil . . .

V tem je bil došel stražnik. Hči in oče sta se poslovila z nadejo, da se kmalu vidita. —

Ko je ostal Rufin sam, se je vrgel na kolena in v vneti molitvi zahvalil Bogu. Ves drug pogled se mu je nudil sedaj v bodočnost. Čutil je, da bi ne bil nikoli prodril do resnice, ako bi ga ne bila uklonila nesreča. Kljubovalnost njegovega ponosa bi bila prevelika. Zdaj pa se je zavedal, da je pridobil za zgubljeno posvetno srečo, veselje zveličanja in življenja v veke. In zdelo se mu je, da še-le zdaj pojmuje docela skrivnostne napise v katakombah. Spomnil se je Sofronije in ni umel, kako je mogel tako dolgo vzdrževati visoko steno mej njo in seboj in se protiviti s tako malenkostnimi predsodki sreči, najvišji in najčistejši. Spomnil se je Valerije, in solze očetne ljubezni so polzele čez njegovo lice. Toliko bogastvo, tolik biser mu je bilo naklonilo nebo. Še so mu zvenele njene besede v ušesih, bile so jasne in resnične in prepričevalne . . .

Po preteku ene ure mu je bil prinesel hlapec paznikov hleb kruha in vrč vina. Hči mu je izposlovala ta krepčaj pri pazniku.

Čudovito ga je pokrepčalo vino.

Toda, ni še bil dojedel, ko je zaslišal zopet —, ne, to ni bilo mogoče: da bi bila to zopet Valerija. Ne, to ni mogoče, to ne more biti njen glas! In vendar, ne čuje li čisto razločno:

„Očka, očka, ti si prost!“

Rufin je mislil, da ga varajo razburjeni živci. Ali glas je prihajal bliže:

„Očka, prost si, prost si!“

Zazdelo se mu je, da vidi v temi bližati se gorečo bakljo.

In prav blizu in prav razločno je slišal Valerijin glas:

„Prost si očka, prišla sem po-te!“

Skozi stropno odprtino je bil položil nekdo lestvo in zdaj se je spustil eden izmed hlapcev k njemu doli, da ga izkuje iz okov. Rufin ni vedel, ali se mu ne sanja. Napol nezaveden je taval za hlapcem. Par trenutkov za tem sta si ležala s hčerjo v naročju. Njena glava je omahnila na njegove prsi, trepetala je vsa. Njemu pa je bilo, kakor da se mu sanja . . .

Paznik ju je opomnil, naj gresta. Šli so navzgor. Šele sedaj se je zavedel Rufin.

„Torej sem res prost?“ je vskliknil, „in ti moj otrok, si me otela! Reci vendar, kako ti je bilo to mogoče?“

„Pojdi zdaj, očka“, je silila deklica, „povem ti pozneje.“

„Ali si preprosila cesarja?“

„Veseliva se, da sva zopet združena“, se je izogibala deklica.

Rufin pa je postal zamišljen. Postal je. Tem trdovratneje je postajal nezaupljiv.

Potegnil je Valerijo na stran in dejal:

„Ne koraka ne grem odtod, dokler mi ne poveš, kako si mi izposlovala svobodo. Pri spominu na mater te zaklinjam, da mi pojasniš vse.“

Valerija ni mogla dalje prikrivati. Izpovedala je, da je obljubila postati žena Heraklijevega sina in na ta način odkupila očeta.

Rufina je docela premagala njena izpoved. Težke solze, polzeče čez velo lice so govorile. Slednjič pa je spregovoril:

„Ne, otrok moj, če ni tebi, meni je tolika cena previsoka. Teh par usojenih mi še dni naj odkupim s srečo celega tvojega življenja? Naj ti Bog poplača žrtev, katero si mi hotela doprinesiti, toda jaz je ne morem sprejeti. Raje volim tisočkratno smrt. Paznik“, je poklical nato, „jaz ne grem od tu. Sporoči Herakliju, da sem kristjan in ne morem sprejeti njegovih pogojev“.

Valerija je omahnila očetu v naročje in začela pretresljivo plakati. Da se bode ustavljal, nato v svoji veliki ljubezni niti mislila ni.

Začuden ju je opazoval paznik. Bila sta mu nerešljiva zagonetka.

„I no“, je dejal po kratkem razmišljanju, „če ti pri meni tako ugaja, se pa vrni dotedaj, da pojasnim vso stvar prae positu (nadpazniku) in ta vse sporoči Herakliju.“

„Ali, daj obenem zapreti tudi mene!“ ga je prekinila plačoča deklica, „deliti hočem ž njim vse bridkosti dotedaj, da ga umorijo!“

„Tega jaz ne morem“, je odvrnil paznik; „dotedaj pa, da dobim odgovor, vaju hočem zapreti nekam, kjer se ne bosta dolgočasila.“

To rekši ju je peljal po dolgem hodniku do železnih vrat. Odprl je vrata. Bila sta v mučenišnici.

„Oglejta si te igračke“, je dejal porogljivo, „jaz počakam mejtem nadaljnih ukazov“.

S temi besedami je zaklenil duri. V dneh preganjanja je bil Rufin večkrat očividec trpinčenj. Vendar pa ga je pretresla groza, ko je zagledal vse to krvavo orodje.

Opaziti je bilo meč in sekiro in nešteto jermenastih bičev s svinčenimi kroglicami na koncu; palice, železne klešče, kljuke in viličasti pasovi so ležali vsevprek. Železni ražnji in stoli so bili tu. Nanje so priklepali mučenike in zažigali pod njimi ogenj. Zobčasta kolesa in veliki kotli, kjer so v gorečem olju kuhali mučenike, so bili tu. Tupatam se niso bili še zabrisali sledovi krvi mučenikov.

Rufina je pretresel mraz. Valeriji pa so se zaiskrile oči v svetem navdušenju, približala se enemu iz med orodij in je poljubila in se nato obrnila do očeta:

„Ne ustraši se“, je rekla, „tega satanskega orožja; kri svetniška je je posvetila in je spremenila v častna bojna znamenja. Oblaki se razdelijo nad mučeniki in prebivalstvo nebeškega Jeruzalema strmi na svoje boritelje. Krist jim stoji ob strani in obeta trpečim nebeških darov. Ni lj ponosen vojak na svoje brazgotine? Naj se li mi bojimo ran? Če pademo, stojimo, in če umrjemo, živimo. Naj umrje telo, duša živi v vse veke!“

Tako je govorila Valerija in oče je poslušal, kakor posluša dete svojega učitelja. Zdelo se mu je, da bi pokleknil in jo prosil, naj razprostre svoje roke nad njim. Ona pa ga je zaznamovala z znamenjem križa in sredi mej grozopolnim smrtnim orodjem sta se objela oče in hči. Z nebes doli pa je plavala vrsta angelskih bitij v ječo in mrak, in dvoje ljubečih oči ju je blagoslavljal.

Sabin in njegova mati sta za trdno pričakovala, da bode Rufin pograbil brezdvomno priliko rešitve in privolil v zvezo hčere s Sabinom. Materi je bila deklica zelo všeč, tako da je prepričala konečno s svojo zgovornostjo celo moža, kolikega pomena je ta poroka.

Dasi nerad je bil zato Heraklij vendar vročil Valeriji ono pismo, s katerim naj bi se premestilo očeta iz temne ječe v prijetno stanovanje. Kako in kaj mu je storiti pri cesarju in kako preklicati dosedanje obtožbe proti Rufinu, tega ni še vedel.

Zanesel se je na svojo zvijačnost. V prvi vrsti pa je bil sedaj najnujnejši preklic konfiskacije Rufinovega premoženja. Zato je moral Sabin, ki bi bil pač najraje spremljal Valerijo k mamertinski ječi, oditi takoj v Rufinovo palačo. Uradniki so bili ravno započeli pečatiti premoženje, ko je došel Sabin. Od tu je krenil naravnost proti mamertinski ječi, premišljujê, s kakimi besedami naj si osvoji bodočega tasta.

Tu ga je srečal sluga, katerega je bil poslal p r a e p o s i t u s k Herakliju in mu sporočil izjavo Rufinovo.

Sabin ni hotel verjeti svojim lastnim ušesom: prefekt Rufin je kristjan? Zato mu odreka hčer? Ne, to je hotel slišat iz njegovih lastnih ust. Ves razburjen je hitel v ječo. Ko je bil stopil v ječo, je za hip ostrmel, spomnivši se dogodka v pretekli noči. Vendar se je zavedel takoj in obrnivši se do Rufina, dejal dvorljivo in uljudno:

„Odpusti, da prihajam v tako čudnih razmerah prosit za roko tvoje hčere. Da sta kristjana mi je vseeno. Saj ne poročim vere, temveč deklico. Gospica je v to zvezo že privolila in ti ne boš zavrnil snubca, ki ti prinaša v dar svobodo in bogastvo in je zraven edini sin visokega državnega uradnika. Vedi pa, da je tudi osveta sladka, ne le ljubezen“, je pristavil manj uljudno, pokazavši na mučilno orodje, „tvoja osoda je v mojih rokah . . .“

Rufin je takoj prepoznal mladeniča in spoznal stoprav zdaj velikost hčerine žrtve.

„Mladenič“, je dejal, „prepada, ki te loči od naju, ne premostiš. S smrtjo groziš? Vedi, da se ne bojiva smrti!“

Sabin je zbesnel in zaklel:

„Tudi dobro! Umrjeta, kakor psa!“

Dirjal je iz ječe in zapovedal pazniku, zapreti ju v najtemnejšo ječo.

Vračaje se domov, je srečal svoje prijatelje, katerim je že bila mati naznanila bližnjo svatbo. Čestitali so mu in za zvečer povabili na slavnosten obed.

To ga je še huje razkačilo.

„Izjedla vas kuga“, je vpil, „mislite, da vzamem krščansko psico za ženo? Pri Jupitru, rabelju jo omožim vlačugo in očetovo glavo ji dam v doto“.

Divje preklinjajoč se je poslovil in hitel domov. —

Rufinu pa se je srce stiskalo groze, ko so ju peljali s hčerjo vse niže in niže v temno in mokrotno ječo. Zdelo se mu je, da vede hčer živo v grob.

Valerija je čutila, da drgeta očetova roka v njeni.

„Oče“, je rekla, „kako srečna sem, da sem pri tebi. Kako sem ti hvaležna, da nisi privolil. Vsaka beseda iz ust tega grdega poniglavca mi je govorila, da bi se še britko kesala svoje žrtve. Da, prav si imel. Slabo drevo ne more gnati dobre veje; vedi, da je njegov oče odpadnik in zato najhuji sovražnik Cerkve. Zdaj bodeva umrla in postala deležna slave in sreče mučeniške“.

Krepko je stopila k votlini in v hipu izginila v nji.

Ko sta bila v ječi, sta se objela in pokleknila. Eno samo veliko molitev sta molili njiju duši. A molila sta brez besed.

In glej! Angelj se je spustil skozi temo in rosil tolažilnih milosti v srce . . .

„Čudni ljudje to, ti kristjani“, je mrmral ječar vračaje se iz zaporov. „Naj zapro koga drugega v to krastačno luknjo, obupuje in blazni. Ti pa, kakor da sedijo v bogato opremljeni sobani. Hm, pravijo, da so čarodeji! Da jim ne škoduje ne mraz, ne lakota! Zna biti res. Pa je le čudno. Čez par dni bosta vendarle ravno tako mrtva, ko drugi . . .“

Heraklij je stopal mejtem zamišljen po sobi gorindoli. Kako naj reši ta vozal? Sam je bil našuntal Maksencija na Rufina, predložil pisma in zdaj naj ga pere? Cesar je z gotovostjo računil na Rufinovo premoženje. Naj mu li iztrže plen? Ga li ne zgrabi požrešni volk? Heraklij je obupaval. „Prokleta žena“, je sikal, stiskaje pesti, „pa bi šla sama krotit krvoločno zver!“ Pomišljal je. Prvo je treba dobiti cesarju denarja in drugo oprati Rufina. A kako? Naj li zmisi novo zaroto in zloži novo listino?

Po dolgem premišljevanju je spletel nov načrt:

„Sofronija se ni umorila, da bi se odtegnila cesarjevi volji, temveč zato, ker je bila sama zapletena v ostudno zaroto. Imela je razmerje z nekim sozarotnikom. Z njegovo pomočjo je kanila umoriti svojega soproga in cesarja, tako, da bi postala sama cesarica. — Toda — dokazi, dokazi!“

In Heraklij je stopal znova po sobi gorindoli.

Ta hip sta planila sin in žena v sobo.

„Oba morata umreti“, je sikala kačjedivja žena. „Toliko ponižanje. Veš, veš, on noče!“

„Go—gospa! Umiri se . . .“, je hitel Heraklij, „o kom govoriš?“

„Rufin je odklonil snubitev mojega sina. Ne, ne, tega ne prenesem!“

Sabina je omahnila na naslonjač in si trepečoča hladila razgreto lice. Ponosna dama je bila užaljena do skrajnosti, tembolj, ko je bila že naznanila in raznesla vest o sinovi ženitbi z „neko mlado, bogato, plemenito gospico“.

Tudi v Herakliju se je predramila stara rana.

„Torej celo vočigled smrti“, je siknil, „me še zaničuje. Prav! Čutil bo, kaj pomeni zametati blagohotnost cesarskega zaupnika!“

„Ne“ je opomnil Sabin, „ne iz ošabnosti; on odklanja zato, ker sta s hčerjo kristjana“.

„Bogovi! Kristjana? Kje je moja stekleničica?¹⁾“, je viknila Sabina. Na njenem obličju se je zrcalil stud in gnus.

„Kristjan? Tako? Kristjan?“, se je smejal Heraklij. „Prefekt rimskega mesta kristjan! To je dobro. Zdaj naj še kdo dvomi, da ni bil zarotnik Konštantinov!“

Najpreje se je potolažil Sabin v svoji lahkomiselnosti nravi.

„Kaj de“, je dejal, „tička je ušla. Pa imamo vsaj starca in masten je. Ej, cesar mi ga mora drago plačati. Polovica njegovega premoženja ne bo preveč. Z Rufinovini *f a l e r n c e m*²⁾ hočem zaliti veselje in srečo, da nisem dobil za ženo kristjanke. — Toda, kaj hočemo sedaj z njima? Dal sem ju vreči v najnižji zapor!“

„Naj pogineta lakote“, pravi malomarno Sabina.

Heraklij ji pa ni pritrnil.

„Stari samo“, je dejal, „in ne deklina, je prečrtal naš račun; naj torej živi ko beračica. O njem bo pa sodil cesar. In ne dvomim, da bo sodba kruta“.

Žena in sin sta se zadovoljila. Heraklij pa je poslal takoj sužnja v ječo. Nato je hitel sam k cesarju, poročat mu, da je Rufin kristjan in mu obenem predložiti listino zarotnikov. Eden mej prvimi na listini je bil Valerij Antonij, poštenjak od nog do glave, ki ni zakrival, da je kristjan, radi česar ga Heraklij že davno ni mogel. —

Valerija je mejtem uvajala očeta v skrivnosti svete vere. Ni bilo časa muditi se; vsak trenutek je znalo priti povelje, ki bi mu dodelilo krst mučeniške krvi.

Rufin ni želel ničesar več tako željno, kakor da pade poslednja stena mej njim in Bogom. In ko je bil zvedel od Va-

¹⁾ Sredstvo proti smradu v slučajih omotičnosti.

²⁾ Dobro laško vino.

lerije, da v nujnem slučaju zadostuje krst iz kakoršnekoli roke, jo je iskreno prosil, naj ga krsti.

Deklica je sprva osupnila, ali oče ni odnehal. „Iz čegavih rok naj prejmem ta veliki dar raje kakor iz tvojih? Li morda misliš, da mi nedostaje poguma dovolj za junaško smrt za Krista? Res, potreba mi je še te milostne vode. Potem pa naj le pridejo z mučilnicami: v najhujih mukah, do zadnjega dihljaja hočem klicati: Verujem v Jezusa Kristusa, Sinu božjega, ki me je ljubil in mi priboril s svojo smrtjo večno življenje!“

Valerija je uvidela, da ji je sveta dolžnost krstiti očeta.

Toda kje naj vzame vode?

In spomnila se je, da se je bil odprl sv. Petru čudezen vir v mamertinski ječi. Ali pač še izvira?

Tipaje po tleh, je našla v svojo neizrekljivo radost v neki votlini vodo.

Peljala je očeta k studentu in ga začela izpraševati, v kolikor je mogla obred tukaj spolniti, tako-le:

„Kaj hočeš od cerkve?“

„Vero in večno življenje“, je odvrnil Rufin.

„Se li odpoveš satanu?“

„Odpovem se!“

„In vsem njega delom in službi njegovi?“

„Odpovem se!“

„Veruješ v Boga, Očeta vsemogočnega, stvarnika zemlje in nebes?“

„Verujem!“

Valerija je odmolila apostolsko vero, zaznamovala očeta v čelo z znamenjem križa, in molila naprej: Oče naš! Nato ga je prašala:

„Hočeš biti krščen?“

„Hočem in želim iz vsega svojega srca!“, je odvrnil Rufin.

Nato mu je velela poklekniti. Zajela je z dlanjo vode in in oblila sivo glavo rekoč:

„Krstim te v imenu Očeta in Sina in sv. Duha.“

Roka ji je drgetala, solze veselja in neizražene radosti in sreče so ji kapale mej krstno vodo.

Rufin jo je prijel za roke in jih poljubil. Ihtel je.

„O dete moje“, je vskliknil, „kako srečen sem. Zdaj smem večnega Boga imenovati svojega očeta: „Oče naš. kateri si na nebesih . . .“

Njo pa je obšlo sveto zamaknenje in je govorila:

„Vidiš starca, častitljivega z belo brado, pastirja sredi svoje črede pod palmami? Ko solnce je jasno njegovo obličje in njegova oblačila so belejša od snega. Množice v svetla oblačila odete so ob njem, kakor knezi krog svojega kralja na pre-

stolu. In tam prihaja mati. V belo je odeta in palmovo vejo ima v roki in cvetice si je spletla v venec krog glave; njena nedra so posuta z biserji in rubini in dvoje svetlih angelov jo vodi k očetu. Glej, padla je pred njim, on pa jo je dvignil in ji gladi lice; smehljaje se jo je poljubil, kakor oče svoje vrnivše se dete na čelo in ji nudi mleka v zlati čaši.

Rufin je kleče poslušal. Sveta groza ga je pretresla.

Valerija pa je za hip govorila dalje:

„Sladka mati, prosí svetega pastirja, da da tudi nama piti; zakaj mrzlo in grozno je tu, in brez krepčila ne vzdrži moj oče. Li veš, da je kristjan in da sem ga krstila? Vabiš naju k sebi? O, rada bi šla, rada! Ali kdo naj naju pelje onstran tega brezdna, ki naju loči od tebe, onstran temnega, ostudnega zmaja, ki gleda z žarečimi očmi in so njegovi kremplji odprti?“

Osoren glas paznikov ji je odgovoril, opominjaje ju, n aj izideta. Valerija meneča, da je prišla ura mučeništva, je objela očeta in dejala polna svete navdušenosti:

„Stopi z maju na glavo. V imenu Jezusovem ti ne more učiniti slabega. Hitiva, mati naju pričakuje. Kratek boj in dolgo je veselje!“

Dospevšima gori, je obrazložil paznik, da je hči prosta, oče pa obsojen v prisilno delo pri zidanju nove bazilike.

Valerija se je zgrudila očetu na prsi. Mučeništvo ji je bilo ljubše, kakor pa bol, ki jo bo prestajati sramotno obsojenemu očetu pri javnih delih.

Samo za hip se je domislil oče vse bede ki ga čaka pod krutimi nadzorniki. Tembolj pa ga je zbolela misel, kaj bode s hčerjo.

„Najin oče je tam gori sedaj, dete“, je dejal. Poljubil jo je in solze so mu zadušile slovo.

Rablji so ga odtrgali od hčere, zvezali mu roke in ga odpeljali. Valerija jim je sledila do zidišča. Še en pogled, za obsojencem so se zaprla vrata.

Ko se je Valerija vrnila domov, odpodili so jo, sramoteč jo sluge državnega iztirjevalca, katere je poslal tja Heraklij. Molče se je odstranila deklica.

„Lisice imajo svoje luknje“, je dejala dvignivši svoje oči proti nebu, „in ptice svoja gnezda; Sin človekov pa ni imel, kamor bi položil svojo glavo. Smem li tožiti, če mi je pripravil ležišče v vznožju svojega križa? In jagnje ne odpre ust, ko je striže pastir, in naj je priveže na mesarsko mizo, jagnje molči; zakaj pastirjeva last je“.

Čim dalje gre gorski studenec čez kamenje in pesek, tem bistrejši je. In sveta ljubezen mu je podobna. —

Po nobeni stvari ni Valerija žalovala. In vendar: „da bi ji bili pustili vsaj a r c o (puščico), v kateri je hranila ruto namočeno v materini krvi.

In ne vedoča, kam in kot, je krenila od mesta tako lepo prežite mladosti vstran in sama seboj je govorila:

„Kakor v viharui noči opustošen vrt sem pred Gospodom; pomendrano in pometo je cvetje. — Samoten trs samo se vije sredi opustošenih gredic ob lesu križa —, ne čaka, ne upa več pomladnega solnca . . .“

In z rosnimi očmi, sklenivša roke na prsih, se je ozrla proti nebu. Njene ustnice so šepetale vdano in verno:

„Gospod, zgódi se Tvoja volja!“

Sedmo poglavje.

Dobri prijatelji.

Vest o Rufinovi obsodbi je bila razburila vse mesto. Stari plemiči in senatorji so čutili globoko sramoto, katero je bil prizadel cesar njihovemu stanu. Ni se bilo dotedaj še dogodilo, da bi bili obsodili mestnega prefekta v prisilno delavnico, kamor so pošiljali najgrše hudodelce. Na glas so se zgražali Rimljanje in, da je imel Heraklij dovolj vohunov, mogel bi bil povečati listino zarotnikov za polovico. Z neprikritim hrepenenjem so torej plemstvo in meščanstvo, ubogi in bogati, pagani in kristjanje pričakovali Konstantina. Nanj so bile uprte vseh oči. Da bi se že pojavil pred Rimom in otel mesto iz rok krvoločnega trinoga.

In vendar ni niti mislil kdo izmej sorodnikov Valerijinih na to, da je brez strehe. Cerkev je bila, ki ji je bila dala zavetja. Škof Milcijad je bil takoj, ko je bil slišal o zaplenitvi Rufinovega premoženja, poslal diakona Severa, da se zavzame za deklico in jo spravi v kako krščansko hišo. In kdo je ne bi bil sprejel radevolje?

Ali deklica bi ne bila našla miru, da ni takoj napravila še enega obiska, da bi otela očeta. Četudi je vera kristjanom mučeništvo priporočala in slikala za vzvišeno, je bila vendar njihova dolžnost, poskušati slednje sredstvo, da si otmejo življenje.

Valerija si je predstavila celo vrsto očetovih prijateljev. Ali ni ga našla, ki bi se naslonila nanj. Ta se ji je zdel brezvpliven pri dvoru, oni boječ; spomnila se je Simaha. Ali ta je kristjane tako kruto sovražil, da bi ji bil odrekel vsako pomoč.

In začutila se je silno osamljeno in sprevidela je, da se razkropijo prijatelji v nesreči. Le oni, ki sam ve, kaj je trpljenje, pomaga in se usmili. —

Tu se je deklica spomnila cesarice. Cel Rim je vedel, kako sramotno postopa cesar s svojo soprogo. Da, ta bode umela njeno boleost in ji mogoče izposlovala pomiloščenje.

S to malo nadejo v srcu je krenila proti Palatinu.

Nesrečna žena je stanovala v precej oddaljenem delu palače. Samo ob svečanostih se je smela — ne, morala pokazati javno, da bi na ta način ljudstvo ne zvedelo o brezstidnosti Maksencijevi, ki je bil pahnil ženo od sebe.

Cesarica je dovolila deklici takoj vstop.

Na naslanjaču zleknjena v družbi dveh suženj, kateri edini ji je bil še pustil mož, je dočkala cesarica deklico.

Bila je visoka, bleda. V lepo in mlado obličje so bile začrtale bolesti nezbrisne poteze, katerih niti barvilo ni moglo popolnoma zakriti.

Po smrti svojega sina Romula se je oblačila skozi cele mesece v črno. Potem pa se je ojunačila: hotela je kljubovati osodi in imela v tem veselje in razvedrilo, da se je oblačila v krasna odela in se lišpala z dragulji in biseri. Saj je bila mlada in hotela je živeti. Neprenehoma sta ji morali sužnji prorokovati. Ali lepših dni ni hotelo biti in dan za dnem je tonila njena duša v mračni žalobnosti globlje in globlje.

Taka ura obupnosti se je je bila polastila tudi danes. — V mračne misli zatopljena je strmela nekam v daljo. Niti opazila ni, kako ji moli sužnja zrcalo, da si ogleda novo obliko lasulje. Doslej so ji bili skrbno prikrili vse novejšje politične dogodke. Ali neka nepremišljena opazka ji je bila mahoma pokazala opasnost razmer, v katerih se je zibal Maksencijev prestol. In še nekaj: cela jata sov se je bila prejšnji dan dvignila pri belem dnevu iz zidišč na Palatinu. In to je bilo slabo znamenje.

Britica je sedaj odpustila sužnji in poslušala zadevo Valerijino. Britka se nasmehnivši, je dejala:

„Dobro dete, moja beseda je pri cesarju brez moči. Preje bi s tem škodovala tvojemu očetu. Uboga, brezvplivna žena sem. Roke so mi zvezane, in če so okovi zlati, so le tem težji. — Vse moje bogatstvo je revščina“, je nadaljevala po kratkem trpkem premoru, „najrevnejši beračici moram zavidati njeno

bedo; v bolesti svoji vem samo za sramoto, ki mi jo je naložila z zlatim diademom nekaka osoda.“

Tolika bolest je ganila Valerijo. Pozabila je za hip svojega lastnega gorja.

„Gospodarica“, je dejala, „vsemočna roka, ki čuva črva v prahu, čuje in vodi tudi človeška življenja, in najsi so trpka bremena preskušenj, upanje, ki nam ga nudi ta roka v oporo, je slajše.“

„Da, pesniki govoré o očetu bogov in ljudij. A to je sama laž, pretvara, kakor punca iz cunj, ki zadovolji komaj deco. Nauči se prenašati z mirnostjo srd osodin. To je edini svèt, ki ti ga morem dati. In če je breme le pretežko, čemu čakati, vrzi je raz sebe!“

In cesarica se je dvignila in odpustila Valerijo, podavši ji roko v poljub.

Grozo v srcu in bolest čuteča, je odšla Valerija. V najhujih bolih brez nad, brez tolažbe — in izhod en sam: samomor. — Kje najde kaj žalostnejšega in nesrečnejšega.

In ozrla se je proti nebu. In njena bolest, njena lastna, se ji je zazdela lahka in svetla. —

Diakon Sever in Irena sta jo čakala pri vhodu. Iskala sta jo.

„V sijajnejših hišah“, je dejala matrona, „te bodejo sprejeli, toda, če bi smela, ponudila bi ti svoje skromno bivališče na Aventinu.“

Valerija jo je prekinila:

„Kje naj se raje mudim, kakor pri tebi, ki te obenem prosim, da mi bodi odslej mati!“ —

Heraklij je bil mejtem napolnil listino zarotnikov, in šel takoj po kosilu k Maksenciju.

Povedal mu je, da se je Rufin sam proglasil za kristjana in mu predložil notarski zapisnik Rufinovih žaljivih besed.

„Ta gadja kristjanska zalega nam raste čez glavo; treba jo pobiti z gorjačo!“, je vpil Maksencij in bil s pestjo po mizi. „Prefekt kristjan, mesto polno kristjanov in Konštantin na potu v Rim! Pač samo nato se zanašaje, si dovoljuje ta pes taka žaljenja. Čakaj, hudič, boš še cvilil. Takoj ukaži, da se ga odvede v prisilno delo k javnim graditvam. Do večera pa mi predloži bogato število jetnikov. Naj si bo kristjan ali ne, zarotniki so vsi. Treba popukati perje tem petelinom in jih nekaj podaviti, sicer me še obvladajo.“

Celo popoldne so gonili biriči „zarotnike“ v tulijansko ječo, mej njimi nemalo kristjanov iz najuglednejših družin. Mej njimi je bil celo dvorni uradnik Valerij Antonij.

Večerna acta diurna¹⁾ so vzbudila v mestu le zmajevanje z glavami. Kdo naj bi verjel, da je Rufin kristjan? Saj je javno daroval bogovom še pri zadnjih praznikih v septembru. In njegova zvestoba je bila tudi splošno znana. Tudi vest o Sabininem slučaju je bila prodrla mej ljudi. Temu so pripisovali vsi to, kar je bil storil Heraklij. On edini je bil vsega kriv!

V istem poročilu je bil imenovan mesto odstopivšega Rufina Anij Anulij.

Najeta četa meščanske sodrge je zvečer hodila po ulicah in upila: „Christianos ad leones, pod leve s kristjani!“

Simah se je penil od jeze. V njegovih očeh ni bil Rufin nič nanj kriv ko Maksencij. Saj je prestopil h kristjanom. To ga je razburilo do skrajnosti. Bil pa je osebni prijatelj prefektov, zato je hotel osebno posetiti cesarja in rešiti Rufinu morda vsaj življenje. —

Še tistega večera si je izprosil avdijence. Maksencij ga je sprejel čudovito uljudno.

„Nadejam se, da te ne ujezim“, je začel Simah, „ako se osmelim opozoriti tvoje božanstvo na dejansko pomoto v neki obtožbi!“

„Rufina misliš“, je odvrnil Maksencij; „če že nastopaš ko njegov zagovornik in pravdnik, vedi, da je kriv veleizdaje na državi in bogovih.“

„Ni mogoče, Rufin ni kristjan!“

„Drzno govoriš! Dokaži!“

„Od mladih nog ga poznam in vem, da je bil vselej veren pristaš državne vere!“

„A če bi danes proklet to vero in bogove kaj praviš, je-li zmožen potem tudi drugega zločina?“

„Odpeljali so ga menda že v zidišča. Dovolim ti, da prepričaš sebe in Rimljane, kakega gnoja sem očistil augijski hlev rimskega mesta!“

„In če privoli“, je prašal Simah smelo, „v daritev bogovom?“

Maksenciju se je pooblačilo čelo, vendar pa se je premagal in odvrnil:

„Zastavim ti carsko besedo, potem mu darujem življenje. Pojdi k njemu. Dam ti častnika, ki naj ti izposluje vstop.“

Dal je znamenje. Centurijo²⁾ Martialis je vstopil. Bil je to orjak, za polovico višji od Maksencija. Čez zlat oklep je nosil levjo kožo za plašč. Orjaški kij je tiščal v svojih rokah.

„To dete naj te spremi“, je dejal cesar smeje se; „le glej, kak ključek nosi v rokah. Ta odpre slednja vrata.“

Poklonivši se, je odšel Simah s častnikom.

¹⁾ Acta diurna so bila nekak uradni list v tedanjem Rimu.

²⁾ Centurijo = rimski stotnik.

Besede Maksencijeve so bile zmedle senatorja. Vkljub temu ni mogel umeti, kako naj bi bil Rufin postal kristjan, potem, kar je bil Bog dopustil, da se je dogodilo Sofroniji.

Po dolgem iskanju je našel Rufina. Dasi je bilo že pozno zvečer, je moral ta opravljati še najtežja dela. V cunje oblečen, vkovan v verige, je hropel plemeniti Rimljan. V srce se je zamislil Simahu. Globoko pretresen je dejal:

„Žrtev grdega obrekovanja si, dragi Rufin. Toda jaz ti pri-
našam svobodo. Povej, kje naj naročim daritev bogovom in
prost si. Maksencij mi je zastavil carsko besedo!“

„Zahvalim te za posredovanje pri cesarju“, je odvrnil Rufin;
„toda še hvaležnejši sem svojemu Bogu, da me je enkrat vendar
rešil mojih zmot in mi v Kristusu pokazal edino resnico.“

„Je-li mogoče?“, je viknil Simah poparjen. „Ne, saj je
znorel. Zavedi se, križan razbojnik, ki ni mogel oteti ne tebe
ne tvoje žene, ne more biti Bog!“

„In ravno nesreča mi je razsvetlila noč“, je odvrnil Rufin,
„pripravljen sem trpeti in umreti. Naj ti Bog plača tvojo do-
brohotnost s tem, da tudi ti spregledaš...“

Simah se je obrnil in odšel molče.

Centurio pa je ostal in prevzet prašal Rufina:

„Povej mi, kje naj se poučim o naukih tvoje vere?“

In poln veselja je odvrnil Rufin:

„Pojdi na apijsko cesto do drugega cestnega kamena in
prašaj po škofu Miltijadu. On ti vse razodene. Povej mu tudi,
da radostno trpim in priporoči mu v varstvo mojo hčer.“

Paznik je odgnal Rufina na delo. Vojak pa je strmel za-
mišljen za njim in se prašal:

„Ali naj se človek odreče bogastvu in častem in ugod-
nosti za tako osodo v verigah in zaničevanju res za prazen nič
in brez prepričevalnih vzrokov? Jutri obiščem vendar le Mil-
tijada.“

Kristjane so bili zadnji dogodki sila preplašili. Se jim li
ni bilo bati, da so se vrnili časi Dioklecijanovi?

In ni bilo v njihovih vrstah samo takih kakor Valerija, ki
je bila vseskozi prešinjena od svetlih vzorov mučeniške smrti.
Nemalo jih je bilo tedaj v onih dneh preskušeni pocepalo od
cerkve. Žalovala je ta po njih, in molila zanje. Ali oni se niso
vrnili spokorjeni. Ne, s silo so zahtevali vsprejem in se celo
pridružili Herakliju, ki je bil v mirnih dneh zatajil Kristusa.

Miltijad in njegovi duhovniki so se torej zelo trudili, da
bi podkrepili zaprte v njihovem veroizpovedanju. Podkupili so
stražnike v tulijanskem zaporu in še istega večera je mogel
Sever obiskati jetnike. Veselja poln se je vrnil. Vsi so bili pri-
pravljeni prestati raje muke in smrt kakor zatajiti svojega Boga.

Nepričakovano je doletela po nekaj urah zapora jetnike vest, da je cesar izpustil vse one jetnike, ki so plemenitega rodu.

Niti oni, niti rimsko ljudstvo ni umelo te uganke. Ali vsem se je zdelo, da se skriva za tem kak nov zločin cesarjev. Jetniki se niso mogli otresti misli, da se prihodnjega dne zbudijo nanovo v ječi.

Število onih, ki so jih pridržali v zaporu, je bilo kljub temu še veliko in vrhutega se je v teku prihodnjega dne zadelala prazna odprtina z novimi jetniki.

Nad mestom Rimom se je zbiralo. V oblakih je bilo nekaj. Ni se trgal blisk, ni grmelo, in vendar je slutil vsakdo, da se bližajo osodne ure . . .

A komu, a kake — tega ni vedel nihče . . .

Osmo poglavje.

J e t n i k i .

Pri naglici, s katero je bil sestavil Heraklij listino zarotnikov, mu je bilo ušlo nekaj imen, katere bi bil prihranil pri treznejšem pomisleku pač gotovo za ugodnejši čas. Tako se mu je zgodilo z Valerijem Antoninom, dvornim sobarjem, kateri je bil s svojo nepodkupljivo poštenostjo prečrtal že mnog nepošten Heraklijev korak. Maksencij je tudi dobro vedel, da je isti kristjan, kljub temu mu je splošno zaupal.

Heraklij je bil napravil s tem, da ga je dal zapreti, veliko neumnost.

Surula, mati Antoninova je bila ena onih častitljivih mater, katerih vse življenje se giblje v domačem krogu mej vnuki, ki ji ožarjajo zadnje dneve življenja. Silno jo je pretreslo, ko so ji zaprli sina. Morda bi to nesrečo ko kristjanka še prenesla, ali misel, da bi bil njen sin kriv zarote, se ji je zdela tako nemogoča, da je ni mogla doumeti.

Še tistega večera je šla s svojim desetletnim vnukom Jazonom k cesarju.

„Vladar“, je dejala in pokleknila pred njim, „če je moj sin padel v nemilost pri tebi, ker ni spolnjeval svojih dolžnosti, potem se klanjam tvoji sodbi. — Toda —“

„V nemilost?“; ji je padel v besedo Maksencij in jo dvignil, „v nemilost? Kdo pravi to? Nasprotno, zelo naklonjen sem mu, ker ga poznam za zvestega in vestnega služabnika.“

„Hvala ti, veličanstvo“, je odvrnila matrona, „za tako spričevalo. Sedaj se smem sklicevati nanje proti obtožbi, ki ga je pahnila v ječo in železje.“

„Pri Jupitru“, je kriknil cesar, „kdo je ta predrznež, ki se je upal dotekniti se mojega najvišjega sluga. Česa ga dolžijo?“

„Da se je le za pičico pregrešil“, je govorila žena, „ne bila bi si upala pred te. Toda to, da se ga dolži zarote proti prestolu in življenju njegovega vladarja, to je, to je, moj cesar, najpodlejša laž, najgrše natolcevanje.“

Pri teh besedah se je domislil cesar svojega povelja, in odvrnil mračno:

„Kristjan je tvoj sin, in s tem si je sam obremenil glavo. Žabe regljajo vse, in ena tako ko druga.“

„Kako naj dokažem svojemu carskemu gospodu“, je nadaljevala bolešno žena, „da dela krivico nam kristjanom. Toda, poglej to dete. Moj vnuk je in morda ga poznaš? S tvojim nepozabljivim sinom sta se igrala skupno, dokler niso sklenila nebesa drugače in ti odvzela redkega bisera. Pri nedolžnosti tega deteta, pri spominu na tvojega Romula ti prisegam, da je moj sin nedolžen.“

Maksencij je ves čas motril nedolžno otrokovo obličje, ki je podrhtavalo strahu in bojazni. Z obožujočo ljubeznijo je ljubil spomin svojega edinega sina. Njemu v spomin je zidal igrišče na Apijski cesti, njegovemu imenu posvetil novo baziliko na Forumu; povsod je dal postaviti njegove kipe. In sedaj je videl stati pred seboj sovrstnika svojega sina. „Tak bi bil sedaj tudi Romul“, si je mislil in trdi mož je postajal mehek in solza mu je zalesketala v očesu.

Onadva pa sta padla pred njim na kolena in dete je s plačočim glasom zaklicalo:

„Vrni mi očeta vrni, vrni!“

„Da“, je zaklical cesar, „nazaj ti ga hočem dati“; nato se je obrnil k Suruli: „Vzemi ta prstan, odpre ti ječo! Toda pojdi že, ne maram zahvale, nič, nič“ — —

In odšel je v sosednjo sobo. Tam je obstal zamaknjen v mramornat kip in solza za solzo je kapljala na njegovo lice.

„Prokleta bodi ura“, je govoril sam seboj, „tisočkrat prokleta, ki te mi je vzela. Ne bila bi moja duša tako divja, ti bi

bil krotil mojo strast. Sedaj pa leži tema na mojem srcu in strah in groza noči, ki je ne razsvetli nobena zvezda!“

V tem so naznanili Heraklija. Dvorljiv nasmeh mu je zamrl na ustnicah, ko je zagledal mračno lice Heraklijevo:

„Kdo ti dovoljuje zapirati mojega najboljšega slugo? Pri vragu. Zdrobim te kakor črva v prahu, iz katerega sem te dvignil. Sem daj listino!“

Cesar je v naglici preletel zapisnik, lice se mu je vse bolj oblačilo in obrvi so se mu sršile:

„Dva Valerija, dva Kornelija, trije Dasumci, pet Anicijev — prokleti Grk, vse plemstvo mi pogubi“, je kričal; „toda kje so duhovniki in diakoni, katere si mi obljubil? Lisjak grdi! Takoj izpusti plemstvo, in če mi do jutri zvečer ne ujameš vsaj arhidiakona, kateri ima blagajno, in še drugih šest cerkvenih predstojnikov, potem pokažem tvojim prejšnjim prijateljem, kako se dela s smrdljivim psom!“

Molče se je odstranil Heraklij.

„Proklet“, je sikal vrnivši se iz palače, „sam mi je bil naročil. Že vem — Simah je bil pri njem in ga zbegal. Zdaj pa vrača vse na me.“

In videč, kako se mu podira načrt, je škrtal z zobmi. Vedel je sicer za stanovanja kristjanov, toda ti so bili sedaj gotovo previdni in so se poskrili. Edina pot, polastiti se kakega duhovnika, se mu je zdela ta, da čaka v zasedi na apijski cesti ob grobovih. Zato je poslal drugo jutro nekaj biričev h Kornelijeveму grobu, kjer se je nahajal vhod v Kalistove katakombe. Ti so bili res zajeli diakona Severa.

„Ko pa smo ga hoteli odvesti“, je poročal glavni birič, „nas napade cesarski centurio ¹⁾, silen človek, zgrabi mene in Trankvilina vsakega z eno roko, naju dvigne in trešči s hrbti skupaj, da so nama pokale vse kosti. Onesvestil sem se. Nato se je obrnil na druge in da ga ni ujeti sam zadržal, gotovo bi bil ona dva še pobil. Tako nam je otel starca in ga spremil v mesto!“

Heraklij je ozmerjal biriče, vedoč pa, koliko ceni Heraklij moč svojih Herkulcev, hotel se je s tem, da mu pove o tem, okoristiti pri njem.

„Govorite kolikor mogoče hudo“, je dejal biričem, „ako vas pokliče cesar, sicer ne vem, kaj bo —“

Zvečer je vzel može seboj. Neke tesnobe vendar ni mogel premagati. Pritožil se je, da je preprečil eden izmej vojakov ujetje diakona Severa.

¹⁾ Centurio = stotnik.

Ali Maksencij se ne le ni srdil, temveč dal je poklicati biriče, da bi iz njihovih ust samih čul, kako se je godilo. Smeje se, je rekel:

„Poslušati bom moral pač tudi zločinca, da ga bom potem pravično sodil.“

Nekaj hipov zatem je vstopil Marcijalis in se postavil po vojaško pred cesarjem. Z vidnim dopadenjem ga je opazoval Maksencij.

Heraklij je ponovil obtožbo, Marcijal ga je meril z zaničljivim pogledom in dejal, ko je bil oni dogovoril:

„Ti pobje so napadli mirnega starčka, zato sem jih potisnil malo vstran. Rok in nog, kakor vidim, jima nisem polomil“.

„Toda“, se je smejal Maksencij, „trčil si ž njima tako, da sta se šele čez pol ure zavedla.“

Biriča sta klavrnih obrazov pritrdila. Marcijal pa se je obrnil k njima:

„Malo bolj trdo sem mogoče prijel, česar pa nisem nameraval; tako ni lahko razločiti.“

„Hahaha“, se je krohotal cesar, „tako si ju, da so drugi od strahu bežali.“

„To so storili prav“, je odvrnil mirno vojak, „ako bi mi bila zavrela kri, pometal bi jih bil ko žabe čez zid!“

Kdor je videl vojaka, ta bi bil verjel brezpogojno tem njegovim besedam.

„In vendar te moram kaznovati“, je nadaljeval Maksencij, „da si motil uradne osebe pri njih službenem opravilu!“

„Kogar jaz spremljam, gospod, tisti je pod mojim varstvom, tisti je pod cesarjevim.“

„Pri Herkulovi gorjači“, je dejal Maksencij, „temu ni kaj ugovarjati. In ti tepci naj so veseli, da jim nisi zavil vratov.“

In cesar je odpustil obe stranki in šepetal: „Pri Jupitru, sto takih hrustov odvaga za celo Konstantinovo legijo!“

Ta dogodek je bil Maksencija odobrovoljil in, ko mu je predložil Heraklij lepo izlikan izvod programa za prihodnje slavje, se je potopil v čitanje in docela pozabil večernih groženj. —

Maksencij je z zidanjem bazilike hitel kolikor je mogel. Od zore do mraka je delalo tam cele stotine ljudi. Skoro redno vsaki dan si je cesar ogledaval delo. Radi tega so nadzorniki le še bolj silili v delavce. Kristjani so se na drugi strani trudili, da bi kolikor mogoče olajšali delo svojim sobratom. Samo Rufin ni našel nobenega podpornika. Pod tako ostrim nadzorstvom je bil. Zaman je hrepenel po sv. obhajilu, katerega so bili deležni trije tovariši njegovi. Edina tolažba mu je bila, da je prihajala Valerija na velike stopnice na Palatin in mu od tam dajala znamenja. Težke ure so bile to za deklico, ko je od daleč vi-

dela vso bedo očetovo. In vendar je prišla od nekod tolažba. Prinesel jo je Rufinu — Sabin. Videl je Valerijino početje in bil je toliko pošten, da ga je to pretreslo. Saj je bil njegov oče provzočitelj Rufinovega gorja. Zato je odredil ko glavni nadzornik, da je smela obiskati Valerija vsak dan za nekaj hipov očeta. Srčno se mu je zahvalila zato. Ginjen je šel za njo in opazil njeno stanovanje. Drugega jutra pa ji je poslal svočo priigranega denarja.

Sel je odšel k Ireni, ko ni bilo Valerije doma.

Od Sabina? In denar? Kako si drzne nesrečnež?

„Povej gospodu“, je odvrnila užaljena Irena, „da odklanja gospica vsak dar iz njegovih rok. Ali ni dovolj, da ji je oče ko navaden morivec ujet in obsojen v najnižje delo. In sin bi rad le še dokončal nesramnost očetovo. Proč s tem denarjem, kri in solze so na njem!“

To je zelo užalilo Sabina.

Kdo je bila žena, ki se je postavila za odvetnico in varuhinjo Valerijino? Kdo je bila, ki si je upala odgovoriti mu tako?

In ni mu bilo treba dolgo iskati, da je zvedel, da je to Kastulova vdova in mati Kandidova, zastavonoše v Konštantinovi armadi.

Po očetu je sporočil takoj cesarju, da se je našla mati onega osodnega človeka, v čegar rokah zmaguje novo bojno znamenje. In česar je bilo pričakovati, se je zgodilo. Ireno so zajeli in odvedli v ječo, umrla naj bi pri prihodnjem slavnostnem odprtju cirkusa. In to je imelo biti v dveh dneh. Obenem je preklical Sabin vse Rufinu naklonjene olajšave, poostril delo njegovo. Bič je pel od zore do mraka nad nesrečnim plemenitašem.

Znamenja, ki so bila pretresla cesarico, so vznemirjala tudi Maksencija. Kaj, če so bile prerokbe njegovih vedežev krive? Kaj, če obnemorejo legije njegove tudi pred rimskimi vrati? In če ga zajame Konštantin živega? In ga izroči osveti razjarjenega ljudstva?

Cesarja se je polastil strah.

Mogel bi sicer pobegniti. Še je prosta pot proti Afriki. Ali nekaka trdovratnost se ga je polastila. — Ostal je. — To je bila osodna njegova misel.

In v teh nemirnih hipih je zasnoval grozno, nečuvveno skrivnost. V največi tajnosti je velel pripraviti potrebno za prihodnjo noč . . .

Deveto poglavje.

Rešen.

Carske slavnosti so se bile približale. V dveh dneh so imele začeti. Tega popoldne je bila Valerija zopet odšla na stopnice na dvoru. Ali najsi se je trudila, kolikor hotela, očeta ni mogla opaziti nikjer.

Je-li bil obolel? Morda je že mrtev, morda je že izdihnil pod groznim trpinčenjem paznikov? In čeje bolan? Kdo mu streže, kdo ga pazi? Mogoče umira od lakote in žeje? Srce se je stiskalo deklici pri teh mislih. Dve uri je strmela in iskala očeta in krenila nato žalostna proti domu. Jokaje je šla po stopnicah ne meneč se za ljudi, ki so s sočustvujočo radovednostjo gledali zanjo.

Tu jo je srečala Rustika.

Pod pretvezo, da pobira treske, ki odpadajo pri delu, je znala vrla žena premotiti paznike, da so ji dovolili vhod v zidišča in je donašala tako kristjanom skrivaj pomoči. In če jo je včasih odgnal paznik z bičem, mu ni ostala vročekrvna žena vsaj odgovora dolžna. Ko je bila slišala sedaj Valerijo, kako ji je tožila, se je prijela za glavo. Zamislila se je. Vedela je, da predvsem skrbno pazijo ravno na Rufina. Kaj naj stori? Misel za misljo se ji je podila po glavi. Deklica jo je v nemi tugi motrila. Hipoma se je zjasnilo lice Rustiki. Oči so se zasvetile, hudomušen nasmeh ji je zaigral krog ustnic.

„Tako pojde“, se je zasmejala. „Lepa šala bo, treba počakati le, da se zmrači. Če se mi posreči, boš pred polnočjo . . . Ne, sedaj nimam časa. Moram prevdariti to s svojim možem. Ti še ne veš, kak zvijačnež je“, je nadaljevala. „Toda sedaj z Bogom in upaj!“

Valerija se ji je vdano zahvalila in ji vročila zlat, da kupi očetu kaj okrepcila. Bil je poslednji.

V istih časih niso smeli tovorni vozovi voziti čez dan, in tako so dovažali tudi gradivo za stavbo po noči. Na to se zanašaje je delala Rustika svoj načrt. Njen mož je bil znan s temi vozniki in bi ji znal oskrbeti enega ali drugega, ki bi prevzel za eno noč mesto njega prevažanje.

Rustika je hitela domov.

Dobila je Mincija pri delu. Dolbel je ravno okoren napis v nagrobno ploščo.

Rustika se je začela šaliti z njegovo umetelnostjo.

„Kar nič me ne zaničuj“, je dejal Mincij, „ti bi še takega ne napravila. Povej mi raje, kaj te je privedlo že zdaj domov.“

Rustika mu je obrazložila svoj načrt in Mincij je bil k sreči zadovoljen. Mož je odšel iskat voznikov, Rustika pa se je vrnila pobirat treske.

Po dolgem času je opazila Rufina. Ležal je pod nekim ogrođjem. Tresla ga je mrzlica.

Ko se je za nekaj ur potem pomikala cela vrsta voz v zidški prostor, je sedela na enem teh vozov Rustika z vajeti in bičem v rokah, ogrnjena v surov plašč pokrita z mogočno, rdečo frigiško kapo, kakoršno nosijo še dandanes rimski vozniki. Ob sebi je imela orco¹⁾ vina.

„Oho“, se je oglasil zaničljivo stražnik, stoječ z gorečo bakljo ob vhodu, „Amaconka na vozu? Ali, to ne gre! Kje je voznik?“

„To vprašam tudi jaz“, je odvrnila drzno Rustika. „Krava! Je že dobil kak groš, zdaj ga ne bo vso noč. Kdo ve, kje smrči.“

„Aha, torej mesto moža si tu“, se je norčeval uradnik; „bomo že videli, da mi ne vnašaš kaj za kristjane.“

In uradnik je dvignil bakljo. Rustika pa je popadla vrč in ga dvignila:

„Lejte jo no, pijavko! Kaj bi mi še olje rad spil. Svoj rdeči nos nesí v kov, tam ti ga prekujejo, pa si kupi za drobiž vina.“

S temi besedami je pognala konja. Vozniki so vdarili v smeh.

„Te babe onstran Tibere so vragi!“, je mrmral osramočeni stražnik.

Prišedši do mesta, je popustila Rustika voz, odpela svetilko z voza in odšla iskat Rufina. Našla ga je tresočega se v mrzlici na golih tleh. Pokrit je bil za silo s strgano plahto. Zdelo se mu je, da mora umreti. Misli na hčer, katero bi nezrečeno rad videl še enkrat, so ga dramile.

Tu je zagledal naenkrat v svitu luči Rustiko.

„Tvoja hči te pozdravlja“, je šepetala in prislonila posodo z vinom k njegovim ustnicam. Staro falernsko vino je okrepilo nekoliko bolnika.

„Ali čutiš kaj moči?“, je prašala nato. „Mudi se, vse je pripravljeno za beg!“

Tako govoreč, mu je pomagala na noge, potisnivši mu kapo na glavo. Ogrnila mu je plašč, upihnila svetilko in ga previdno vedla k vozovom.

1) Orca = posoda.

S par besedami je pojasnila nato voznikom položaj. Poznali in čislali so Rufina in vsi so bili zadovoljni. Njen voz je bil prazen. Rufin ga je zasedel. Rustika mu je še šepnila, da najde Valerijo pri Ireni. Vozniki so nato pognali.

Na križišču so vozniki Rufinu pomagali stopiti z voza.

„Vedno si imel dobro srce z reveži“, mu pravi eden izmed njih, „skrbel si, da nam ni manjkalo kruha. Tvoja soproga pa se ni sramovala stopiti v revna naša stanovanja, kedar smo bili v potrebi. Zato smo ti radi pomagali pri begu.“ In pristrčno so mu stiskali roko pri slovesu.

S trepetajočim srcem je strmela žena za odhajajočim. Sedaj so prišli k vhodu. Rustiki je srce zaigralo sreče: Rufin je bil prešel srečno. Sedla je na zadnji voz.

Stražnik je bil mejtem premotril voz za vozom. Rustike ni bilo. Tu jo je v gledal pri vozniku na zadnjem vozu.

„To je od vraga“, je vskliknil. „Kako pa prideš sem na zadnji voz, ti čarovnica? Kdo je vozil tvoj voz?“

„Če vojaki in gosi lahko hodijo drug za drugim“, odvrne Rustika, „ali meniš, da moj konjiček za to ni dovolj razumen?“

„To je le čudno. Saj sem pazil, a vsak voz je imel svojega voznika!“

„Moje vino ti je šlo v glavo. Glavo stavim, da ne bi ločil senatorja od voznika!“

„Vrag vzemi tebe in tvoje vino in senatorja!“, je klel za odhajajočimi stražnik. Rustika pa se je obrnila in zakričala:

„Lejte ga no! Kako govori o senatorjih zaničljivo. In vendar ni še dolgo, ko je odpiral vrata senatorju —“

„Vrata senatorju?“, je mrmral stražnik. Ali njenih besed ni umel. In bila je že predaleč, da bi jo bil poprašal . . .

* * *

V tem se je bil privlekel Rufin do Ireninega stanovanja. Po dolgem se mu je posrečilo zbuditi zaspanega vratarja. Boječ se, da ne bi preplašil v takem oblačilu preveč svoje hčere, je rekel, da je sel, odposlan k Ireni.

„Matrono Ireno“, je odvrnil sluga, „so danes carski biriči zaprli.“

„In moja hči?“, je prašal prestrašen Rufin.

„Kaj se jaz brigam za tvojo hčer?“, je odvrnil nevoljen ostiarij¹⁾ in zaloputnil vrata.

Rufin je mislil, da omahne na cesto. Kaj je hotel misliti drugega, kakor, da se hoče osvetiti Herakliju njegovi hčeri. In jutri, ko opazijo njegov beg, je ona izgubljena.

1) Ostiarius = vratar.

Kako se je bil veselil snidenja in zdaj tolik preobrat. Nekaj časa je stal kakor prikovan na mestu, nato pa se mu je zazdelo, da je najbolje, da se vrne nazaj, odkoder je pobegnil. In zopet je stopil skušnjavec k njemu in mu šepetal:

„Zdaj imaš, zdaj veš! Vse je le slučaj!“

Rufin je mislil, da mu je ponoreti. A le za hip je zbegala preskušnja to bolno, izmučeno srce. Ozrl se je proti nebu.

Ko še nikoli, so gorele nebesne luči in bile svetle in jasne kakor na dlani. Rufin je zašepetal:

„Ne vvedi me v skušnjavo!“

In kakor od Boga poslana, se je pojavila ta hip pred njim Rustika. Ko je slišala, kaj se je bilo zgodilo z Ireno, je sicer zakrvavelo tudi njej srce. Vendar pa je dejala in tolažila sebe in Rufina, češ, da Valerije ni bilo bržčas doma. Nocoj naj Rufin prenoči pri njih. Jutri hoče že izslediti Valerijo.

Rufin ji je sledil brezvoljno.

Rustika ga je morala podpirati. Blêdel je. Venomer je govoril: Kako že? Da, da! Zgodi se Tvoja volja Gospod, zgodi se —

* * *

Ob istem času se je pomikal temen človek proti carski palači; in spel po stopnicah k vhodu. Pod plaščem je prikrival nekaj. Ali najbolj čudno je bilo, da ga straže vkljub pozni uri niso zadrževale prav nič in so ga nemotenega pustile do carskih soban.

Maksencij ga je pričakoval v družbi čudno oblečenega človeka z orientalskim obličjem in veliko frigijsko kučmo, iz pod katere so se vsipali kodrasti lasje na hrbet in rame.

„Prinašaš?“, je prašal mrzlično radoveden Maksencij.

„Ni še okusil mleka!“, je odvrnil prišedši in položil novorojenčka na mizo.

Ta je strmel s čudnim pogledom na mlado bitje in se obrnil nato k orijentalcu:

„Ali naj začnem o?“ —

Uro pozneje je zapustil isti temni človek palačo. Krenil je bil proti Tiberi. Maksencij pa je spal mirno. Znamenja v drobovju novorojenčka so bila najizbornejša, kakor mu je bil poročal magijec.

V okraju onstran Tibere pa se je bilo tisto jutro nekaj zgodilo. Našli so nekega moža in neko novorojeno dete na cesti umorjena. Tudi so slišali ljudje tisto noč nekak šum, kakor, da se kdo bori. Slišali so skrivnostne besede: „Moje dete zaklati — plačati cel zaslužek!“ Nekateri so celo čuli imenovati cesarjevo ime —

To je napotilo pretorja, da ni stvari preiskoval dalje . . .

Deseto poglavje.

P r e d v r a t i .

K bližajočim se slavnostim je bil dal nabiti cesar na vseh vogalih oglase s slavnostnim sporedom. Ti oglasi so bili oživili vse ljudstvo, dasi je imelo preteči do slavnostnega dne še osem dni. Obenem pa so postajale vesti, da se bliža v hitrih pohodih Konštantin Rimu, od dne do dne številnejše.

Toda misel na bližajoče se slovesnosti so odvrčale misli vseh od teh dejstev. Niti potem, ko so pribežale Rufove legije pred Rim, in je moral misliti poveljnik na odločilno bitko tik pred mestom, se ni ljudstvo iztreznilo, temveč govorilo in sanjalo samo o gladijatorjih, dirkah in zabavah.

To je bila lahkomišljenost prve vrste. Ali bila je umevna. Saj si cesar sam ni delal sivih las. Prerokbe raznih žrecov so ga bile zazibale v brezskrbnost. Zavrgel je Rufov načrt, naj bi postavil bojno polje mej mesto in Tiberu. Onstran Tibere je bilo taborišče. Ruf je s silo toliko izposloval, da je zgradil Maksencij vrhu milvinskega mosta še eden na ladijah.

Palatin pa je odmeval noč za nočjo v divjem popivanju in veseljačenju. Izorno se je zabaval Maksencij. Včasih je jezdil z levjo kožo ogrnjen v taborišče pred Rimom.

Konštantin pa mejtem ni bil dalje nego dva dni od Rima in njegovo brodovje se je bilo vsidrilo pri Centrum cellae¹⁾.

Maksencij je bil brezbrizen.

Znamenja v drobu onega dojenčka so bila ugodna.

Da je bilo ljudstvo mirno, je umevno. Saj je bilo vajeno že, prepuščati osodo državnih zadev vojaštvu. Bilo pa je tudi na tisoče takih v mestu, katerim je bilo vseeno, ali vlada Maksencij ali Konštantin. Izgubiti niso imeli kaj.

Bil pa je eden, ki je strogo obsojal Maksencijevo ravnanje.

Simah niti misliti ni smel nato, da bi ostal zmagovavec odpadnik Konštantin. Ne, mesta, katerega ni premagal Hanibal, ne vzame Konštantin.

Toda kaj so odločili bogovi? Ali so s temô vdarili Maksencija, da zanemarja državne posle, da pozablja svoje dolžnosti, da se obnaša kakor brezumnik, kakor otrok, ki nima sodbe, ne vpogleda v to, kar ima priti?

¹⁾ Današnje: Civitavecchia.

V to, kar ima priti . . . Simah je snival visoko misel. Bogovi niso zapustili mesta, ravno po slepoti Maksencijevi ga ščitijo. Da, bogovi so sklenili rešiti plemeniti svoj narod okrutnika, tirana . . . Bogovi imajo vpogled v to, kar ima priti. — Rimu je treba drugega Trajana, vladarja močnega in dobrega. In kdo naj bo ta Trajan? V kom naj vzraste rimskemu mestu vzor-vladar?

Simah si je odgovoril: Jaz sam!

V takem razpoloženju se je sešel z Laktancijem. Lepega jutra je bilo, ko sta šla čez forum. In Simah je pokazal na tempelj Jupitrov, čegar streha se je svetila v jutranjem solncu.

„In tu gori naj zavlada križani Jud? Nikdar! Konstantin ne bo vladar tega mesta!“

Laktancij je odvrnil resno:

„Kajpa če bo? Li ne misliš, da je potem odzvonilo i Jupitru in drugim? In to“, je dodal s čudno resnostjo, „to, ljubi moj Simah, se bo zgodilo!“

„Domišljija te ni zapustila“, je odvrnil pikro Simah, „presega celo najmlajše mej pesniki“.

„In vendar ne fantaziram“, je odvrnil Laktancij, „Kristus bo premagal tvoje šibke bogove!“

„Zelo čudno govoriš, komaj te umem!“, je dejal Simah.

„Ne umeš?“, je odvrnil mehko Laktancij. „Da, povedal ti nisem. Proučil sem naše plitve modrijane in proučil sem resnice krščanske vere. Simah, ali veruješ v dokaze?“

Simahu je zaigral porogljiv smeh na ustnicah:

„Dokazi? So li dokazi to, da zmeša križani zločinec, čegar možgane je bila prevzela neizmerna svojeljubnost, cele vrste ljudi? Kje je bil, ko je bil Romul? Kje, ko je rastel Rim?“

„Mesto vseh mest“, je odvrnil Laktancij, „bo najvišje in največje. In zavladalo bo vsem srcem in duhovom od vzhoda do zahoda in luč Resnice se bo razlila preko zemlje“.

„Poznam te“, je siknil Simah. „Ne bilo bi mi ljubo, da se srečava še kedaj!“

Obrnil se je in odšel naglo proti Kapitolu . . .

* * *

Poslovivši se od Rustike je bila krenila Valerija proti Ireninemu stanovanju. Vso pot je mislila na očeta, ki mogoče umira, ki je mogoče že zdihnil. In zdelo se ji je, da bi bilo poslednje dobro. Ta misel ji je šinila v glavo in ko je došla do mesta, kjer se cesta odcepi k Ireninemu bivališču, je nehote obstala in si dejala:

„Glej, kaj naj začnem taka, doma? Ali ni bolje in grem, da pripravim ob materi grob najmilejšemu mučeniku? Oče! Zedanes ti storim to!“

„Irena se je zavedla v ječi“.

Med potjo je srečala moža, ki je stanoval v isti hiši ko ona. Prosila ga je, naj pove Ireni, da je šla v katakombe pripraviti grob za očeta, zato naj ne skrbi, če je pred večerom ne bo domov.

In krenila je proti katakombam.

Prav ta hip so bili vdrli biriči v Irenino palačo in odvedli plemenito gospo . . .

Irena se je zavedla v ječi in mrzel pot jo je spreletel. Tolikrat je videla prej umirati mučenike; ko pa je pomislila, da je sedaj sama na vrsti, jo je streslo. Neznosna bol jo je objela. Spomnila se je svojega sina Kandida.

„Ne bom te videla, ne bom! je šepetala, „dete, ne bom! Bog, Bog!“ In drhteče ustnice so ji šepetale vdano: „Zgodi se Tvoja volja, Tvoja volja!“

Obenem ji je stopila pred duha Valerija. Irena je bila od dne do dne bolj vzljubila deklico in tajne, daljne misli so se bile porodile v njeni glavi. Nehote je primerjala večkrat svojega sina s to deklico. Zdelo se ji je, da bi mogla biti ko mati obeh v njiju sredi, srečna; brezmejno srečna . . .

„A to je vse minilo in dobro je tako. Tvoja volja, Gospod!“

Tako je bila doprinesla svoj veliki dar materinske ljubavi in upanja v lepe dni, Bogu na oltar.

Proti jutru se je Irena umirila in zadremala . . .

Valerija pa je bila prišla v katakombe in naročila tam nahajajočim se grobarjem, da pripravijo grob očetu. Zatopljena ob materinem grobu v misli, se je zamudila celo uro in še več . . .

* * *

Nekako ob istem času je stopal Sabin s svojimi prijatelji po Apijski cesti. Ogledali so si bili priprave za slavnost. Vstop je Sabin izposloval pač lahko, saj je bil prefektov sin. Ko si je bila družba ogledala cirkus, zabavali so se mladi lenuhi nekaj časa s tem, da so nadlegovali dekleta na cesti. Tudi tega so se nasitili.

Tu je padlo enemu v glavo nekaj posebnega. Predlagal je, da naj obiščejo pokopališče kristjanov. Vsi so bili zadovoljni. Našli so kmečkega fanta, kateri je bil proti nagradi pripravljen, pokazati jim skrivni vhod v katakombe. V bližnji vasi so nakupili potrebnih bakelj in krenili na pot.

Prišli so do vhoda.

„Tepci“, je vskliknil tu eden mej njimi, „notri znamo, a kako ven?“

„Pošljimo koga, da nam donese niti“, je vskliknil Sabin.

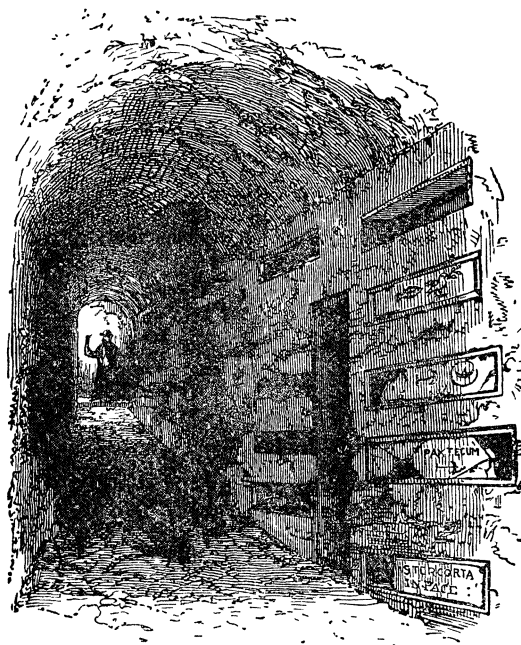
„To traja predolgo“, je odvrnil nekdo drugi, „ali nimamo lepakov? Raztržimo enega in potrosimo tla.“

V resnici se je nahajal nedaleč velik lepak, oznanjujoč ljudstvu slavnostni vspored bližnjih iger. Z radostjo so vsi sprejeli ta predlog in všli v odprtino, ki je vodila pod zemljo. V

zaduhlih in temačnih hodnikih je tolpi kmalu prešla razbrzdana dobra volja. Sabin bi se bil pač najraje vrnil. Toda bilo ga je sram pogumnejših, ki so stopali sveteči naprej.

Po rovih so kmalu dospeli v pravilnejše hodnike, nekake vrste ceste z navpičnimi stenami in brez obokov. V stenah so bile od tal do stropa rakve, ena nad drugo.

Sabina so ti grobovi napolnili z divjim strahom. Ne na desno, ne na levo se ni ozrl. Zgodilo se je, da so prišli ob grobih mimo, ki so bili odprti. Kostnjaki so strmeli iz duplin. Prefektovemu sinu se je zdelo ves čas, da ga grabi mrzla roka

Hodnik v katakombah.

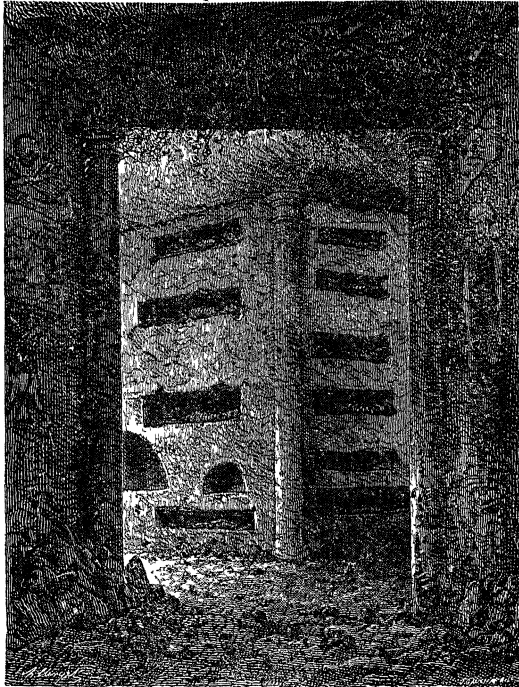
osvetnikov za vrat. Tudi najpogumnejšim je začel upadati pogum . . . Čudne slike, ki so se nudile vhodnikom, so jih napolnjevale z grozo, zato ker jih niso umeli.

Grobovi pa so ostali mrtvi in okostja so bila nema. Mladeničem se je podel pravi strah. Pogumnejši so začeli, ko so postajali hodniki širši, govoriti in se celo šaliti.

Naenkrat pa se je zgodilo nekaj groznega. Tolpa je bila zavila s hodnika v drug. Na vratih male razsvetljene votline je stala bela ženska z dvignjeno roko, zapovedujoče, grozeče . . .

Prvi so odskočili. Divji strah se je polastil cele tolpe, ki je, kakor od levov gnana, drvila nazaj proti izhodu. Bledi in potni so prišli v mesto, kjer so zvedeli, da so prve Konštantinove legije pred Rimom . . .

Potem, ko je bil nenaden nastop Valerijin pregнал pobalinske vhodnike, se je deklica zamudila v katakombah še do večera. V mraku se je vračala domov. Hodeči po apijski cesti

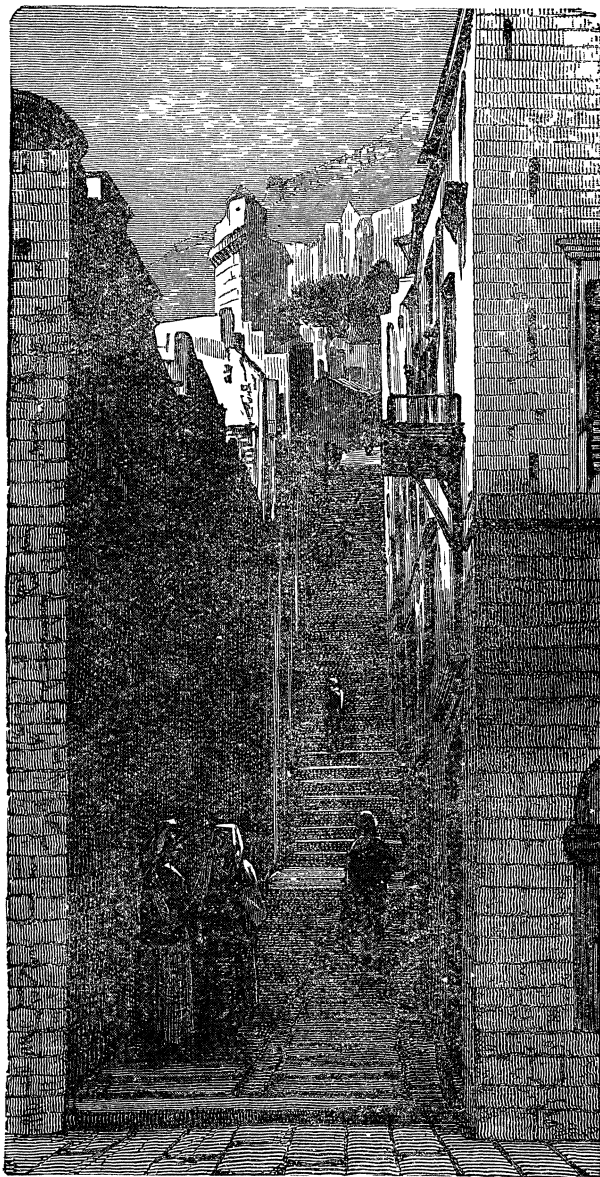
Grobovi kristjanov v katakombah. V stenah so bile izdolbene dupline, v katere so polagali in zazidavali mrliče.

so vse misli uhajale na očeta. Kdo ve, ali ga je otela Rustika? V zaupanju na božjo pomoč je šla dalje.

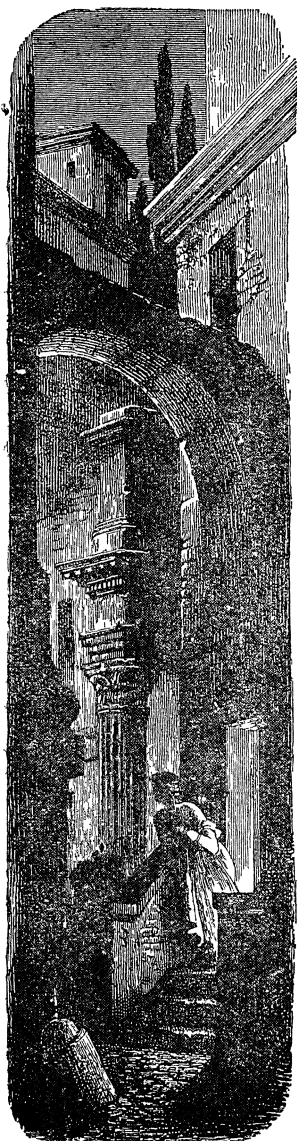
Kako pa se je prestrašila, ko je zvedela prišedši do Ireninega bivališča, da je njena dobra braniteljica zaprta.

„Moj Bog“, je zajokala, „ali mi res ni niti ena kapljica grenkosti prizanešena?“

In spomnila se je nehote materine primere z grozdom. Ali umirila se ni. Začela je šepetati:

Transtiberinski mestni del = mesto onstran reke Tibere.

Valerija pričakuje očeta.

„Tvoje puščice so me zadele, in težka je meni tvoja desna. Gospod, vsa moja boleost je pred Teboj in moji vzdihni so ti znani. Ne zapusti me, Gospod, ne obračaj se od mene!“

Nekaj hipov deklica ni vedela, kaj ji je storiti. Potem pa se je domislila in odšla k Rustiki.

Kljub nočni temi je ni bilo strah, saj jo je prešinjala edinole misel na očeta.

Hitela je po temnih ulicah transtiberinskega mestnega dela, ki je bil tedaj ubožni in umazani del rimskega mesta. V tem delu mesta je stanovala tudi Rustika s svojim možem, materjo in dojenčkom.

Našla je Mincija s staro slepo materjo, Rustika se še ni bila vrnila. Starka je zaman skušala utolažiti lačnega dojenčka. Mala svetilka je osvetljevala revno pohištvo. Ogenj na ognjišču je prijetno ogreval prostor, na trinogu je veselo kipel kotel vode.

Mincij je pripovedoval deklici o drznem načrtu svoje žene; Valerija je skoro kriknila ob vesti, da bo oče prost. Ni je strpelo za hip na mestu. Venomer, pri vsakem dihu in šumu je planila k vratom gledat, ali nista morda prišla?

Polnoč je bila že mimo. V nestrpnosti in strahu so čakali. Nobenemu se ni dremalo.

Tu so se zaslišali koraki od zunaj. Valerija je planila na ulico. Takoj je spoznala očeta. Zdelo se ji je, da mora vikniti na glas od veselja. Z roko si je

zamašila usta, krčevito stisnila roko na utripajoče srce in se ozrla proti nebu. Stisnila se je v temo.

Rustika je bila med tem spravila do smrti utrujenega Rufina v hišo. Ko se je odpočil, je dejal:

„Rešila si me, blaga žena. Toda kaj hočem, moje dete je v trinogovih rokah“.

„Saj je bila še ravnokar tu!“, se je začudila slepa mati.

Mincij pa je dejal:

„Ali si dovolj močan za toliko veselje?“

Toda deklice ni vzdržalo več. Planila je očetu v naročje.

Starcu se je obličje razjasnilo, planil je kvišku in objel hčer.

Valerija ga je slišala šepetati: „Bog, Bog“, obenem pa je čutila, da postaja njegovo telo težko, težje.

Presenečenja so bila uklonila vso moč njegovo.

* * *

Maksencij se je premetaval na svojem ležišču v težkih snih. Snival je, da je v cirkusu. V hipu, ko je hotel dati znamenje, naj dirka začne, je stopila predenj silna oseba in zahtevala, naj zadene obelisk sredi arene. Storil je to. Ali teža ga je neznosno tlačila. S tem bremenom gre po Apijski poti doli, prikazen priganja venomer. Prišel je do Domicijanovega štadija. Prikazen mu veli obstati. Tu zagleda prestol in svetlo devico na njem s palmovo vejico v roki, jagnje ob nogah. Maksencij skuša postaviti obelisk pred njo. Po silnem trudu se mu to posreči. In glej! Od nekod se je dvignil snežnobel golobček z oljčno vejico v kljunu in se spustil vrh obeliska.

Maksencij se je prebudil.

„Pri Jupitru“, je vzdihnil poten in razbit, to so bile vražje sanje. Kdo je bil oni grozni velikan, kdo ona nežna devica? Še jutri poprašam Kaldejca¹⁾).

Vedež mu drugega dne ni vedel pojasniti sanj, ki jih je imel.

Kako naj bi pač bil mogel?

Kako je mogel vedeti, da bode čez poldrugitisoč let zatem dvignil rimski papež²⁾ Maksencijev obelisk iz podrtin ponosnega cirkusa in ga postavil pred cerkev sv. Neže in ga okrasil s svojim grbom: golobčkom z oljkinjo vejico v kljunu . . .

¹⁾ Kaldejec = čarovnik, vedež.

²⁾ Obelisk, ki je tu mišljen, je do l. 1651. ležal zlomljen na 5 kosov v razvalinah Maksencijevega cirkusa. Tedaj ga je izkopal papež Inocenc X. Sedaj stoji obelisk pred cerkvijo sv. Neže na trgu Navona. Na vrhu obeliska sedi golob z oljkinjo vejico v kljunu.

Drugi del.

Konšantinov slavolok v Rimu, ki stoji še danes kot znamenje zmage krščanstva nad paganstvom.

Enajsto poglavje.

Dan pred bitko.

Maksencijev poveljnik se je trudil na vso moč, da bi držal Konštantinov pohod proti Rimu, da bi medtem dospele afriške legije na bojno polje. Spuščati se še enkrat v odprt boj, se mu je zdelo vendar predrzno. — Njegova vojska je bila izgubila skoro ves pogum. Branil je prehode v Apeninih, toda brezvspešno. Kakor gorenjeitalska mesta, tako je moral prepustiti Konštantinu tudi Florencijo in skoroda bežati pred preganjajočim ga Konštantinom proti Rimu.

Konštantin pa je hitel na vso moč. Komaj je pustil vojaštvu, da se je odpočilo. Toda ti so bili, čimbolj so se bližali smotru, tem bolj sveži. Tudi navdušenje, s katerim jih je sprejemalo ljudstvo, jih je krepilo!

Ni čuda! S silo je Maksencij še zadnje dni dal vse moške, ki so bili sposobni nositi orožje, poloviti in vleči v Rim; ugrabil je prebivalcem brezobzirno vse žito in vso živino.

Tako se je posrečilo Konštantinu, da so njegove prednje straže dva dni pred slavnostmi v Rimu dospele do pristave „ad gallinas“¹⁾. Ta pristava je bila le še osem milj oddaljena od rimskih vrat. Tu se je utaboril Konštantin in počakal, da pridejo za njim še ostale čete. Drugo jutro, 28. oktobra, ravno na obletnico Maksencijevega vladanja, je hotel začeti odločilno bitko.

Pristava „ad gallinas“ je bila nekdanj lastnina Livije, soproge prvega rimskega cesarja Avgusta. Svoje ime pa je pristava dobila od neke pripovedke, ki pravi, da je tam jastreb ugrabil belo kokoš. Ko je jastreb kokoš nesel po zraku, je kokoš izpustila iz kljuna lovorovo vejico, ki je padla ravno cesarici v naročje.

Górdijan, poganski svečenik, je Konštantina takoj opozoril, da ta pripovedka pomeni dobro znamenje za njegovo zmago.

Kandid, ki je skupaj s cesarjem prišel na pristavo, je komaj čakal, da bi mogel ljubljene materi poslati kako vest o sébi. Toda, to je bilo težavno, ker je bilo onostran Tibere polno sovražnika. Slednjič je dobil nekega kmeta iz okolice, ki je nesel pismo na Vatikan, kjer se je nahajal grob sv. Petra. Tu so se večkrat shajali kristjani. Naročil je tudi selu, naj poizve, kako se materi godi. Pozno zvečer še le se je vrnil sel in povedal,

1) Ad gallinas = pri kokoših.

da je mati zdrava ter da ji bodo kristjani takoj izročili pismo. Tedaj se še namreč ni izvedelo, da je Irena v ječi. Tako je do brotno nebo obvarovalo blagega mladeniča morečih skrbi. Vesel je bil, ko je mislil, kako z veseljem bo mati prejela njegovo pismo. In najslajša sreča mu je sijala z obraza, ko je premišljeval, kedaj bo lahko objel svojo mamico.

Tu vstopita tribun Artemij in senator Anicij Pavlin. Od onega dne, ko se je prikazalo nad solncem nebesno znamenje, sta se začela nagibati h krščanstvu. In vsaka zmaga krščanskega prapora ju je potrjevala v dobrem. Vedno bolj sta se oklepala Kandida, ki jima je razlagal krščanske resnice.

Pavlin je zadnje čase mislil noč in dan na svoje otroke, ki jih je bil pustil v Rimu. Misel nanje ga je mučila neprenehoma.

„Vsaki dan molim h krščanskemu Bogu, da bi zopet našel svoje otroke. Zaobljubil sem se, da postanemo vsi skupaj kristjani. Storil bom, kar je v mojih močeh, da bodo moji otroci kristjani res tudi po prepričanju in po srcu.“

„Zaupaj v Boga in našel jih boš“, odvrne Kandid z gorkim sočutjem. „Naš Bog ni, kakor so poganški bogovi, iz lesa, kamna ali bronca, ki imajo ušesa, a ne slišijo.“

Oba plemenita Rimljana sta res postala kmalu goreča kristjana. Artemij je pod cesarjem Julijanom Odpadnikom postal mučenik, Anicija Pavlina otroci pa so postali veliki sinovi katoliške cerkve. Iz rodu Anicijev izhaja mučenica sv. Kristina; dalje je potomec tega rodu sveti Benedikt, ustanovitelj reda benediktincev; celo sveti papež Gregor Veliki izhaja iz tega rodu.

S pristave so bili v daljavi videti stražni ognji sovražne vojske, ki je taborila ob Tiberi in na gričih pred mestom. V nočni tišini je še tupatam udarjalo na uho razgrajanje Maksencijevih vojakov, ki so se s pijačo pripravljali na bližnjo odločilno bitko.

V samotni, temni sobi pristave je sedel mrk in zamišljen Gordijan, Mitrov svečenik. Pogled mu je bil vprt tja v daljavo, odkoder so se svetlikali sovražni ognji. Vsaka nova zmaga Konštantinova je njegovim vojakom vedno bolj utrjevala prepričanje, da jih vodi krščanski Bog. Zdelo se je, da cesar čaka le še trenutka, ko si osvoji Rim, in da potem javno stopi na stran Križanega. Da, celo možje, kakor Artemij so se izneverili starim bogovom. Gordijan je še upal na Rufa, Maksencijevega poveljnika. Toda tudi to upanje ga je goljufalo. Vsi ogledi v živalskem drobovju so kazali, da bo zmagal Konštantin.

„Še to bom moral doživeti“, je škripal poganski svečenik, „da bom videl oltarje in svetišča svojih bogov zapuščena, Nazarenc pa bo stopil na mesto nesmrtnih bogov! Morda se nam

pa bliža splošni svetovni požar, kakor ga prerokujejo Sibile? In morda bo ta požar požrl nebo in zemljo, Krista in naše bogove?”

„Prokletstvo je to“, zakriči čez nekaj časa, stisne pest in v divji togoti trešči svečeniško palico ob tla, „prokletstvo je to, da se moram klanjati Konštantinu in mu oznanjati zmago za zmago! Ha! Jaz, jaz moram prerokovati zmago Križanega nad svojimi bogovi!“

Se le, ko so se jutranji solnčni žarki razlili nad okolico in se zalesketali v Tiberinih valovih, se je Gordijan umaknil od okna, kakor se nočni tič umakne pred svetlobo . . .

Ko so se jutranji solnčni žarki razlili nad okolico in se zalesketali v Tiberinih valovih, se je Gordijan umaknil od okna . . .

Drugo jutro je cel Rim govoril o dohodu Konštantinovih čet pred rimska vrata. In Rimljani so to vest pozdravljali s tiho radostjo, z željami in molitvami za zmago Konštantinovega orožja ter s trdno nado, da se po padcu samosilnika vrnejo boljši časi.

Heraklij pa je ob neugodnih poročilih z bojišča vedno resnejše razmišljal svoj položaj. Z največjo paznostjo je prebiral poročila, kako se Konštantinova vojska bliža Rimu. Cele noči ni zatisnil očesa od skrbi, kaj se zgodi ž njim. V celem Rimu ni bilo človeka, ki bi ga mučile tako težke in moreče skrbi, kakor je bil vsemogočni prefekt cesarske pisarne, ki so ga radi njegove moči vsi zavidali. Vedel je sicer, da je Ruf ukrenil vse potrebno, da v slučaju poraza reši cesarja proti jugu. Toda Herakliju ni ugajal tak beg, ker se mu je zdel prenaporen. Kaj pa, če pade Ruf in bo Maksencij ubit? Začela se mu je vzbujati slaba vest. Pred oči mu je stopil Rufin, nekdanji vojni tovariš Konštantinov. Groza ga je spreletela pri misli, kaj bo, če Konštantin izve za podtaknjena in ponarejena pisma. Ker je bilo znano, da se Konštantin nagiblje h krščanstvu, se je stresel od strahu, ko mu je vest začela očitati preganjanje obeh papežev Marcela in Evzebija. Hotel je na tihem pobrati vse svoje dragocenosti in uiti na Grško. A bal se je, da ne bi za to nakano po svojih ogleduhih prezgodaj izvedel Maksencij.

Le eno rešitev je še videl pred seboj. Če se zopet sprijazni s Cerkvijo, ki jo je prej izdal, mu bo Konštantin gotovo milostljiv. Toda kako najti pot nazaj v Cerkev, ne da bi se mu bilo treba podvreči dolgi pokori? Ali ne more papež zanj napraviti izjeme, da bo lahko brez daljše pokore zopet sprejet v Cerkev? Najlažje bo pridobil papeža in vse vernike za se, če pri cesarju izposluje, da se kristjanom yrnejo cerkve in grobišča, ki jim jih je bil ugrabil Deoklecijan. Če se posreči ta načrt, si pridobi s tem za Cerkev toliko zaslug, da bo brez odloga sprejet v krščansko občino.

Pri jutranjem sprejemu je Heraklij pozdravil Maksencija.

„Torej Konštantin se je utaboril na pristavi „ad gallinas“. To je dobro znamenje za Te, o cesar!“

„Pri Herkulu!“, zakolne Maksencij smeja se, „na to znamenje nisem mislil. Ha, „ad gallinas“ — pri kokoših! Jastreb bo planil med strahopetne kokoši in jih zdelal, da bo perje letelo daleč proč! Jutri mora Ruf uničiti sovražnika! To bo najlepša proslava moje slovesnosti. Škoda, da ne morem biti na dveh krajih obenem.“

„Ravno zato prihajam k tebi, da mi daš povelje, kako naj redno pošiljam poročila po selih z bojišča v cirkus. Če mi daš na razpolago nekaj najboljših konj iz cesarskega hleva, postavim ob poti na vsake četrte ure po enega jezdeca, ki bo novico sporočil svojemu sosedu. Tako boš lahko obenem na bojišču in v cirkusu na Apijski cesti.“

„Pri Herkulovi gorjači! To mi dopade! Na ta način mi Ruf še lahko gorko pošlje v cirkus — Konštantinovo glavo.“

„Glavna stvar je, da bodo poročila hitro in točno prihajala. Za to sprejemem odgovornost sam. Takoj po bitki pošljem poročila o zmagi v Neapol in v Afriko.“

„Druge sele pa bo treba odposlati v Galijo, Britanijo in na Špansko, da me tam takoj okličejo za cesarja.“

„Še danes napišem poročila o zmagi.“

„Dobro! K igram v cirkus radi tega sicer ne boš mogel; zato te pa odškodujem s tem, da ti podarim Galijo, kjer boš moj namestnik.“

„Res je, že mesece sem se veselil na igre. A zvest služabnik se mora žrtvovati za svojega gospoda.“

Tako se je zvitemu Herakliju posrečilo, da ostane doma, kjer bo prvi dobival v roko poročila o boju. Zdaj je predložil cesarju v potrjenje razglas, naj se kristjanom vrnejo cerkve in grobišča. Ponovno je opozarjal cesarja, da bo na ta način kmalu imel v rokah vse kristjane.

„Torej misliš, da bodo podgane šle v nastavljeno past?“, praša Maksencij.

„Najbolj boli kristjane to, da so jim vzeli grobišča in cerkve. Boš videl, kako jih vjamemo.“

Maksencij podpiše.

„In če se hoče tvoje božanstvo skazati prav posebno velikušno, bi morda ne bilo napačno, če obsojenim kristjanom v trenutku, ko jih peljejo v smrt, podariš“

Od jeze se bliskajoče oči vpre Maksencij v Heraklija, ki zato takoj umolkne.

„Kaki so neki tvoji skrivni načrti, grški lizun“, vprašuje cesar, „da si naenkrat tako naklonjen kristjanom? — Pri gorjači Herkulovi! Razbijem glavo kači, če bi se hotela oviti okrog mojih nog. Hvali bogove, da sem podpisal. Če bi bil prosil“, nadaljuje cesar vedno srditejše, „za prefekta Rufina, da! Pravzaprav je bil zvest uradnik. To je ravno nesreča za mogočne, da brenclj sede konju za ušesa, ga piči in ga tako podivja. Ti li ni znano, da je včeraj iz Egipta priplula troveslača polna žita? In ti, ti si me hujskal proti Rufinu, češ, da ne skrbi za živež. In če je res kristjan, pri vseh bogovih! Odpadnik, ki se izneveri svoji veri, je mnogo slabejši! Poberi se! To pa ti povem! Če zapazim, da je ptič le navadna strupena žaba, cel Rim bo videl, kako znam zatirati tak mrčes!“

Niti besedice se ni predrznil odgovoriti Heraklij. Molče je odšel. Sam nase se je jezil, ker je šel predaletč. Tolažil se je, da ima v roki cesarski razglas.

Po svojih ogleduhih je izvedel, da se skriva papež Milcijad v neki koči v Suburi. S težavo je mogel dobiti k papežu dostop. Ko je čez pol ure zapuščal kočo, se mu je na obrazu

zrcalila jeza in grozna nevolja. Nepričakovano je namreč papež odbil njegovo ponudbo. Cerkvenih kazni mu ne le ni odpustil, ampak ga je tudi opozarjal na Božjo sodbo, ki ji ni ušel še noben preganjavec Cerkve.

V težke misli zatopljen je korakal domov. Treba je bilo torej iskati drugega sredstva, da se prikupi Konštantinu. Naenkrat se mu razvedri obraz: „To bo pomagalo! Imam pisma svečenika Gordijana, ki jih je pisal Rufu. S tem se gotovo prikupim Konštantinu.“

Doma pa ga sin Sabin preseneti z vprašanjem: „Že veš, da je prefekt Rufin ušel ali bil ukraden?“

„Zdi se mi, da te je vino omotilo“, odvrne z nevoljo Heraklij. „Govori jasneje!“

„Ali se je le delal bolnega“, je razlagal Sabin, „in je ušel; ali pa je umrl in kristjani so ukradli njegovo truplo. Gotovo pa je, da je sinoči izginil. To menda je jasno dovolj.“

To je bil težak udarec za Heraklija. Zdelo se mu je neverjetno, da bi bili kristjani ukradli truplo, ko so je za mal denar lahko dobili. Bolj gotovo je Rufin ušel. In tega se je Heraklij najbolj bal. Če zmaga Konštantin, se bo Rufin kruto maščeval nad njim. Tu se spomni Heraklij Valerije. Gotovo je vedela za očetov beg in ve tudi, kje se oče sedaj skriva. Če vjame hčer, ima v oblasti tudi očeta.

„Pojdi takoj“, je zapovedal sinu, „in pošlji biriče na Aventin v stanovanje Irenino. Če tam ne najdejo deklice, naj izvahajo njeno sedanje bivališče. Do nocoj mora biti vjeta.“

„Tisti, ki jo vjame“, je kričal za odhajajočim sinom, „dobi sto sestercijev, — dvesto sestercijev nagrade!“

Razburjen in potrj je Heraklij hodil v svoji sobi gori in doli. Na mizi zagleda cesarski razglas. Jezno ga zgrabi, strže na kosce in ga potepta.

Takoj pa se spomni, da je napravil neumnost. S tem razglasom bi si lahko pomagal pri Konštantinu. To ga razburi še bolj.

Čez uro časa se vrne Sabin in pove, da se Valerija od včeraj zjutraj še ni vrnila. Ponoči pa je neki neznanec, oblečen kakor voznik, zbudil vratarja in mu dejal, da ima poročilo za Ireno. Tudi je strahom popraševal po svoji hčeri. Vrtar ga je pa zapodil proč.

„Po svoji hčeri?“

Heraklij udari z nogo ob tla od same jeze. S tem, da je dal zapreti Ireno, si je vse pokvaril.

„Vse mi gre narobe!“, kriči ves divji. In notranji glas mu je šepetal: „Pride še hujše!“

Vozniki, ki jih je dal izpraševati o Rufinu, so trdovratno trdili, da nič ne vedo.

Ostro so prijeli čuvaja, ki je ono noč stražil pri vratih. Iz stavljenih mu vprašanj, je čuvaj takoj spoznal, da ga je ona ženska prevarila in odvedla Rufina. Ker je Rustiko po obrazu dobro poznal, bi jo bil lahko našel v transtiberinskem mestu. Toda ni bil tako neumen, da bi bil povedal, kar je vedel. Zato je trdovratno trdil: „Vsak voz je imel svojega voznika. Vse bogove in boginje kličem za pričo, da na nobenem vozu nista sedela dva možka.“

„Kako pa je potem“, sopiha Heraklij, „ujetnik ušel?“

„Mož je shujšal ko trska“, razlaga čuvaj. „Bil je kakor senca. Kaj lahko je na kakem mestu, kjer ima ograja kako vrzel, smuknil skozi.“

„Ne, ne! To je nemogoče!“

„Potem pa“, nadaljuje čuvaj, „si morem to reč razlagati le še na en način, gospod. Kristjani so strašni čarovniki. Slišal sem praviti, da je njihov mojster nekoč prišel skozi luknjo v ključavnici med svoje učence, ki so bili zaklenjeni v sobi. Drugič pa, ko so ga zvečer zaprli v neko jamo in so vhod zaprli z velikansko skalo, ki jo je komaj deset mož premaknilo, ga je moralo stražiti pol stotnije vojakov. Vkljub temu pa je vjetnik drugo jutro izginil. Če kristjani s svojimi čari lahko gore predstavljajo, se mi zdi čudno le še to, zakaj vjetega prefekta niso oprostili že prej.“

To govorjenje čuvajevo je pričalo, kako je bilo mnenje poganov o kristjanih. Heraklija pa to ni zanimalo. Bil je preveč slabe volje. Niti najmanjše sledi za beguncem ni bilo mogoče najti. Še hujše se je razburil, ko se je zvečer vrnil domov Sabin in povedal, da je videl Valerijo v družbi neke preproste ženske v transtiberinskem mestu.

„Zakaj je nisi prijel?“ zavpije Heraklij besno.

„Pomiri se, očka“, odvrne zaničljivo Sabin. „Ko sem jo spoznal, sem planil za njo in jo prijel za roko. Tu pa se zakadi vame ona baba kot vrag in naščuje s svojim kričanjem name vso okolico. Od vseh strani so hiteli skupaj možje in še hujše ženske. Zašel sem v sršenovo gnezdo samih vragov. Babe so vpile ko tolpa divjih mačk, dedci so me topli in suvali. Ker pa svojega sina nisi oskrbel za življenje s krokodilovo kožo, bi me bili pobili, če bi mi ne bil v tem trenutku prišel nekdo na pomoč.“

„In kdo je bil to?“, praša Heraklij

„Nihče drugi“, pravi Sabin, „ko Valerija sama, ki je z eno besedo ljudi pomirila, da so me pustili. Osramočen sem se splazil proč. To je bilo maščevanje kristjanke in — pri Jupitru!

— če so vsi kristjani taki, ko to dekle, res ne morem razumeti, zakaj nisi“

Stavka Sabin ni izgovoril do konca; pač pa je zaničljiv smeh na ustnih pričal, kaj hoče povedati.

Grdo je pogledal Heraklij sina, si ugriznil ustnice in molčal. Prvikrat mu je Sabin namignil na njegov odpad od krščanstva. Bolj ga ni mogel zadeti. K svarilu rimskega škofa Milcijada se je pridružilo še zaničevanje sinovo.

Komaj je Heraklij obrnil svoje misli drugam. Začel je misliti, kako bi zajel Valerijo onstran Tibere.

Slednjič se je vendar iznebil mučnih skrbi. Pripeljali so namreč predenj nekega moža, ki je povedal, da Valerijo dobro pozna, ker stanuje ž njo v isti hiši, srečal jo je ob apijskih vratih. Naročila mu je, naj pove Ireni, da gre pripravljat grob za očeta. Rufin je torej vendarle umrl. S tem se mu je težak kamen odvalil od srca.

Popoldne istega dne so prepeljali v Maksencijev cirkus obsojene kristjane, ki so bili določeni, da umro jutri. Bilo jih je petdeset. Precej več pa so jih prihranili, da jih ob osmini cesarjeve slavnosti vržejo zverem.

Sedaj, ko je Valerija videla, da je oče rešen, je bila njena najiskrenejša želja, posloviti se od Irene, predno umre, zahvaliti se ji za vse materinske dobrote ter ji naznaniti veselo vest, da je oče rešen. Tudi Irena ima gotovo kako naročilo za sina, ki ga je toliko časa s takim hrepenenjem pričakovala. In sedaj, ko je sin že tako blizu, sedaj mora umreti uboga mati. V teh mislih je drugi dan popoldne Valerija odšla z Rustiko v cirkus. Očeta, ki se je zelo dobro počutil je prepustila v oskrbo Minciju. Komaj sta ženski stopili iz hiše, ju sreča Sabin. Pri tej priliki se je izvršil dogodek, ki ga je Sabin opisal svojemu očetu.

Po rimskem običaju so obsojenci na večer pred smrtjo smeli videti svoje znance in sorodnike. Poleg tega so dobili dober obed, takozvano coena libera. Ljudstvo je lahko oddaleč gledalo te prizore. Kristjani so ob tej priliki prinašali svojim sobratom v ječo sv. popotnico.

Vjete kristjane so spravili v mal prostor, kjer so v dolgi vrsti sede na tleh vživali zadnji obed. Ob vходу se je gnjetla množica radovednežev, posebno kmetov iz bližnje vasi. Okrog poslopja pa so stale vojaške straže z golimi meči.

Vesel mir je sijal spoznavavcem z lica, ko so med pobožnimi razgovori vživali jedila. Poganska množica pa je občudovaje strmela, kako morejo ti ljudje tik pred smrtjo biti tako mirni in veseli.

Proti koncu obeda pa so začeli postajati spoznavci vendarle nekam nemirni. Vseh oči se obračajo zdajpazdaj proti vhodu, kakor bi prav težko koga pričakovali.

Slednjič se prikaže zaželjena oseba in začuje se šepetanje med kristjani: „Prišel je! Tukaj je!“ Vseh oči so veselja se žareč vprte v naddijakona Silvestra, ki ga spremljata dva dečka in ki si je s težavo priboril vhod skozi gnječo radovednežev.

Pod plaščem skrito na prsih nosi nebeško popotnico. Dečka poklekmeta pred Silvestrom. Na rokah, ogrnjenih s platenimi ruticami, držita kvišku srebrno posodo. Dijakon vzame sveti kruh iz krasnega ovoja, pretkanega z zlatom, in ga razlomi nad posodo. Kristjani se objamejo, poljubijo v znamenje miru ter drug za drugim pristopijo in pokleknejo pred Silvestrom.

„Viaticum Domini“¹⁾, pravi dijakon. „Amen“, odgovore kristjani ter zavzijejo najsvetejšo skrivnost.

Po obedu, ki se je zaključil tako slovesno s sv. obhajilom, so se smeli jetniki še nekaj časa razgovarjati s svojimi dragimi in se od njih posloviti. Zunaj stoječi so smeli stopiti v ječo.

Z nekim svetim mirom, ki je lasten le mučenikom, je Irena sprejela Valerijo in njeno spremljevalko. V huđi bolesti se deklica vrže Ireni na prsi in zaplaka. Irena je želela vedeti vse podrobnosti očetovega bega. Ko ji je Valerija vse to natančno razložila, pravi Irena:

„Nebo ni hotelo, da bi bila ti ostala sirota. Ko ti je vzel prijateljico, ti je vrnil očeta.“

Hotela je govoriti naprej, a misel na sina Kandida, ki ne bo imel nikogar več, ji je stiskala dušo. Iskren pogled navzgor ji je zadobil zopet prejšnji mir.

„Vzemi ta ovitek“, je nadaljevala Irena in vzela iz nedrij zlat zavojček, „ter ga daj mojemu sinu. V njem je shranjena goba, napojena s krvjo njegovega očeta. To je edino, kar mu morem zapustiti poleg svojega materinega blagoslova. Povej mu, da moj zadnji vzdih je bila molitev zanj. Povej mu, da ga bom z neba čuvala noč in dan ter mu bom stala na strani v vseh nevarnostih življenja. Ne, materina ljubezen ne umre. Še čistejša in lepša je v nebesih. In tudi za te in tvojega očeta bom molila, otrok moj. Že nocoj sem molila za vaju; molila bom v svoji smrtni uri in ob prestolu Božjem.“

Solnce je zašlo in čas ločitve je prišel. Vstopili so stražniki, da odstranijo obiskovavce. V solzah sta pokleknila Valerija in Rustika pred Ireno, da jima da svoj blagoslov. Irena jima je na čelo s kazavcem napravila znamenje križa in ju poljubila v znamenje miru.

¹⁾ Viaticum Domini = popotnica Gospodova.

„Plemenita gospa“, pravi Rustika in ji pomoli svojega dojenčka, „blagoslovi tudi moje dete in moli zanj v nebesih, da postane pobožno in krepostno. Revni smo in ničesar mu ne moremo dati v življenje. Če pa mu morem reči, da mu je mučenica pred smrtjo dala materin blagoslov, je bogat dovolj.“

Irena položi roko na glavo malega dojenčka in mu napravi križ na čelo. V tem so stražniki že neusmiljeno ločili ženske.

„Na blaženo snidenje!“, so klicali jetniki.

„Spominjajte se nas v molitvah!“, so odgovarjali verniki, ki so odhajali z diakonom Silvestrom.

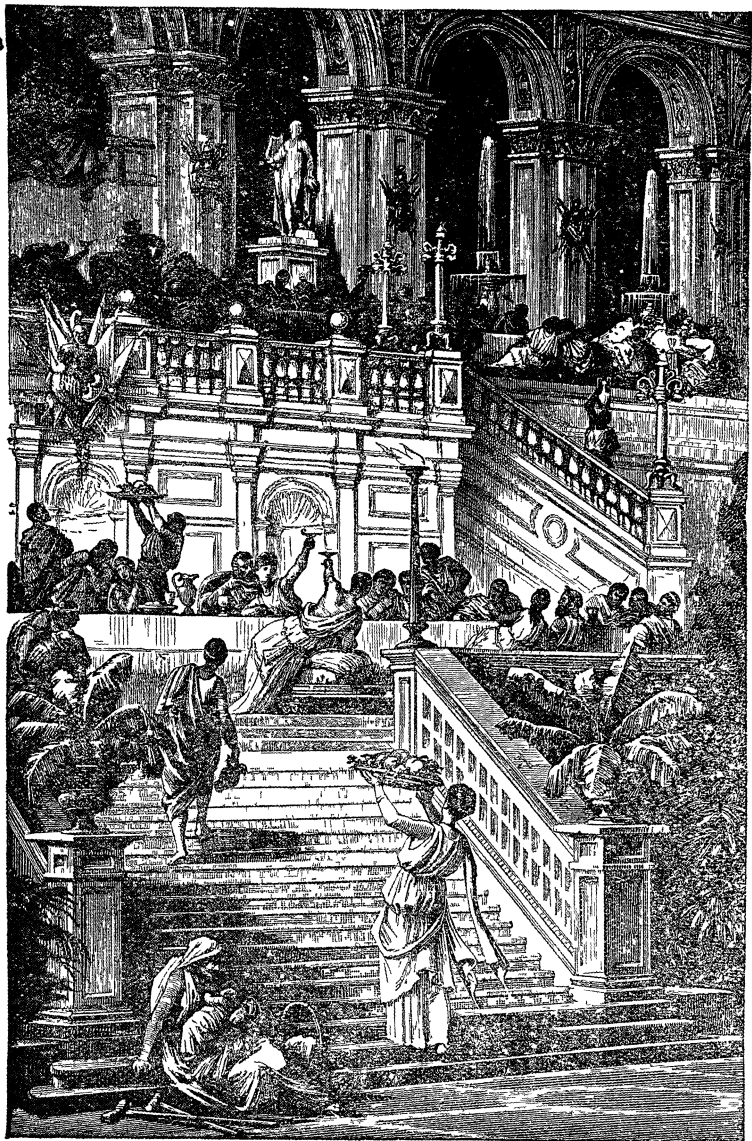
Med tem, ko so bili kristjani v cirkusu na Apijski cesti zbrani pri zadnjem obedu ter so pred smrtjo prejeli sv. popotnico, je Maksencij povabil vse rimsko plemstvo in najvišje poveljnike svoje vojske v najlepšo dvorano svoje palače na veliko ponočno gostijo.

Na zlatih kandelabrih plapolajo plameni, ki razsvetljujejo dvorane. Sence marmornatih kipov se gibljejo kakor duhovi. Vodometi šumeč mečejo kvišku vodo, ki se v svetlobi plamenov zrcali v tisočeri mavričnih barvah. Najlepše in najbolj duhteče cvetice širijo svoj mamljivi vonj. Na marmornatih stenah vise vojne trofeje, orožje in oprava premaganih sovražnikov.

Množica gostov je sedela pri mizah, ki so bile postavljene v raznih nadstropjih. Pri glavni mizi je slonela mlada žena nekega senatorja ob Maksencijevi strani. Cesarici je Maksencij prepovedal priti k slavnosti, češ, da je bolna. Maksenciju nasproti je sedel njegov poveljnik Ruf. Pri cesarjevi mizi so sedeli še: Anij Anulij novi mestni prefekt, bivši konzul in drugi ugledni senatorji. Ruf je le nerad prišel na gostijo. Treba je bilo, da bi bil ostal v taboru pri vojski. Maksencij mu je moral obljubiti, da se bo s svojimi poveljniki pred polnočjo lahko vrnil v tabor k vojski.

Sužnji in sužnje so v velikanskih skledah nosili na mizo umetno nakupičena jedila. Drugi so iz dragocenih posod nalivali v zlate čaše in še dragocenejše steklene kozarce izborno vinsko kapljico. Lahko oblečene plesavke so med zvoki piščalk in kastanjet izvajale svoje pohotne plesе.

Že je stopilo vino gostom v glavo; bokal za bokalom so praznili na zmago cesarskega orožja; gostje so postajali vedno bolj razbrzdani in divji. Celo Ruf, omamljen od težkega vina, je pozabil bližnje odločitve bitke.

„Medtem ko se gori pri mizi peni rujno vince ter se krik gostov meša z glasovi flavt in cimbal, vzame starka iz pletence krvavo otročje truplo ter je jokaje pritiska na prsi.“

Neopazena od straž, ki so se pri splošni pijanosti opile tudi same, je na svojih bergljah prišepala stara ženica do stopnjic pod cesarsko mizo. Utrujena je počenila na spodnjo stopnico. In medtem, ko se gori pri mizi peni rujno vince ter se krik gostov meša z glasovi flavt in cimbal, vzame starka iz pletenice krvavo otročje truplo ter je jokaje in stokaje pritiska na prsi.

„Tvoja mati je mrtva, zaklad moj“, šepče starka, „in tvoji oče je skočil v Tiberu. A tvoja stara babica te bo varovala, da ti cesar ne stori nič žalega. Le spi, moje zlato dete! — Rekli so, da ti dajo zdravil in mati te jim je dala. A so te o, so te . . . Kako si mrzlo, dete! — Hu, cesar te je zaklal, in sedaj tu gori jedo tvoje srce in pijo tvojo kri.“

Tu se dvigne nesrečnica glasno jokaje. Z vsemi silami se dvigne, leze po stopnicah kvišku, stopi iz teme na svetlo ter stoji tu pred cesarjem kakor duh, ki se je dvignil iz zemlje.

Sužnji takoj planejo na starko in jo vržejo po stopnicah dol. A Maksencij jo je vendar videl s krvavim truplom na roki in z blaznim pogledom v udratih očeh. Ta pogled je bil za Maksencija tako grozen, da mu je omahnila roka, s katero je nesel kozarec k ustom, in njegovo obličje je prebledelo ko zid. To pač ne more biti človeško bitje. To je bila furija iz pekla, ki mu je očitala njegovo zločinstvo ter mu naznanjala bližajoče se maščevanje.

Zaman se je trudil Maksencij, da se pomiri. Zgrabi kozarec, a roka se mu trese, da ne more prinesiti kozarca k ustom. Godba in vpitje se mu naenkrat zazdi ko rjojenje in tulenje tisoč vragov. Temen, z izbuljenimi očmi strmi tjavendan. Bližnji gostje ga s strahom opazujejo. Omizje cesarjevo umolkne, a pri drugih mizah vpijejo naprej.

Naenkrat plane Maksencij kvišku, zgrabi stekleni kozarec pred seboj, ga trešči ob kamenita tla, da se razleti v tisoč koscev in zarjove:

„Miru hočem! Nehajte s kričanjem in vpitjem! Kje so moji pretorijanci, da pokoljejo potepuhe tam gori?“

Prestrašeni se razprše gostje. Na en mah utihne vse veselje, v malo trenutkih stoje dvorane prazne in smrtna tišina vlada v prostorih, ki so malo prej bili polni še divjega veselja.

Maksencij omahne na naslonjač. Resno ga opazuje Ruf, ki edini si je še upal, ostati pri cesarju. S hrbtom obrnjen proti stopnicam Ruf ni videl starke, in zato si tudi ni znal razlagati hitre cesarjeve spremembe.

Grozna tišina slednjič predrami Maksencija, ki se dvigne in zapove Rufu, naj ga spremi v spalnico.

Prememba zraka je ugodno uplivala na cesarjev duh. Z mirom se mu je vrnila tudi trdovratnost.

„Na tisoče vojakov,“ pravi, „žrtvujem, da si ohranim prestol; kaj mi mar za tako žabo, če hočem vedeti, kdo zmagaja. Če so duhovi, ki določajo usodo, žejni otroške krvi; pri Jupitru! — v celem Rimu in v celem cesarstvu dam vse, kar se še redi od materinega mleka, ljudi in živali, materam na prsih razsekati.“

Ruf je začudeno strmel v cesarja, ker ni razumel njegovih besed ne obnašanja. Vendar pa je zaslutil grozno zločinstvo in mraz ga je spreletel.

„In takemu nečloveškemu bitju,“ si je dejal sam pri sebi, „služiš, in za njegov prestol žrtvuješ svoje talente, žrtvuješ življenje vojakov in morda tudi svoje?“

Sam je bil Ruf pri Maksenciju. In bliskoma, ko se mu je porodila v glavi ta misel, je zgrabil za svoj meč. Na naslonjaču je ležal cesar brez orožja: en sunek in Maksencija bi ne bilo več. Njega pa bi njegovi vojaki z navdušenjem proglasili za cesarja.

„Ne!“ pravi Ruf in naglo zapusti sobo, ne da bi se poslovil od Maksencija. „Ne! Štiri bitke in polovico cesarstva sem mu izgubil; nočem biti še njegov morivec. Če me bogovi hočejo posaditi na cesarski prestol, naj si izbero za umor cesarja drugo roko.“

Odhitel je iz palače, da še pred dnem pride v tabor svoje vojske. Za njim pa je gledal stotnik cesarjeve telesne straže Marcijal, ki so mu dušo razburjale čudne misli. Pravkar je prišel od škofa Milcijada, s katerim se je dolgo razgovarjal o krščanstvu. Ti novi nauki so se mu deloma zdeli lepi in vredni občudovanja; a deloma se je protivil proti njim ves vojaški ponos in kljubovalnost.

„Bog,“ je dejal majaje za glavo, „ki si da v obraz pljuvati, se da bičati in na križ pribiti, — ne, to ni bog za Pannonca.¹⁾“

Ta Bog pusti svoje častivce umirati v mukah in jim ne pomaga. In vkljub temu kristjani z veseljem gredo zanj v smrt.

Da bi smel z mečem pobiti vsakogar, ki reče žal besedico zoper njega, pa bi stopil na stran Kristovo. A mirno in potrpežljivo prenašati zaničevanje, tega pa ne zmorem.“

¹⁾ Pannonija je bila dežela podvržena rimskemu cesarju, in je obsegala današnje vzhodno Štajersko in Dolenjsko do Ljubljane. Ljudstvo, ki je prebivalo po teh krajih, se je zvalo Iliri, o katerih so včasih mislil, da so bili Slovenci, kar pa ni res. Pannonec pomeni človeka, ki je doma iz Pannonije.

Vendar pa je vojaku še v sanjah neprenehoma stala pred očmi vzvišena podoba škofa Milcijada in v njegovi duši so še vedno odmevale besede, ki mu jih je starček govoril o zmagi križa.

O mraku sta se Valerija in Rustika vrnila iz Maksencijevega cirkusa v mesto. Oče je bil že toliko boljši, da je za nekaj ur mogel vstati. Obiskal ga je bil medtem papež Milcijad, ki ga je tolažil in ga razveselil z zagotovitvijo, da bo prihodnjo nedeljo že lahko prejel zakrament sv. birme.

Že davno so svetile na nebu številne zvezde: vedno bolj je pojemal šum mesta; v sovražnih taborih dogorevali so stražni ognji — eno srce pa še vedno bdi: Irena še vedno iskreno moli za svojega sina. In pred duhom spečega Kandida se je prikazala polna milobe podoba matere Irene in v sanjah je z nasmehom na ustnih izgovarjal sin sladko materino ime.

Bila je tiha in lepa noč pred velikim dnevom, ki je popolnoma spremenil zgodovino rimske države, zgodovino cerkve in celega sveta. Z neba je sijal mesec, obseval legije Konštantinove, tabor Rufov, večno mesto in valove Tiberine. Ko jutri zvečer zopet vzide mesec, kake spremembe bo neki videl tedaj?

Dvanajsto poglavje.

Novi Baltazar.

Zgodaj v jutro drugega dne je zbudil Maksencija sel, ki mu je naznanil, da Konštantin postavlja svoje čete v bojni red in da se vsaki trenutek lahko začne boj.

„Dobro,“ odvrne tiran, „poročila o zmagi bom pričakoval v cirkusu. Povej Rufu, naj pazi, da Konštantina vjame živega. Kakor je Herkul mrjasca, tako bom jaz tega podleža peljal v zmagoslavnem sprevodu.“

Maksenciju so došle na pomoč sveže legije iz Afrike, ki so skupaj s Pretorijanci tvorile jedro vojske. Poleg tega je cesar imel še telesno stražo Herkulcev, ki je štela 6000 moških. Tako je imel Maksencij vojsko, ki je po številu daleč prekašala nasprotnika; po izurjenosti mu pa bila enaka. Poleg tega te čete niso bile vtrujene od dolgih pohodov.

Odkar so došle legije iz Afrike in Sicilije, se je četam vrnil pogum. Cela vojska je bila Maksenciju udana z navdušenjem, ker pod Maksencijem se je vojakom godilo dobro, a drugim tem slabše. Še včeraj jim je v proslavo obletnice svojega vladanja dal izplačati dvojno plačo. Tako je brez prerokovanja raznih čarovnikov lahko bil gotov, da zmaga.

V žafranasti obleki, vezeni z zlatom in posejani z dragulji je stopil Maksencij ob določeni uri iz svoje sobe. Čez pleča mu je visel širok škrlatast plašč, na čelu se mu je bliščal zlat diadem, v roki pa je nosil žezlo iz slonove kosti z orlom na vrhu. Tako oblečen je sprejel v bela oblačila oblečene senatorje in viteze z zaničljivo prijaznostjo.

Med glasovi fanfar in vriskanjem množice se je začel pomikati sprevod s Palatina skozi Titov slavolok mimo svetišč Rome in Venere.¹⁾ Stoječ v krasnem vozu, okovanem z zlatom in slonovo kostjo, se je vozil Maksencij podoben zmagovavcu s palmovo vejo v roki. V voz je bilo vpreženih šestero krasnih belcev. Okrog in okrog voza pa so korakale čete Herkulcev. Zadaj za cesarjevim vozom se je peljala cesarica. Vkljub krasnim oblačilom je bila žalostna, podobna grobu med krasnim cvetjem. Danes je njeno žalost podvojil spomin na sina, ki ji ga je črna usoda iztrgala iz materinih rok. Zadaj se je razvil dolg sprevod. Moški so jezdili, ženske so se dale nositi v nosilnicah ali so se vozile v krasnih vozovih. Senatorji, vitezi, svečeniki s kipi bogov, belooblečene vestalske device, odlični dvorni uradniki v rdeči obleki, pretkani z zlatom in še mnogo drugih je tvorilo cesarjevo spremstvo.

Tudi Heraklijeva soproga Sabina je bila v cesarjevem spremstvu; takisto tudi sin Sabin. Neštevilna je bila množica, ki je šla pred sprevodom in za njim, ki je gledala sprevod s stopnic svetišč in s streh palač. Na tisoče ljudstva je še zjutraj pred dnem odšlo v cirkus, da si tam zagotove ugoden prostorček.

Noč je prebila Irena v vroči molitvi. Otresla se je vseh pozemeljskih misli. Še je sicer mislila na sina; a ta misel je ni več vznemirjala. Bila je v mislih že bolj v nebesih ko na zemlji.

Brez spanja, kakor Irena v ječi, je prebila noč tudi Valerija v koči Mincijevi. Kakor se je veselila rešitve svojega očeta, tako jo je mučila misel na Ireno. Ni si mogla misliti, da bi izgubila svojo prijateljico, ki je materinsko skrbela za njo. In vendar se je vedno bolj bližal ta trenutek. Dušo ji je re-

1) Dve rimski boginji.

Maksencijev slavnostni sprevod.

zala misel, kako bridko bo za sina to, ko bo prihitel po dobljeni zmagi ves srečen k svoji materi, a ga bo mesto matere pričakovalo poročilo, da je mati pred malo urami končala pod rabljevimi mečem.

Irena ji je bila naročila, naj izroči sinu gobo, namočeno v očetovi krvi. Kje naj najde besedi, da tolaži blagega mladeniča v strašni žalosti? Niti spomina na mater mu ne more dati. In vendar! Če hiti v cirkus, se ji bo z drugimi verniki posrečilo, nabrati krvi v prte in gobe. In tako bo v oni gobi lahko združila očetovo in materino kri. Za lastnega očeta je pripravila grob. Ta ga sedaj — hvala Bogu — ne potrebuje še. V ta grob lahko položi Irenino truplo, da sinu saj lahko pokaže materin grob. Sicer je mislila Valerija na nevarnost, da jo utegne srečati Sabin; a ta je bil gotovo v spremstvu cesarjevem. Ne bo ji težko, izogniti se mu.

Drugo jutro je svojo željo razodela očetu, ki ji je izpočetka sicer resno odsvetoval, a se je slednjič udal, ko je Rustika Valeriji ogrnila okrog glave ruto, kakoršno so nosile preproste žene. Tako ogrnjeno Valerijo je bilo težko spoznati.

Krasno jesensko jutro je napočilo. Z albanskih gora je pihal svež, močan veter. Jutranje solnce je z vedrega neba sijalo na slavnostni sprevod in v tisočerih žarkih se je lesketalo zlato okrasje, orožje in oprava vojaškega spremstva. Maksencij ni dvomil, da mu je prijazna sreča to lepo jutranje solnce poslala nalašč v pozdrav za današnje slavlje. Pozabil je, da to krasno solnce ne seva samo njemu.

Gruče kmetov, ki so prihitali iz vasij ob albanskih gorah, so stale ob Apijski cesti med spomeniki. V svojih pisanih, kričeče barvanih nošah so stali tu ob cesti kakor živi venci ob grobovih. Z glasnimi, veselimi klici so pozdravljali sprevod.

Le dva moža, eden starejši in eden mlajši, sta stala vstrani od ceste blizu groba Kornelijcev in sta se komaj zmenila za krasni sprevod. Tupatam se je eden ali drugi ozrl na cesto z resnim, mračnim pogledom. Starejši je bil sivolasi dijakon Sever, ki je prišel h Kalistovim katakombam, da pripravi vse potrebno za pogreb mučencev. Mlajšega je pa njegovo orodje, na katero je bil naslonjen, označalo kot grobokopa. Bil je Mincij, ki je celo noč pripravljaj grobove za mučence in je sedaj po končanem delu prišel na vrh, da se navzije svežega jutranjega zraka.

„Škoda, škoda,“ pravi grobar, „da včeraj nesramui družali nismo zasuli izhoda. Prav zaslužili bi bili, da bi jih bili zaprli za eno uro v katakombe. Tudi sin pisarniškega prefekta

cesarjevega Heraklija je bil zraven. Prav rad bi se bil malo približje seznanil s tem gospodkom.“

„Prepustimo maščevanje Gospodu, sin moj,“ odvrne starček, „kakor tudi mero in čas kazni!“

„Vem, da imaš prav, oče. Toda če premišlujem hudobijo in zločine, ki jih brez kazni izvršujejo nad nami; če gledam v kakki krasoti in sijaju se sedaj cesar pelje v cirkus, kjer da z rabljevim mečem poklati svete Kristusove ude, — če na to mislim, bi res večkrat rad. . .“

„Ni li bil Baltazar, kralj babilonski, ubit tisto noč, ko je oskrunil svete posode jeruzalemskega templja pri svojem obedu?“

„Da, ko je Danijel razložil skrivnostni napis na steni. Toda pri današnjem slavlju“, nadaljuje Mincij in sveta nevolja mu žari v očeh, „ni kovinastih posod, ampak žive posode svetega Duha, in ne bo se prelivalo vino, ampak kri mučencev.“

„In če Bog hoče“, pravi starček ter pri tem misli na Konstantina, „se tudi danes prikaže skrivnostno znamenje, ki je Maksencij in njegovi gostje ne razumejo.“

„Ampak takrat bodo svete posode že razbite in njih kri že prelita.“

„Kdo to ve, moj sin, kdo to ve? Ni li Bog svojih že večkrat iztrgal smrti iz žrela?“

Medtem je cesar med vzkliki ljudstva dospel v cirkus ter z najbližjim spremstvom, senatorji in vestalkami obstal na odru. S svojega vzvišenega prestola si je ogledoval širo in ponosno stavbo. Smeh ponosnega zadovoljstva mu je igral okrog usten. Rim je obogatil s krasnim poslopjem, ki bo še poznim rodovom oznanjalo njegovo slavo. Prostora je bilo v cirkusu za dvajset tisoč ljudi v desetih vrstah, ki so se dvigale druga nad drugo. Sedeži so bili okrašeni s krasnim marmorjem. Cirkus sicer danes ni bil poln, ker je mnoge doma zadrževala skrb, kaj se v najbližjem času ima zgoditi. A to ni motilo cesarjevega veselja nad krasno stavbo. Po sredi a r e n e¹⁾ je bila takozvana s p i n a²⁾, okrašena s kipi in malimi tempeljčki. Okrog tega zidu so morali vozniki sedemkrat priti okrog. Sredi se je dvigal kvišku obelisk, ki ga je Domicijan l. 90 po Kristusu pri-

1) Arena se je zval peščeni prostor sredi cirkusa, na katerem so se vršile igre.

2) S p i n a pomeni dolg zid, ki je bil zidan v cirkusu zato, da so se okrog njega vršile dirke. Na vsakem koncu tega zidu sta stala po dva kamna. Dirkači so morali z vozovi zaviti okrog teh kamnov. Če je dirkač šel preblizu zidu, se je voz razbil na tisoč koscev; če je šel predaleč v loku okrog, ga je lahko prehitel kdo drugi.

peljal v Rim in ki ga je sedaj Maksencij postavil sredi svojega cirkusa.

Za cesarico je bil pripravljen visok prestol.

Danes so od ponosne stavbe, ki jo je nasilnik hotel poškopiti s krvjo mučencev, le razvaline zunanjega zidovja in stolpi. Še se vidijo vrata, skozi katera so vlačili mrličje iz cirkusa. Mučna tihota vlada sedaj tu in lisice imajo svoja bivališča v hodnikih in obokih nekdanjega cirkusa.

Slavnost se je pričela. Najprvo so odkrili kip cesarjevega sina Romula, kateremu na čast je cesar zidal to stavbo.

Za cesarico je bil pripravljen visok prestol. Senčil ga je škrlatast, z zlatom prevlečen, s preprogami in venci okrašen baldahin. Na zlatih trinožnih stolih je gorelo kadilo ter razširjalo najfinejši vonj. Od tu je cesarica obdana od svojih suženj najlažje opazovala, kako so odkrivali kip njenega sina.

Ko je padla zavesa in se je prikazal mrzel, bel mramornat kip z znanimi in ljubimi potezami, tedaj je cesarica v silni bolesti nehote razpela roki, kakor bi hotela objeti kip, ga pritisniti na materine prsi in priklicati v mrzli kamen življenje. Potem pa je bolešno naslonila glavo na roko in zrla tužno predse, ne zmeneč se za sužnje, ki so v skrbeh stale okrog svoje gospe. Bile so edine, ki so se med tisoči radovednežev brigale za bolest matere, za srčne bolečine cesarice.

Nato se je pričelo blagoslavljanje cirkusa, kar pa se je množici zdelo predolgočasno.

„Pri Herkulu!“ je nepotrpežljivo zašepetal Sabin svojemu sosedu, „pobožni gospodje bi to lahko opustili. Na cesarjevem mestu bi jaz zapovedal rajši, da bi se nekaj stotin gladijatorjev borilo med seboj. Njihovo bojno rjovenje je mnogo prijetnejše ko te molitve, in če sveža človeška kri brizga daleč okrog, je to bogovom in ljudem prijetnejše ko cela luža te blagoslovljene vode“.

Glasno vpitje, ki je je zagnalo ljudstvo, ko je cesar dospel v cirkus, je spoznavcem naznanjalo, da se bliža ura mučeništva. Pripravljeni, veseli so zrlí smrti v obraz. Nič strašno se jim ni več zdelo, ko so se pri vходу iz ječe postavili z golimi meči vojaki, da jih peljejo h klanju v cirkus. Še enkrat se poljubijo med seboj in se navdušujejo, da bi stanovitno spoznavali ime Kristovo. Tudi če je med njimi bil kdo, ki se je vočigled smrti stresel, pogled na Ireno mu je vrnil ves mučeniški pogum. Ta žena, ki je največ žrtvovala, je stala sredi med njimi z nebeškim smehljamem na obrazu, ko mati sredi svojih otrok. Vse je prevzela velika radost, umreti za Krista.

Slednjič so bile verske slovesnosti kočane in vseh oči se ozro na cesarsko ložo, odkoder bi Maksencij bil moral vreči v areno bel robec v znamenje, naj se tekmovanja in boji prično. Na gorenjem koncu cirkusa so vozniki že komaj krotili svoje iskre konje, ki so bili določeni za dirkanje.

Maksencij je prisostvoval odkritju kipa in je bil navzoč tudi pri začetku slovesne procesije. Potem pa je izginil, najbrže ker ga verske slovesnosti niso dolgočasile nič manj ko dru-

ge. Sedaj pa bi bil moral biti že na svojem mestu, da bi dal znamenje.

Toda minuta za minto je prešla. Vladarja še ni. Napetost in nestrpnost ljudstva je vedno večja. Slednjič začno tisoči gledavcev glasno kričati in biti z nogami ob tla. V amfiteatru ali v cirkusu je ljudstvo lahko popolnoma svobodno smelo izražati svoje mnenje in celo cesarji, ki so bili znani kot trinogi, so se morali udati v cirkusu mnenju ljudstva.

Polagoma pa se je nemir ljudstva spremenil v veliko razburjenost; kajti došla je vest, da je Konstantin napadel Rufa in da se je bitka pričela na celi črti. Ta novica je šla od ust do ust in je množico v cirkusu silno razburila.

Še resnejši pa je postal položaj, ko je eden dvornih uradnikov, da bi potolažil ljudstvo, namestu cesarja dal znamenje, naj se prične dirka.

Na dano znamenje so padle pregraje in v divjem diru je šinilo šest čveterovpreg na dirkališče. Spredaj na vozeh so stali naprej sklonjeni vozniki, ki so z biči priganjali konje. Kot veter so dirjali konji. Bil je krasen prizor.

Z napetostjo so sicer Rimljani sledili dirkam in vzpodbujali voznike s klici in ploskanjem; do skrajnosti so se razburjali, če je voznik njih barve prehitel tekmecca nasprotnne barve, ali ko se je kak voz razbil na vogalu ob kakem stebriu. Danes pa se ljudstvo ni zmenilo za dirko. Večinoma so ljudje že začeli odhajati; kar pa jih je ostalo, so vedno glasneje začeli kričati, kje je cesar, žvižgati in tuliti.

„Proč s konji! Kje je cesar? Kaj se je zgodilo? Povejte nam!“

Slednjič nastopi glasnik, ki zapove mir. Vozovi se ustavijo. Vse napeto posluša.

Glasno naznanja glasnik, da božanskemu Maksenciju srce ni dopustilo, da bi se njegove hrabre legije same borile proti nesramnežu, ki se drzne dvigati svojo roko proti svetemu glavnemu mestu, in ki se drzne motiti z orožjem slavnosti rimskega naroda. Zato je hitel junaški cesar na čelo svojih čet, da prekosi slavo Cezarja; kajti njemu je treba le priti na bojišče, pa zmaga.

Eni so temu hvalisanju odgovorili s krohotom, drugi pa so v strahu premišljevali, kako resen mora biti položaj, da je cesar zapustil igre in odhitel na čelo legij. Vsi so mislili le eno: kolikor mogoče brzo vrniti se v Rim.

V malo trenutkih je stal širni cirkus prazen in velikanska množica desetih tisoč ljudi se je valila v veliki gnječi proti mestu. Zdelo se je, kakor da Konstantin prihaja po Apijski

Dirka v cirkusu.

cesti proti Rimu ter preganja pred seboj bežečo množico. Možje, ženske, otroci, vse je kričalo vprek. Debeli oblaki prahu so se z množico valili proti mestu. Solnce, ki je zjutraj sijalo tako prijazno, je sedaj žgoče pripekalo na begunce, ki so na vso moč hiteli v mesto.

Sabina je v strašni zmešnjavi zaman iskala svojega sina, zaman je klicala sužnje in nosače z nosilnico. Ni ji preostajalo drugega ko se v svoji slavnostni obleki peš napotiti v mesto, v neznosni vročini in v velikem prahu.

Ko se je Maksencij na podlagi Rufovih poročil odločil, pohiteti osebno na čelo umikajočih se legij, je upal, da bo s svojim prihodom odločil bitko sebi v prid. Vendar je zaklical odhajaje nadzorniku jetnikov, naj pobije kristjane, če do večera ne pride o zmagi nobeno poročilo. „Če pojde slabo,“ si je mislil, „se saj ti psi ne bodo mogli veseliti moje nesreče.“

Sabin bi se bil sedaj rad izmuznil iz cesarjeve bližine, kamor se je poprej tako silil. Rad bi bil prepustil cesarju vse lovorove vence, ki so ga čakali po zmagi. Toda cesar ga je pozval, naj bo na njegovi strani in moral je z njim odjezditi na bojišče. V divjem diru so jezdili cesar in njegovo spremstvo po Apijski cesti proti mestu. Po brzospelih je sporočil Rufu, naj vstraja za vsako ceno, dokler ne pride na bojišče cesar sam.

Z višine, na kateri je bilo grobišče Kornelijcev, sta gledala jezdece dijakon Sever in mladi grobar. Nista dvomila, kaj to pomeni.

Sivolasi dijakon je sklenil roki, se ozrl proti nebu in izpregovoril s pretresljivo resnim glasom besedo „Baltazar!“

Trinajsto poglavje.

Bitka.

Dobre pol ure proč od Flaminskih vrat se pri milvijskem mostu križata dve vojaški cesti s severa: Kasijska in Flaminska. Zadnja pelje mimo pristave „ad gallinas“ ob strmih pobočjih gričev, ki obdajajo tiberinsko dolino. Pri milvijskem mostu dela reka velik ovinek, vsled česar se tam dolina razširi v veliko ravnino, ki se še danes imenuje po razvalinah starega grobišča: „travniki“ ali „prati di Tor di Quinto“.

To je bojišče 28. oktobra l. 312.

Maksencijev poveljnik Ruf je postavil svojo vojsko v velikem trikotu: na desni in za hrbtom je imel reko Tiberu, - v katero se ravno tu izliva deroča reka Anio, in oba mostova; na levi gričevje, na katero je postavil lokostrelce in metalce; pred seboj proti severu pa Flaminsko cesto. ¹⁾ Za Rufa je bilo najugodnejše to, da Konštantin v ozki dolini med Tiberu in griči ni mogel razviti svojih moči in da so griči bili zasedeni od Rufovih strelcev, kar je bilo za Konštantinovo desno krilo silno nevarno. Če poleg tega vpoštevamo velikansko premoč Maksencijeve vojske — stari pisatelji pripovedujejo, da je vojska Maksencijeva bila štirikrat večja od Konštantinove ²⁾ —, je bil Konštantinov napad z utrujenimi četami več ko predrzen. Zastavil je vse v to bitko.

Toda Konštantin je zaupal na nebesno znamenje, ki ga je tako čudovito vodilo od zmage do zmage, do vrat Rima. Zato ni hotel potratiti niti enega dneva. Pri prvem jutranjem svitu je postavil svojo vojsko v bojni red in tako prisilil sovražnika, da je moral zgrabiti za orožje. On sam, v sijajni, zlati, lesketajoči se bojni opravi, je jezdil na krasnem, snežno-belem žrebcu ob vrstah gor in dol ter vnel vojake s kratkimi, a ognjevitimi besedami tako, da so kar koprneli po boju.

Mnogoštevilni krščanski vojaki so se doslej s krščanskim bojnim znamenjem, labarum, na čelu borili z levo hrabrostjo. Kjer se je v bojnem metežu prikazalo znamenje Kristusovo, se je zdelo, da so sovražna kopja izgubila svojo moč. Toda ravno to je bilo pa vzrok, da so poganski vojaki in poveljniki začeli krščansko bojno znamenje gledati po strani. Celo Konštantin je omahoval še vedno. V dnu svojega srca je sicer veroval v Kristusa in vedel je, da se le njemu ima zahvaliti za dosedanje uspehe; vendar pa ni mogel doslej z iskrenostjo žive vere moliti Boga kristjanov. In sedaj, ko je gledal Rim, trdnjavo poganstva, so se v njegovi duši oglasili dvomi. Deloma iz ozira na poganske vojake, deloma vsled svoje neodločnosti je sklenil šest legijo s krščanskim praporom poslati v boj še le v najhujši sili. Če zmaga tudi sedaj s pomočjo šeste legije, se bo otresel vseh predsodkov o krščanstvu. Zato je postavil to legijo v središče sicer, a zadaj za bojno črto. Njej na čelu je tudi danes stotnik Kandid držal sveto znamenje z imenom Kristusovim, ki se je bliščalo v zla-

¹⁾ Pisatelj Nazarij piše o Rufovi vojski: Imel je toliko čet na razpolago, da se je bojna vrsta raztezala daleč, kamor je seglo oko. Za to bojno vrsto so stale pomožne čete in legije, tako da je Maksencijeva vojska stala ko silno zidovje

²⁾ Pisatelj Zosim pripoveduje, da je Konštantin imel 90.000 pešcev in 8.000 konjenikov. Maksencij pa je imel 170.000 pešcev in 18.000 konjenikov.

tem jutranjem solcu. S ponosom in veseljem so vojaki gledali lepo postavo plemenitega mladeniča. Spominjal je kristjane na nadangelja Mihaela, ki kliče peklenskim duhovom: „Kdo je ko Bog?“

Gordijan je s svojimi svečeniki daroval bogovom obilne klavne daritve in je izjavljal, da je ves srečen, ko more božanskemu cesarju sporočati ugodna znamenja.

Ko je bilo vse pripravljeno za boj, je dal Konštantin znamenje za napad. Rogovi so zadoneli in med veselimi in divjimi glasovi bojnih rogov in grmenju podobnimi bojnimi klici so se legije pomikale v boj.

Konštantin je stopil na čelo galske konjenice. Z gričev so ko toča frčale pušice in strelice, vendar je Konštantin s tako silo planil na sovražno konjenico, da ta ni mogla obstati in se je razpršila v divjem begu. A kakor jekleno zidovje je stala težko oborožena pehota Maksencijeva, mož ob možu, ščit ob ščitu. Cel gozd sulic je molel proti Konštantinovi konjenici in na teh sulicah se je odbil prvi napad. Tedaj je tudi Konštantin zapovedal svoji pehoti, iti v boj; toda sedaj so nastopili na Maksencijevi strani stari, izvežbani Pretorijanci in na njihovi hrabrosti se je razbila sila Konštantinovih čet.

Tedaj je sovražnik začel napadati. Ruf je peljal proti sovražniku svoje izkušene vojščake, s katerimi je priboril toliko zmag; na drugi strani so šli v boj Herkulci, šest tisoč orjakov, levje glave kot pokrivalo, namestu mečev velikanske jeklene kije, okrog pleč levje kože. Zemlja se je tresla pod koraki težko oboroženih kohort. Spopad je bil strašan.

„Pri Vodanu!“¹⁾ je tulil kralj Erok, peneč se jeze, nad svojimi Alemanci,²⁾ „sem li pripeljal sem v Rim stare babe izza kolovratov? Božja strela naj zadene vsakogar, ki se umakne-le za korak!“

Za Rufove legije je bilo zelo ugodno, da jim je solnce sijalo v hrbet, Konštantinovim vojakom pa je bliščalo v oči. Tudi veter je zanašal prah Konštantinovim četam naravnost v obraz.

Ruf je odposlal prvega sela Maksenciju s poročilom, da se boj ugodno razvija.

Poročilo je došlo ravno v trenutku, ko je padla zavesa z Romulovega kipa. To je bilo za trinoga ugodno znamenje. Vendar se je premagal in zbranemu ljudstvu ni še dal razgla-

¹⁾ Vodan je bil glavni bog pri starih poganskih Nemcih.

²⁾ Alemanci so bili germansko (nemško) pleme. Znano je, da so šli stari Germani večkrat za denar služiti v rimsko vojsko. Rimski poveljniki so najeli posamezne germanske kralje, ki so moške svojega plemena pripeljali na pomoč rimski vojski.

siti vesele novice. Zmaga je sicer bila zagotovljena, vendar bo na ljudstvo bolj vplivalo, če mu naznani popoln poraz sovražnikov.

Medtem je vihral boj neodločno dalje. Konštantínovi vojaki so se borili ko levi, pomneč dosedanjih zmag, pred očmi Rim, cilj svojih želja. Toda stare čete Maksencijeve, jedro vojske, so se bile bolj hladnokrvno, so imele boljše postojanke in ogromno premoč.

Konštantin je poslal tribuna Artemija z nekaj kohortami, da prežene z gričev sovražne strelce ter da pride Rufu za hrbet. Toda Artemij najbrže ni mogel naprej in sovražne strelice in puščice z višine so grozno morale na desnem krilu.

Erok, sivolasi kralj Alemanov, je zbral svojo vojsko k novemu napadu na levo krilo. Da vojake še bolj navduši, je izročil bojno znamenje svojemu edinemu sinu, ki so ga vojaki spoštovali ko boga. S silnim pogumom so junaki hiteli v boj. Prvi, ki je v srce zadet od puščice padel na tla, je bil Erovov sin. Oče je to videl in zatrl solzo, ki mu je silila v oči. Toda vojakom je za hip upadel pogum. Ta hip pa so takoj porabili nasproti stoječi Herkulci in udarili na sovražnika s strašno silo. Pod groznimi udarci jeklenih kijev so se drobili železni oklepi in čelade, ko bi bile iz ilovice. Vsem na čelu pa je divjal ko lev Marcijal, krvaveč iz mnogih ran. A rane so ga dražile še bolj in kopicil je trupla sovražnikov okrog sebe.

Alemanci so se umikali, njihove vrste so začele iti narazen.

Ruf je poslal drugega sela.

Konštantin vidi padati junake svoje, umikati se kohorte, ki se niso nikdar umaknile, vidi prodirati sovražnika, gotovega zmage z nevzdržno silo v njegove vrste. Pred seboj vidi Rim, za seboj smrt in sramoto, okrog sebe kupe svojih ubitih. V tem odločivnem trenutku se spomni na krščanskega Boga.

„Jezus Kristus,“ zakliče, roko in oči dvigne proti nebu, „če je bilo v resnici Tvoje znamenje, ki se mi je prikazalo nad solncem in mi obljubljalo zmago, o, izpolni sedaj svojo obljubo! Veroval bom v Tebe in z menoj Te bo kot edinega in pravega Boga molila cela država.“

„Šesta legija naj gre v boj!“

Na čelu jim Kandid, ki je nosil krščanski prapor, z bojnim klicem: „Christus vincit! — Kristus zmaguje!“ — so junaki planili na sovražnika.

In glej čudo! V hipu se je bojna sreča obrnila v prid Konštantinu. Kot grozeči valovi so še malo prej Maksencijeve čete grozile poplaviti Konštantinovo vojsko. Sedaj pa so se ustavile, se začele umikati. Zdelo se je, kakor da bi nadna-

ravni bliski švigali iz Kristusovega imena, bleščečega se v solncu, ter podirali sovražnika. Isti hip so se na skalnatem gričevju pojavili Artemijevi vojaki. Povsod so padali sovražniki s pečin. Kmalu so bili z vseh gričev pregnani sovražniki. Skozi dolino, ki se danes imenuje Poussin, so Artemijeve kohorte napadle sovražnika od strani.

„Christus vincit! Christus vincit!“ so zagrmeli iznova bojni klici. To je ohrabilo tudi vojake na obeh krilih, ki so začeli prodirati in na celi črti so se dvigali vedno glasneje iz ust krščanskih in poganskih vojakov klici: „Christus vincit! Christus vincit!“

Ruf je škripal z zobmi, ko mu je čarovniško znamenje že četrtič izvilo iz roke zmago. Zaman so se borili njegovi junaki; Pretorijanci in Herkulci so se začeli umikati.

Tretji sel je odhitel k Maksenciju.

Toda komaj je cesar nagubančenega čela čul poročilo, že je došel drugi sel s poročilom:

„Prokletu znamenje Kristusovo podira vse. Kje je tvoja obljuba? Le tvoja prisotnost more bitko še rešiti.“

Pri tem poročilu Maksencij strahovito zakolne. Toda on je moral zmagati. O tem ni dvomil. Nerad je sicer zapustil igre, a še večja bo njegova slava, če bitko dobi sam s svojo navzočnostjo.

„Prav!“ pravi, „pa sam zlomim na kolenu Konstantinsko-palico, če je ne more Ruf. Nazarenc“, pristavi zaničljivo, „bova videla, kdo izmed naju je močnejši!“

Čez eno uro je bil Maksencij že na bojišču.

Medtem je Ruf poslal v boj sveže čete iz močne rezerve. Hotel je s splošnim napadom rešiti bitko. In res je Konstantinova vojska za hip obstala. Toda zdelo se je kakor, da bi se nebeške čete borile nad Konstantinovimi legijami v zraku za znamenje križa, kakor da bi lovile sovražna kopja v zraku in jih metale na sovražnika nazaj.

Ko je Maksencij dospel na bojišče je daleč okrog, kamor je segalo oko, divjal najhujši boj. Pomneči slavne svoje zgodovine, so se pretorijanske kohorte borile mirno in hrabro. Pretorijanci, ki so že tolikrat cesarje dvigali na prestol in cesarje metali s prestola, so zdaj umirali junaške smrti za vladarja, ki te žrtve ni bil vreden. Z isto hrabrostjo so se bojevale legije iz Sicilije in Afrike; vsako ped zemlje so branile z obupom, — s tem večjim obupom, ker so imele reko za hrbtom. In v reko jih je vedno bolj potiskal sovražnik. Imeli so voliti le dvoje: pasti v slavnem boju, ali utoniti v valovih.

Z velikanskim veseljem so vojščaki pozdravljali Maksencija na bojišču. Zlat diadem okrog čela, čez pleča škrlatast plašč, brez orožja se je Maksencij postavil na čelo svojih Herkulcev.

„Pri Herkulu, za menoj!“ zatuli na svojo cesarsko gardo, z ostrogami zabode konja, da se vspne divje po koncu, in plane v bojni metež.

Za njim plane Ruf, planejo z dvignjenimi kiji Herkulci — zaman.

Smrtno zadet od kopja se zgrudi ob Maksencijevi strani njegov hrabri poveljnik Ruf. Pred zmagovitim krščanskim praporom se umikajo vrste Herkulcev.

S tem je bila zapečateni usoda dneva.

Kmalu je bil beg splošen. V divjem neredu, orožje meta-joč od sebe, zasledovani od galske konjice, so Maksencijevi vojaki bežali, da po obeh mostovih pridejo na drugo stran Tibere. Pod težo beguncev, se je most na čolnih podrl in pokopal pod seboj begunce. Le malo se jih je na deskah in čolnih rešilo na drugi breg. Vsi, ki jim je bil podrti most preprečil beg, so plavili k milvijskemu mostu. Za njimi pa so se jali smrt meči in kopja preganjajočih sovražnikov. Kamenita ograja na obeh straneh mosta se je vsled velikanskega pritiska podrla. Pešci in jezdecji so padli v globočino, se valjali v vodi, se borili s smrtjo v penečih se valovih. Tudi tiste, ki so znali plavati, so potegnili drugi v svojem obupu seboj v mokri grob. Med njimi je bil tudi Sabin, sin pisarniškega prefekta Heraklija.

Maksencij, ki so ga krili in branili Herkulci in zadnji ostanek Pretorijancev, je v počasnem umikanju dospel do milvijskega mostu. Toda tu je bila taka gnječa, da ni bilo mogoče napraviti niti enega koraka. V tem hipu se prikaže Konstantin na konju vodeč šesto legijo, da z enim udarcem konča krvavi boj. „Christus vincit!“ kliče s svojimi vojaki, krščanski prapor mu plapola ob strani in z grozno silo udari na sovražnika.

Za seboj deroče valove, pred seboj neusmiljeni meč, smrt pred očmi, smrt za hrbtom, tako je cesarska grda bila svoj zadnji boj.

Ko vidi Maksencij, da je vse izgubljeno, izpodbode konja in plane z brega v reko. Toda narastlo vodovje tira seboj konja in jezdeca. V obupu se trinog oklene svojega konja za vrat in se ž njim pogrezne v valovih. Pred Konstantinovimi očmi je utonil.

Zmagavec da takoj znamenje, naj zasledovanje preneha. Nato stopi Konstantin s konja, poklekne na zemljo in se odkrit zahvaljuje nebesom za slavno zmago.

In poleg cesarja je padel na kolena Kandid, padle so stotine krščanskih vojakov. Velikansk je bil vtis onega trenutka. Tudi čete poganskih vojščakov so poklenile. Solze so tekle po zarjavelih licih. Vsakdo je čutil: Višja roka je uničila sovražno premoč.

Kmalu popoldne je bila velika in odločivna bitka dobljena.

Še le sedaj je Erok mislil na sina. Našel je truplo blizu brega. Še v smrti je mladenič krčevito držal v roki bojni prapor. Nemo je dvignil stavec sina. Pod mogočno cipreso na bregu Tibere so položili v grob truplo v polni bojni opravi z obrazom proti vzhodu. Ob glavo mu je Erok položil njegov ščit in v skorjo drevesa so vojaki vrezali mladeničevo ime.

Ta veliki boj, ki je odločil usodo Rima in Cerkve, je naslikal v Vatikanu veliki mojster Rafael: pred seboj vidimo Maksencija, ki se potaplja, nad njim na bregu drvi na konju Konštantin z znamenjem križa ob strani; na milvijskem mostu in v čolnih begunce; na levi vojščak, ki je našel sinovo truplo.

Štirinajsto poglavje.

Rešitelj.

Največja skrb Konštantinova je sedaj bila, preprečiti, da bi se ubegli Maksencijevi vojaki ne zbrali v mestu, se ondi utrdili, plenili in morili po mestu. Če bi so to zgodilo, bi bil Konštantin primoran vzeti Rim še le z obleganjem. Zato je takoj po bitki zapovedal konjenici, naj hiti v Rim in od dveh strani zasede Kapitol¹⁾ in glavni trg. Obenem so čete zasedle milvijski most in cesto proti Vatikanu, da beguncem prestrižejo pot. Poveljnika konjenice je spremljal senator Pavlin, da oficijelno naznani mestnim oblastem zmago Konštantinovo ter Maksencijev pogin. Največ pa je Konštantin Pavlinu storil to uslugo, da se ubogi oče čim prej prepriča, kaj se je zgodilo z njegovimi otroci, o katerih ni še vedel ničesar.

Od tistega hipa dalje, ko se je po Rimu razširila vest, da se je bitka začela, je rastlo razburjenje od ure do ure, posebno še, ko je Maksencij hitel na bojišče, ko je vedno več beguncev prihajalo v mesto in ko so se tisoči vračali iz cirkusa. Naj-

¹⁾ Kapitol je bil nekak grad na glavnem griču sredi Rima. Tu je bilo središče rimskega mesta in svetišče največjih bogov.

različnejše vesti so krožile med prebivalstvom. S strahom in trepetom so navdale meščane grožnje vojakov, ki so prihajali skozi mesto, da zažgo Rim in prepuste Konštantinu le pusto pogorišče, če bo poražen Maksencij.

Senatorji so se po prekinjeni slavnosti v cirkusu zbrali polagoma pod Kapitolom v svetišču boginje Konkordije.¹⁾ Sela za selom so razpošiljali, da bi dobili pravo poročilo o bitki. Slednjič je došlo poročilo, da je Maksencij utonil in da je boj končan. Takoj so odposlali slovesno odposlanstvo z novim mestnim prefektom Anijem Anulinom na čelu na bojišče pozdravit zmagavca in mu častitat. Na predlog krščanskih senatorjev je senat soglasno sklenil izpustiti vse, ki so bili zaprti po državnih ječah radi razžaljenja veličanstva. Glasno je pozdravljalo ljudstvo osvobojene jetnike, še glasneje pa Konštantinovo konjenico, ki je prišla čez elijski most in zasedla Forum.

Pavlin je po dolgem popraševanju vendar izvedel med senatorji, da se njegovi otroci nahajajo v vili Kvintilijcev ob Apijski cesti, ki je bila last krščanske družine. Takoj je poslal po nje. Da bi bil vedel tudi za vjete kristjane v cirkusu! Toda v splošni zmešnjavi se nihče ni spomnil spoznavavcev v oddaljenem cirkusu. Če ne pride odkod nepričakovana pomoč, bo trinog še mrtev zahteval svojih žrtev.

Mala četa kristjanov je bila s škofom Milcijadom zbrana v katakombah sv. Valentina blizu bojišča. S pristave, ki je bila nedaleč proč od vhoda v katakombe, se je prav dobro lahko opazovalo razvoj boja, prihod cesarjev in beg njegovih čet. — Tako so spodaj v katakombah zbrani kristjani dobivali poročila o boju. Medtem ko so se Konštantin in njegovi junaki borili z meči, so kristjani goreče molili. Slednjič pride novica, da je Konštantin zmagal; kmalu nato pa, da je Maksencij vtonil.

In zapeli so kristjani zahvalno pesem, ki jo je nekoč pel Mojzes, ko se je Faraon s svojo vojsko potopil v Rdečem morju.

Odpravil se je sivolasi škof s svojimi verniki na bojišče, da tolaži ranjence in umirajoče in da poprosi cesarja, naj se zavzame za kristjane, ki so bili zaprti v cirkusu. Če jih niso še pomorili, jih je mogel rešiti le Konštantin.

Ko je papež dospel v tabor, je cesar ravno imel okrog sebe zbrane svoje poveljnike, s katerimi se je posvetoval in sklenil, da še nocoj gre v Rim. Lastnoročno je Konštantin Kandidu nadel znake vojnega tribuna in mu nataknil zlat pr-

¹⁾ Konkordija = boginja sloge.

stan. Vsi so stali pod vtisom velike odločitve današnjega dne. In še bolj je vplivalo na nje to, da je med zbranimi manjkalo marsikaterega vojnega tovariša, ki je padel ali bil težko ranjen.

Bil je zgodovinski trenutek, ko je sivolasi poglavar Cerkve stopil pred mladega, zmagovitega cesarja. Tristo let so rimski cesarji preganjali kristjane; danes pa je krščanski poglavar prvi prišel novemu cesarju častitat na zmagi in se mu poklonit. In ta cesar je bil prvi, ki je priznal, da ga ni oklicala za cesarja vojska, marveč, da ga je kronal za cesarja sam Bog kristjanov.

Na cesarja je prihod sivolasega častitljivega škofa napravil velik vtis. Nehote ga je primerjal Konštantin z Gordijanom in drugimi poganskimi duhovniki. Konštantin je čutil, da stoji pred papežem.

Vrhovni poglavar je svoji častitki takoj pristavil prošnjo, da bi cesar poslal v cirkus sla na brzem konju.

Komaj se je premagoval Kandid, da ni v cesarjevi navzočnosti prašal papeža po svoji materi. Ko pa je čul, da so kristjani zaprti v cirkusu, kjer čakajo smrti, če že niso umorjeni, obšla ga je čudna slutnja, prebledel je in s tresočim glasom je prašal papeža:

„Kje je moja mati?“

Milcijad ni takoj odgovoril.

„Je li tudi ona...?“ zakliče Kandid. Starčev molk mu pove vse. Mladenič se vrže pred cesarja na kolena in ga prosi dovoljenja, da pohiti v cirkus.

Konštantin da takoj pripeljati najboljšega andaluškega konja. Obenem pošlje v mesto k poveljniku konjenice svojega sla, naj nemudoma pošlje v cirkus ob Apijski cesti dve dekuriji.¹⁾

Izročajoč Kandidu lastnoročno pisano povelje, naj se jetniki spuste na svobodo, je govoril cesar:

„Poročilo o naši zmagi in Maksencijevi smrti je že došlo v cirkus in zato so jetniki gotovo že prosti. Če pa še ne, to veselo poročilo prineseš tja ti in v triumfu popelješ seboj v Rim svojo plemenito mater in druge kristjane. Upravitelju lateranske cesarske palače,“ nadaljuje Konštantin, „zapovem, naj pripravi del palače za tvojo mater in za kogarkoli še želiš. Sedaj pa hiti! Bog, ki je nas pripeljal v Rim, bo tudi tebe privedel v naročje materino.“

Konštantin je zamolčal, da je mogoče Maksencij ravno za slučaj svojega poraza zapovedal, naj se jetniki usmrte. Ravno

¹⁾ Dekurija po naše eskadron.

tega se je bal tudi Kandid. Ko veter je dirjal po cesti ob desnem bregu Tibere po vatikanskem griču proti mestu. Ko je plemenita žival pri Apijskih vratih dospela iz mesta zopet na prosto, je šla ko blisk, vendar za Kandida še prepočasi. Iz dna duše je molil k nebesom:

„Ne daj, da bi prišel prepozno!“

Valerija je v družbi več vernikov, večinoma sorodnikov obsojenih kristjanov že zjutraj zgodaj prišla v cirkus, da preneso trupla mučencev v grobišče sv. Kalista. Pozneje je prišel tudi dijakon Sever z Mincijem in drugimi grobokopi. Od dvornih sužnjev, ki so se potikali okrog cirkusa, so kristjani izvedeli, da se je bitka pričela. To je vžgalo v kristjanih iskrico upanja na rešitev jetnikov. Toda kmalu so prišli prvi Rufovi sli in s strahom ter skrbjo so čuli kristjani, kako zmaguje Maksencijevo orožje.

„O Gospod“, je vzdihnila Valerija iz dna svoje duše, „naj žrtev teh mučencev pripomore Konštantinu do zmage!“ Prišlo ji je celo na misel, ko bodo kristjane peljali k moritvi, da bi planila v sredo med nje in izjavila, da je kristjanka. Toda spomnila se je svojega očeta. V tem je prišel tretji, četrti sel z bojišča. Maksencij je sredi slavnosti zapustil cirkus in v divjem diru odjezdil proti Rimu. Splošni beg ljudstva je kristjanom jasno pričal, da se zmaga nagiblje na stran Konštantinovo. Zmagoslavno zakliče zato dijakon Sever mlademu grobarju:

„Se li spomniš kralja Baltazarja in skrivnostnih črk?“

Valerija je slišala to vprašanje. „Za Baltazarjem,“ pravi, „je prišel oni kralj, pod katerim je Bog rešil Daniela iz levje jame. Vsemogočni bo danes storil podoben čudež.“

To upanje jo je vso poživilo. Kako rada bi govorila z Ireno. Sinoči so prepeljali kristjane v obokan prostor v cirkusu. Prosila je centurija, ki je poveljeval straži, naj jo pusti h kristjanom, a ta jo je surovo spodil in zasmehljivo pristavil:

„Saj vedo, da morajo umreti! Ali hočeš biti priča veselega njihovega presenečenja, ko se bo glasilo povelje: Sedaj jih peljite na morišče?“

Dijakon Sever je zaporedoma poslal več mladeničev v mesto, da poizvedo, kaj se godi na bojišču. Sedaj so dospeli prvi sli, ki so sporočili, da je po mestnih ulicah polno bežečega vojaštva; da se govori, da je padel Ruf, da je Maksencij vjet. To je Sever povedal centuriju, ki je mladeniče poklical k sebi. Ko pa je slišal njihova še nepotrjena poročila, je dejal:

„To prav nič ne spremeni povelja, ki sem ga dobil iz ust cesarja samega. Vi kristjani,“ pristavi srdito, „upate, da pade

božanski Maksencij in da bodete veselja plesali okrog njegovega trupla. Toda potem hočem jaz, njegov centurij, velikemu mrtvecu kot prvi dar darovati kri teh vaših ljudi.“

„S tem pa bi se,“ je ugovarjal Sever, „pri Konštantinu, če zmaga, slabo priporočil.“

Toda centurij je ostal neizprosni in čim bolj je po vedno dohajajočih poročilih rastla verjetnost Konštantinove zmage, tem bolj je kristjanom padalo upanje na rešitev jetnikov.

A Valerija je še upala trditi in tudi Sever je imel še malo iskrico upanja. Poslal je Mincija h grobišču Kornelijcev za stražo. Odtod je bilo lahko videti daleč proti Rimu. Po dolgem čakanju je naznanil Mincij, da se bliža jezdec v vojaški opravi.

V spremstvu svojih vojakov stopi stotnik na Apijsko cesto. Jezdec je bil poslan od Pavlina k njegovim otrokom na pristavo Kvintilijcev. Kristjani so ga v velikem pričakovanju obstopili. Celo Mincij je zapustil stražo in prihitel za jezdecem. Jasno in brez dvoma je bilo jezdečevo poročilo, da je Maksencij padel. To je pa še bolj raztogotilo centurija. Sklenil je, maščevati se nad kristjani. Vrnivši se v cirkus, zapove vojakom:

„Ven s kristjani! Sredi arene, ob Romulovem kipu jih pomorimo na čast mrtvega cesarja!“

Zaman so ga prosili kristjani, naj ne izvrši krvavega povelja; zaman se je sivi dijakon vrgel pred stotnikom na kolena; vojak je ostal neizprosni. Jetnike so spustili iz zavora, kohorta vojakov jih je obstopila in peljala — v smrt.

Valerija je zagledala Ireno. Nemo je razprostrla roki proti materi. Z neizrečno prisrčnostjo v srcu je pošiljala svoje prošnje za pomoč k prestolu Vsemogočnega in sledila z drugimi kristjani vred spoznavcem na morišče.

Tu se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Vest, ki jo je pravkar sporočil Pavlinov sel, se je razširila med vojaki. Če je Maksencij padel, Konštantin postal cesar in je Rim v oblasti zmagovavca, tedaj ne bo dobro za nas, so si mislili, če izvršimo krvavo povelje. Na morišče so peljali jetnike že z nevoljo in mrmraje. Ko pa jim je centurij zapovedal, naj potegnejo meče in začno klati kristjane, se vojaki niso ganili in so odpovedali pokorščino.

„Hvala Ti, vsemogočni Bog! Vedela sem, da ga ne zapustiš, kdor v Te zaupa.“ S temi besedami je hotela Valerija vsa srečna planiti k Ireni. Toda centurij jo ves besen sune proč in zakliče:

„Pri Herkulu! Živ ali mrtev je moj cesar moj cesar! In njegovo povelje izvršim! Če ste vi, vojaki, sramotno pozabili božanskega Maksencija, ki vas je obsipal z dobrotami, ter mu odpovedujete pokorščino, bom pa sam —“.

V tem resnem trenutku zakliče eden kmetov, ki jih je bilo vse polno zbranih okrog cirkusa, da po Apijski cesti od Rima sem prihaja drugi jezdec v divjem diru.

Mračnega pogleda povesi centurij svoj meč in pošlje nekaj vojakov k izhodu.

Kristjani gredo za njimi.

Z Apijske ceste drvi proti cirkusu jezdec v vojaški opravi. Kvišku drži list papirja. „V imenu cesarja“, kliče od daleč, „počakajte, počakajte!“

Bil je Kandid, ki je na penečem se konju prijezdil v zadnjem trenutku.

Vse se mu je umaknilo, V enem hipu je pridrvel v cirkus, skočil s konja in s klicem: „Mati! Mati!“ planil h gruči jetnikov. Irena je razprostrla roki in pritisnila sina na svoje srce.

„Mamica, sladka, najslajša mamica!“ več Kandid od prevelikega veselja in sreče ni mogel izpregovoriti.

Celo surove vojake je ganil ta prizor. Nenadni prihod rešitelja v osebi vojnega tribuna je centurija presenetil. Prebral je Konstantinovo povelje, ki mu je je vrgel Kandid in v tem hipu se je od daleč začulo tudi peketanje konjskih kopit, znamenje, da se bliža večji oddelek konjenikov. Zato je glasno izjavil:

„Onemogočeno mi je bilo, izvršiti povelje božanskega Maksencija. Naj velja volja zmagavčeva: Jetniki so prosti!“

Z glasnim veseljem pozdravijo kristjani te besede. Dijakon Sever in drugi kristjani hite k jetnikom. Tu objema mož ženo, tam sin očeta, brat brata v solzah najlepšega veselja.

Hrepenela je Valerija, da bi objela Ireno, a menila je, da ima sedaj v prvih trenutkih svidenja edino le sin Kandid pravico, govoriti ž njo. Molče je stala ob strani, srce polno sreče in veselja, smehljaj v očeh in na ustih. Ko je Irena Valerijo ugledala, pohitela je k nji in se je oklenila, tedaj se je obema zdelo, kakor da bi jima višja moč bila od usten odtrgala trpki kelih trpljenja in v njiju dušo vlila rajske blaženosti.

„To je moj sin, moj Kandid,“ je klicala vsa vesela mati.

„Bog sam“, pravi Valerija, „Bog sam, ki te je poslal sem, naj te poplača za neskončno sladko srečo te ure.“

Rdečica jo polije in oči povesi pri teh besedah.

„Plemenita devica“, odvrne Kandid, ki ga je presenetila plemenitost in ljubkost Valerijinega obnašanja, „vjakov poklic je, sekati rane in zadajati smrt. Še slajše pa mu je, če sme darovati življenje, celiti rane, sušiti solze. Toda, da sem mogel

kot sin rešiti življenje materi, kot kristjan življenje spoznavcem, to je za me taka sreča in milost, za katero rad dam vse vojne lovorike, ki tako hitro ovenejo.“

Medtem so dospeli cesarski konjeniki. Ker so videli, da so jetniki že prosti, so šli za plenom in kmalu je njih veselo vrskanje pričalo, da so našli nekaj veselega. Kandidu so sporočili, da se v dvorani pri vhodu nahaja bogato obložena, a še nedotaknjena miza. Od sinoči spoznavci niso še zaužili ničesar; zato so potrebovali okrepčila, predno se vrnejo v mesto. Med splošnim veseljem so vojaki delili dobrote cesarske mize s kristjani. V gorenjem koncu dvorane se je nahajala z venci in zavesami okrašana soha trinogova. Vojaki so jo vrgli s stene, ji iztaknili oči, kakor je to Maksencij storil s sohami Konštanovimi, ter jo sklenili v triumfu nesti v Rim.

Kristjani so komaj čakali, da se udeleže zmagoslavja v Rimu. Zato je cela družba po kratkem okrepčilu odrinila proti Rimu, ko so se poprej vsi skupaj še enkrat glasno zahvalili Bogu za rešitev. Pred njimi so jezdili konjeniki z Maksencijevim kipom. Na Kandidovo povelje je eden jezdec vzel Mincija k sebi na konja, da bi kakor je želela Valerija, čim hitreje oče izvedel za rešitev Irene in drugih jetnikov.

Irena je korakala sredi med Valerijo in Kandidom. Sin je srečni materi moral na dolgo in široko pripovedovati svoje doživljaje med vojsko in opisati današnjo bitko. Potem je morala Irena pripovedovati, kaj je doživela in pretrpela. Valerija je vedno zardevala, ker jo je Irena hvalila. Ginjen je poslušal Kandid materino pripovedovanje. Ves prevzet je bil, ko je videl, da se nahaja sredi med spoznavci, ki so s svojimi žrtvami in trpljenjem več storili za današnjo zmago kot on s svojim mečem.

Najbolj pa je Kandida pretresla požrtvovalnost, s katero je Valerija hotela rešiti svojega očeta, ž njim delila vse grozote ječe in prenašala neznosno breme bolesti in trpljenja. — Nehote se je prašal: Je li v Rimu še plemenitejša devica od Valerije?

Valerija je pripovedovala svoje doživljaje, odkar so zaprli Ireno. Ko je povedala, da se oče nahaja v neki koči onostran Tibere, je Kandid, ki se mu je Valerija v tem kratkem času tako zelo priljubila, izjavil, da jo spremljata tja on in mati.

„Moj cesar“, je pristavil tribun, „mi je dal na razpolago cel del v lateranski palači. Tja spravimo mestnega prefekta, dokler se kmalu na cesarjevo povelje zopet ne vrne v svojo palačo.“

Dijakon Sever je na Kandidovo prošnjo poslal nekega grobarja v bližnjo vas po voz za Ireno in Valerijo. Voz je dohitel sedaj popotnike. Ženski sta sedli vanj, Kandid pa je zasedel konja in jezdil poleg voza proti mestu. Ostali verniki so sledili peš.

Čimbolj so se Kandid in obe ženski bližali mestu, tem več radovanja so povsodi opazili nad Konštantinovo zmago. Tudi oni sami so vzbujali splošno pozornost. Lepi tribun iz Konštantinove vojske, ki na krasnem konju jezdi ob bornem kmečkem vozu kot varih dveh revno oblečenih žensk, je za vse bil nerešena uganka. Posebno ženske in dekleta so stikale glave skupaj in ugibale najčudovitejše reči. Še večjo pozornost pa je družba vzbujala v revnem transtiberinskem predmestju, kjer se je vse življenje vršilo na ulici. Otroci in odrasčeni so tekli za vozom. Vsak je hotel vedeti, kam gre ta čudni sprevod. Ko pa je celo voz zavil v eno najbornejših ulic in obstal pred nizko hišico ter sta obe ženski s tribunom stopili v hišo, se je zbralo na ulici polno ljudstva, ki je radovedno kukalo skozi vrata, kaj se godi v hiši. Stokrat je moral kmečki fant, ki je bil za kočijaža, odgovarjati, da ne ve ničesar, kdo je imenitni jezdec in njegovi spremljevalki. Sicer se je soseda spominjala, da je obe ženski večkrat videla, ko sta prihajali obiskavat bolno Rustiko, toda takrat se ji ni zdelo vredno popraševati, kdo da sta. Tako uganjanja ni bilo konca.

Odkar je Rustika izvedela, da se je med Konštantinom in Maksencijem vnela bitka, ko je popoldne hrup v mestu vedno bolj naraščal, so se Rustike polotevale vedno hujše skrbi za Valerijo. Vedno si je očitala, zakaj je deklico pustila samo v cirkus. Tolažila se je s tem, češ da bo že Mincij pazil na njo; a pomirila je ta misel ni. Ko je od sosede izvedela, da je Konštantin zmagal, je ta novica ni mogla razveseliti, ko je mislila venomer na kristjane v cirkusu, ki jih je trinog gotovo že dal pomoriti. Po kuhinji je korakal udomačeni krokar, ki ji je venomer klical: „Zdrava Rustika“, hoteč s tem obrniti njeno pozornost na svoj lačni želodec. A žena ga je nevoljno sunila proč z nogo. Stara slepa mati jo je popraševala po vzroku njene slabe volje, a bi bila boljše storila, da bi molčala; kajti slabo je naletela.

Rufin je zjutraj le nekad dovolil hčeri, iti v cirkus. Ko se Valerija opoldne še ni vrnila, je postajal bolnik vedno nemirnejši. Da bi ga ne razburjala, mu Rustika doslej še ni nič omenila o bitki. Sedaj pa mu je naznaila veselo novico o zmagi, da mu nekoliko prežene skrbi radi hčere. Konštantinova zmaga ga je neizrečeno veselila. A zakaj ni še domov hčere, da bi ž njo delil to veselje?

Ko se je solnce že začelo nagibati k zatonu, je slednjič prišel Mincij — a brez Valerije. Rustika mu je na ulico hitela naproti in je od veselja kriknila, ko ji je povedal, da je Ireno rešil sin in da ga pošilja Valerija očetu sporočit veselo novico.

Da je hčer zdrava, Irena rešena, da se Rim pripravlja za sprejem zmagavca, to vse so bile za Rufina vesele novice, ena veselejša od druge.

Tu se začuje na cesti ropotanje voza, ki obstane pred hišo.

Ravno je hotela Rustika skočiti k oknu pogledat, ko se odpro vrata in v sobo plane Valerija:

„Oče! Mati in vsi jetniki so prosti! Kandid, njen sin, jo je rešil. Oba prihajata te pozdravit!“

Takoj za Valerijo vstopita Irena in Kandid.

Rufin zbere vse svoje moči, da stopi došlecema nekaj korakov nasproti, ju pozdravi in vošči srečo. Mincij in Rustika zreta z velikim občudovanjem na lepega vojnega tribuna. Tako visokega obiska ta borna hišica ni še videla. Slepa mati je poljubila njegovo roko. Ko je Irena objela Rustiko in se ji je Kandid lepo zahvaljeval za rešitev prefektovo, tedaj so sicer tako zgovorni ženi iz same zadrege pošle besede.

Z iskreno zahvalo se je Rufin poslovil od blagih ljudi, ki so ga s tako ljubeznijo sprejeli in mu stregli.

Medtem ko sta Mincij in Kandid pomagala Rufinu, zlezti na voz, se je okrog Rustike nagnetlo radovednežev, ki so jo šepetaje popraševali, kdo je tribun, kdo bolnik, kdo obe ženski. Rufina je trpljenje tako predrugačilo, da ga ljudje niso mogli spoznati. Kdo bi bil pač slutil, da je na smrt obsojeni prefekt našel zavetja v bornem predmestju?

Ko pa je Rustika ljudem povedala, kdo so te skrivnostne osebe, je ljudstvo dvignilo vesel krik. Vsak je hotel videti mestnega prefekta in ga počastiti. Vriskaje so vsi sledili vozu. Od vseh strani je privrelo skupaj mlado in staro in tako se je Rufin vozil v mesto v pravem slavnostnem sprevodu.

Mincij in njegova žena, ki sta z očmi sledila vozu do konca ulice, sta morala sedaj sosedom in sosedam pripovedovati vse. Zamolčala pa je vrla žena, da je ona rešila prefekta. Kar je storila, je storila iz globoke hvaležnosti in iz krščanskega usmiljenja. Da se je njen načrt posrečil, za to gre hvala Bogu. Zato si Rufinove rešitve ni štela v nobeno zaslugo. Povedala je le, da je ponoči nekdo potrkal na vrata. Ko mu je Mincij odprl, je videl, da revež prosi prenočišča. Ker je bil mož zelo slab, ga Mincij ni mogel odgnati od praga.

Pri slovesu je Kandid poprosil grobarja, naj hiti na bojišče naznanit papežu rešitev jetnikov. Kako rad je ponesel Mincij veselo poročilo.

Solnce je že zašlo, ko se je Kandid pri lateranski palači poslovil od svojcev in odhitel v tabor. Oskrbnik palače, vesel, da se more priporočiti novemu vladarju, je odkazal gostom celo vrsto najlepših dvoran ter poskrbel za nje v vsakem oziru.

Ko je Kandid jezdil po mestnih ulicah, je videl, kako se odevajo hiše v slavnosten nakit za sprejem cesarja. Marmornati kip Maksencijev na trgu je bil prevrnut in okrog razvalin so plesali otroci. Kandida, v katerem so takoj spoznali tribuna iz zmagoslavne vojske, je ljudstvo povsod glasno pozdravljalo. Na Martovem polju in na Flaminski cesti je dohitel gruče deputacij, ki so se šle poklonit novemu cesarju. O mraku so zunaj mesta zaplapolali veliki kresovi oznanjujoč veselje kmečkega ljudstva nad Konštantinovo zmago.

Jezdecu so prihajale pred oči razne slike dogodkov današnjega dne: krvavi prizori iz bojnega meteža, veselje nad priborjeno zmago, čast, s katero ga je Konštantin odlikoval, strah in upanje, veselje in sreča, ki jo je doživel danes popoldne. Vendar sta mu izmed vseh teh slik vedno in vedno stopali v ospredje dve postavi — njegova mati in Valerija.

Petnajsto poglavje.

Konštantin prihaja v Rim.

Bna najlepših in najsvetejših dolžnosti je bila sedaj za Milcijada in kristjane, pohiteti na bojišče in ondi pomagati ranjencem in umirajočim ter jih tolažiti. Število krščanskih vojakov med njimi je bilo nenavadno pičlo.

Ni jih bilo težko spoznati.

„Mir s teboj!“ pravi škof in se sklone nad ranjencem.

„Kaj mir!“ odvrne ta' z nevoljo. „Vode hočem, pri Herkulu, da si utešim svojo grozno žejo!“

Papež namigne enemu svojih spremljevalcev, naj postreže ranjencu, sam pa se obrne k drugemu:

„Mir s teboj!“

Pri tem pozdravu se zjasni obličje ranjenčevo, ki dvigne roki proti nebu in pravi:

„Hvala ti, o Bog, da prihaja eden bratov predno umrjem! Ni nobenega duhovnika med vami, da mi vsaj podeli svoj blagoslov?“

Na nekem mestu je ležal posebno velik kup trupel, ki je pričal o vročem boju. Tu spozna škof med padlimi centurija Marcijala. Iz številnih širokih ran je krvavel, a še je živel. Ko se sveti starček skloni k njemu in ga nagovori, izpregovori vojak z vsem naporom svojih sil:

„Kot kristjan umreti . . . Verujem v Jezusa, sina Božjega“.

Ker so ranjencu trenutki bili šteti, mu je škof molil naprej veroizpoved in mu je vzbudil kesanje nad grehi njegovega življenja. Nato ga je krstil in mazilil s svetim oljem.

Z blaženim nasmehom na ustih, pokrepčan po blagoslovu in molitvah cerkve, je Marcijal izdihnil svojo dušo.

Že je napočil mrak in še vedno je Milcijad s svojimi spremljeavci vršil dela krščanske ljubezni. Konštantin je to izvedel in vzbudilo se mu je veliko spoštovanje in občudovanje do blagega starčka. Cesar še ni poznal tiste velike besede Izveličarjeve, ki veže v ljubezni celi svet: „Kar storite kateremu mojih najmanjših bratov, storite meni!“

Radi priprav in radi počitka trudnih vojakov se je slavnostni vhod v Rim zapoznil do noči. Ker je bil Milvijski most razdejan, je moral Konštantin iti v Rim po desnem bregu Tibere čez Vatikan, in Elijski most mimo Hadrijanovega nagrobnega spomenika.

Od vsake legije je bil določen manjši oddelek, da je spremljal cesarja pri slavnostnem sprevodu ter nosil zastave svoje legije. Konštantin je izrecno zapovedal, naj gre krščanski prapor tik pred njim. Sam je jezdil lepega konja, odet v cesarski škrlat, zlat diadem na glavi, obdan od poveljnikov in podpoveljnikov. Senatorji, vitezi in drugi odlični možje so šli deloma pred njim, deloma za njim.

Tako se je pomikal slavnostni sprevod ob Milvijskem mostu, ob desnem bregu Tibere. Na tisoče ljudstva ga je spremljalo z gorečimi bakljami in glasnim klicanjem; z Vatikana in z drugih gričev pa so ga pozdravljali veliki kresovi.

Na pobočju vatikanskega griča je še stal Neronov cirkus, v katerem je prvič tekla krščanska kri v Rimu. Sredi cirkusa se je dvigal visoki in vitki obelisk, ob katerem je Nero tisto strašno noč dal kristjane zaviti v slamo, politi s smolo, privezati na visoke stebre in zažgati, da so živi kristjani ko goreče baklje razsvetljevali Neronov vrt in njegovo slavnost. Sedaj je

ta obelisk gledal, kako je zaničevano Kristusovo ime v slavnostnem sprevodu šlo v Rim in mestu stoka umirajočih kristjanov je čul povsod vesele vzklike njihovih vnukov, ki so klicali: „Kristus zmaguje!“ In prišel bo dan, ko bodo obelisk odnesli iz razvalin cirkusa in ga postavili pred grob onega ubogega galilejskega ribiča, čegar kosti počivajo v mali kapeli poleg Neronovega cirkusa. Na vrh obeliska bodo postavili križ, v obelisk bodo pa vdolbli besede: „Krisus zmaguje!“ In prišel bo čas, ko se bode na mestu te male nagrobne kapelice dvigala mogočna stavba — cerkev sv. Petra.

Sedaj stoji ob kapelici peščica kristjanov, ki hvaležno dvigajo roke proti nebu, ko vidijo korakati mimo Konštantinove čete. Nekoč pa se bodo na trgu pred cerkvijo sv. Petra zbirale velikanske množice kristjanov in v duhu se bodo tu poklanjali Petrovemu nasledniku milijoni in milijoni kristjanov s celega sveta. Čez Elijski most je sprevod prišel v mesto. Vrata, okna, zidovi hiš in tempeljev so bila razsvetljena od nešteti svetilk. Na strehah so gorele baklje in iz posod se je dvigal proti nebu dim kadila. Po cestah in po strehah je ljudstvo pozdravljalo cesarja. Klicali so mu: „Osvoboditelj mesta“, „Ustanovitelj miru“.

Če pa se je že rimsko ljudstvo tako odkritosrčno veselilo, da je rešeno trdega in krvavega jarma, so se tega tem iskrenejše veselili kristjani, ki so največ trpeli vsled grozovitosti trinogovih.

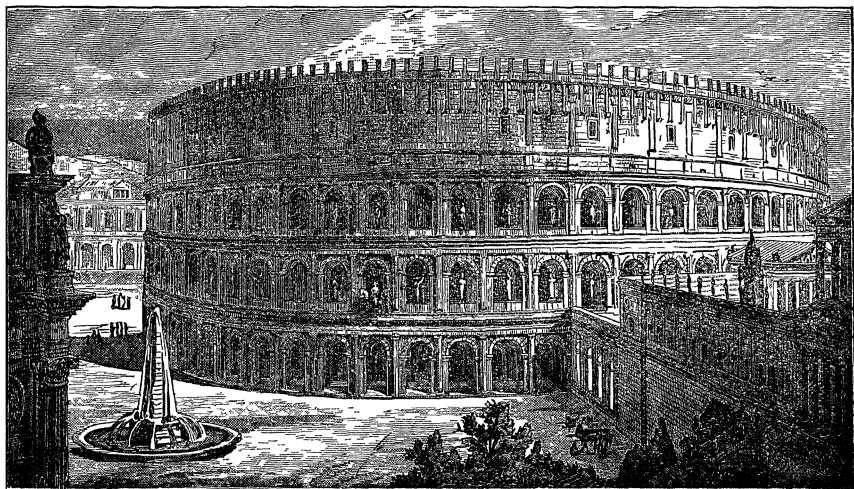
Mnogi izmed tistih, ki jim je Konštantin vrnil prostost, so bili njihovi bratje. Nade, ki so jih stavili vanj, so jim bile potrjene, ko je tako lepo sprejel papeža in osvobodil jetnike v cirkusu. Vse hiše, v katerih so stanovali kristjani, so zato bile razsvetljene z lučicami sestavljenimi v znamenju križa ali imena Gospodovega. Začudili so se poganski Rimljani, ko so na tem spoznali, kako veliko je število kristjanov v Rimu v kljub prejšnjim krvavim preganjanjem.

Blizu Titovega slavoloka sta čakali sprevoda na vzvišenem mestu Irena in Valerija. Srčno rad bi se jima bil pridružil tudi Rufin, a si ponoči ni upal na mrzli in vlažni zrak. Oskrbnik lateranske palače je obe ženski dal tja prenesti v zaprti nosilnici. Med tem časom sta se ženski popolnoma okrepcali, preoblekli in pripravili za slavnostni sprevod. Še bolj ko telesno okrepcilo jima je izbrisalo prestano trpljenje z obrazov veselje in sreča, ki sta jo čutili.

Na kraju, kjer ste čakali sprevoda, sta videli pred sabo drzno kvišku moleče gradbe na Palatinu, kar je bilo v naglici mogoče, s tisoč lučmi razsvetljene do kronišč na templjih in

do podstrešnih zidcev na palačah. Na njuni desnici se je dvigal Titov slavolok z zlato četverko na vrhu, na levo v dolini je stal Kolosej.

„Vidiš“ je rekla Irena, kažoč z roko na mračno zidovje amfiteatra, „vidiš kako se tam po vseh obočnih mostovžih gnete ljudstvo? Obrneno proč od arene, kjer se je tolikrat v slepi krvoločnosti zabavalo ob mučeniški smrti kristjanov, zdaj napeto pričakuje da zagleda zmagojuče znamenje Kristovega imena, ki danes slovesno prihaja v Rim.“

Flavijski amfiteater (kolosej) v prvotni obliki. Na levi kos konstantinovega slavoloka; na desni prednje gradbe cesarskih palač.

„Prav kar sem mislila,“ je odgovorila Valerija, „kako bi ta slavolok Titov, posvečen rimljanski zmagi nad Jeruzalemom in judovstvom, moral dobiti svoj par v Konstantinovem slavoloku, ki bi še slavnejšo zmago križa nad Rimom in poganstvom oznanjal poznejšemu svetu. In zdi se mi, da bi zanj ne bilo najti primernejšega kraja, kot naproti koloseju, v katerem so se mučeniki borili za slavno zmago križa“.

„In kakšen par,“ je vprašala Irena, „bi si ti izmislila za Palatin?“

„Kaj sijajnejšega bi bilo mogoče postaviti nasproti palačam cesarjev,“ je odvrnila Valerija, „kot božji hram, v katerem bi nebeški kralj v svojem sakramentu in v svojem vidnem namestniku rimskem papežu blagoslavljal ves svet?“

Slavnostni sprevod se je bližal. Glasni klici ljudstva, doneče fanfare prihajajo vedno bližje. Na tisoče ljudstva pozdravlja zmagavca, venci in cvetice padajo nanj. Poulični pobalini so zlezli na kipe bogov in odtod klicali cesarju pozdrave. Za bakljenosci, ki so šli spredaj, so korakali vojaki, med njimi mnogo krščanskih, ki so okrasili svoje ščite z začetnimi črkami imena Gospodovega.

V celem krasnem sprevodu sta ženski z očmi iskali le enega, — Kandida. Kako je v veselju zatrepetalo srce materi, ko ji je Valerija povedala, da je od daleč že videti bližajoči se krščanski prapor. Kmalu je zagledala svojega ljubega sina, ki je na čelu svojih vojakov jezdeč nosil krščansko znamenje — labarum. In sedaj je tudi on zagledal njo. Medtem ko sta mu Irena in Valerija metali vence, je nalahno nagnil prapor z imenom Gospodovim v pozdrav. Da sta ga videli mati in Valerija, to se mu je zdelo vredno več ko vse veselje in vzkliki neštevilnega ljudstva.

Ko je mladenič onostran Titovega slavoloka ženskama izginil izpred oči, in je Irena Valerijo nekaj prašala, je morala vprašanje večkrat ponoviti in še potem ji je Valerija le zmedenno odgovarjala.

V svetišču boginje Konkordije¹⁾ pod kapitolom je senat pričakoval novega cesarja, da mu po starem običaju podeli cesarsko dostojanstvo. To je bila sicer prazna zunanjost. A Konštantin je bil previden dovolj, da je senatorjem pustil to veselje. Mirno je poslušal njihove slavospeve, s katerimi so ga slavili kot zmagavca. Potem pa je cesar odšel preko glavnega trga v palatinsko cesarsko palačo. Doslej je bila navada, da se je vsak cesar šel zahvalit v Jupitrovo svetišče. Konštantin pa je to opustil, češ da je ura pozna. Že poprej pa so poganski senatorji z veliko nevoljo opazili, da Konštantin ni boginji zmage prižgal kadila.

Simah je stal z mračno mržnjo v srcu v ozadju, ko ga je zmagavec pozdravil; srce mu ni dopuščalo, da bi ga spremil na Palatin. S srcem, polnim grenke nevolje in mračne žalosti, je zrl osamljen pri vratih svetišča boginje Konkordije na lepo razsvetljeni forum in na vrvenje ukajočega in od veselja vriskajočega ljudstva.

Približal se mu je Laktancij. Starček je bil v sredi ljudske množice opazoval Konštantinov vhod v senatsko kurijo, a ko je šel cesar v spremstvu senatorjev in od vsega ljudstva slavljen na Palatin, je bil zaostal, da bi se v mirni noči vdal svojim mislim. Pred desetimi leti je bil imel Dioklecijan svoj vhod v

¹⁾ Konkordija — sloga.

ravno isto svetišče boginje Konkordije in je bil napovedal senatorjem, da ne želi prej umreti, dokler ne izruje krščanstva; pet let pozneje, ko je bila tekla mučeniška kri v potokih, je bila prečitana v ravno tem svetišču odstopna listina, po kateri je odložil Dioklecijan svojo krono. Danes je živel, potrj duševno in telesno, osamljen na brežini dalmatinski: — ko bi bil ta večer v Rimu, da bi mogel videti zmago krščanstva nad njim samim!

Izmučen vsled dolgega stanja, je stopil starček gori po stopnjicah svetišča; tam gori je hotel sestiti, da bi v miru obračal pogled na pisano in veselo življenje na foru in da bi se zamislil v bodočnost, v nadaljno zgodovino Rima pod krščanskim cesarjem in v razvoj Cerkve, ako razbije Konstantin verige krvavih okovov z njenih rok,

Stopajoč po stopnjicah svetišča se je nemalo iznenadil, ko je v gledal tam Simaha, ki je stal s prekrizanimi rokami naslonjen na steber in globoko zamišljen.

V pobožnem upu, da bi svojega nekdanjega učenca zdaj pod vtisi velikih dogodkov pripravil vsaj do tega, da bi začel premišljevati o zmoti poganstva, je stopil Laktancij k njemu in ga prijazno pozdravil.

Ko je senator ugledal starčka, se je še bolj stemnilo njegovo mračno čelo.

„Vi potuhnjeni sovražniki države!“ je rekel trpko, „kako se zdaj veselite zmage, ki je največja nesreča, ki je kedaj prišla nad Rim! — A ni še vseh dni večer! Kar časa stoji Rim, se je še vsak zmagoslavitelj zahvalil na Kapitolu nesmrtnim bogovom za zmago, — in Konstantin ni prinesel niti enkrat daritve Viktoriji; ta oskrnitev ne more ostati brez kazni!“

„Ako zmerjaš nas kristjane sovražnike države,“¹⁾ je odvrnil mirno Laktacij, „povej, kdaj smo se uprli celó proti onim cesarjem, ki so nas stiskali in v potokih krvi preganjali? Kot zvesti podložniki smo molili za nje in za državo in stavili naše upanje v Boga. Ti imenuješ ta dan nesrečo za Rim, jaz pa se veselim, da oprostijo ječe svoje jetnike, da odloži rabelj svoj meč in da konča brezbožna tiranija uzurpatorjeva. Ako so se skazali bogovi brez moči nasproti znamenju, ki je pripeljalo Konstantina v Rim, ga bo Kristus varoval tudi pred njihovim maščevanjem; kaj pa premorejo zli duhovi proti vsemogóčnemu Bogu? Da, če že ne ti, bo tvoj sin doživel morda, da bo odstranjen kip Viktorije iz senata in kipi bogov se bodo smatrali samo kot dela velikih umetnikov.“

¹⁾ S tem imenom so preganjali vse čase sv. Cerkev. Ker je hotel Nero zvrniti krivdo rimskega požara na kristjane, jih je obsojal in moril radi „sovraštva do države“.

„Ako pride drhal le eno uro do moči, postane takoj drzna in prevzetna,“ je odvrnil senator z izrazom globokega zaničevanja.

„Odpuščam ti te trde besede radi tvoje nevolje,“ je rekel starček, „resnica je, ki zmaguje po tristoletnem zatiranju. Ne samo današnji dan je priča svetu o božanstvenosti krščanstva in o zmoti, v kateri je rimski narod živel! Ali niso že dolgo časa vaša svetišča razvaline, kipi vaših bogov s pajčevinami omreženi in stopnjice vaših svetišč s travo zarastene? Zakaj iščeš zaslombe v mrličih in se oklepaš praznoverstva, ki bo podesetletjih samo pri nevednih ljudeh dobivalo rodovitna tla?“

Simah se je obrnil od svojega učitelja, in ni rekel besedice. Jezeč se v srcu nad vriskajočim ljudstvom, je poiskal stransko pot do svoje palače. A Laktancijevo domnevanje je bilo pravo. Kajti zaman je napenjal Simahov sin vso moč svoje zgovornosti, da bi rešil senatu tako spoštovani kip Viktorije, zadnji zaklad padajočega poganstva. Krščanski pesnik, Prudencij, je takrat vložil prošnjo, naj bi se ohranili kipi bogov kot „umetna dela velikih mojstrov“. Laktancij pa je ta večer dobil idejo, spisati zgodovino in propad onih, ki so preganjali Cerkev.

Ko je Simah na svojem potu domov prišel do svetišča Rome, ki je stalo v globokem mraku, se je naslonil na krasensteber iz porfira v preddvoru in je obračal, oddaljen od hrupnega vrvenja vriskajočega ljudstva, s samotne višine svoj pogled na forum z vsemi svetišči in spomeniki tisočletne slavne zgodovine. Upri je svoje oko na svetišče in grad na Kapitolu, ki se je v temnih obrisih vzdigal proti zvezdnatemu nebu. Ljubil je svoj Rim in od očetov podedovane naredbe. Z vso dušo pravega Rimljana je s trdnim zaupanjem veroval v bogove, da posežejo v današnje početje kristjanov, zato se mu je zdel ta dan nesrečen, da, hujši od onega pri Kanah.

„O bogovi!“ je zaklical in stisnil pesti proti nebu, čez lica pa so mu tekale solze globokega gneva in grenke otožnosti. „Zakaj ste dopustili to? Zlati Rim, ti vladar sveta, zmagovit nad vsemi narodi, — zmagan, vsužnjen po privržencih križanega Juda! Vstanite iz svojih grobov, Scipijo, Kato, August, in tožite in jadikujte z menoj to uro, ki je izdajavca bogov naših pradedov postavila na cesarski prestol!“

„Tako more govoriti le najbolj plemeniti Rimljan, ki je senator Simah,“ ga je prekinil neki glas.

Bil je Gordijan, duhovnik Solnca, ki je bil svojemu bogu doprinesel slavnostno žrtev.

Spoznala sta se kot prijatelja izza mladih let in v malo besedah sta se prepričala o enakem mišljenju. Gordijan je

spremljal senatorja do njegovega doma in govoril mej potom besede, ki so se nanašale na zadnje besede Simahove :

„Ko vtone bog Solнца na večer v morje, se spusti nočni mrak na zemljo in škorpion in kača prilezeta iz skrivališča, noseča pogubo. A nepremagljivi bog spi le malo časa. Ko sem gorko kri zaklane žrtve izlil po njegovem oltarju in v skrivnih molitvah rotil presvitlega vladarja neba, naj reši Rim pred sramoto Križanega, sem slišal ta orakel :

„Leto let
magu iz Nazareta!“

„In kako razlagaš te temne besede,“ je prašal Simah.

„Rešitev ne more biti dvomljiva,“ je odvrnil Gordijan. „Kakor ima leto dni tristo petinšestdeset dni, tako ima leto let tristopetinšestdeset let. Po tem letu let zamrè krščansko praznovetje.

„Njega zadnji meseci torej bi morali biti že izpolnjeni,“ je odgovoril Simah; „kajti že četrto stoletje se širi ta zmeta po svetu. In vendar, ravno današnji dan . . .“

„Škorpion, ki je prišel danes v Rim,“ ga je prekinil Gordijan, ki je bil uganil misel senatorjevo, „in galilejska kača, ki se je ž njim združila, — ne, plemeniti Simah, ne, oni ne bodo ohranili oblasti! Zmagoslaven vstane zopet na vshodu bog solнца in prežene nočno meglo in gomazen v njih zakotja — in bližje je to jutro, kot si ti misliš.“

„Kako naj to verujem?“ je prašal senator trpko, „ko je imel vendar danes prokleti Nazarenc svoj vhod v Rim, v kuhinjo in na Palatin?“

„Spomni se Maksimina, cesarja na vshodu, zapriseženega sovražnika kristjanov!“ je odvrnil duhovnik. „Med njim in Konštantinom je sedaj odločilna bitka neizogibna, in — pri nesmrtnih bogovih! Maksimin bo zmagal!“

S temi besedami se je ločil Gordijan od svojega prijatelja in šel na Palatin, da bi sporočil vladarju, kako je opravil zahvalno daritev bogu Mitru za dobljeno zmago. — —

V času, ko so se cesarjevi vojskovodje zabavali v krasnem trikliniju Avgustovem pri veseli pojedini, je sedel Konštantin, izmučen od naporov dneva, sam v jasno razsvetljeni sobani palače, v kateri je bil še zjutraj stanoval Maksencij.

Zmagovita bojna znamenja njegove vojske so bila postavljena sredi dvorane; nad njimi se je vzdigal labarum.¹⁾

Premišljal je cesar dogodljaje zadnjih tednov, od onega dne, ko je bil odšel iz Galije, do današnjega, ko je bil zmagal v odločilni bitki. In čim več je premišljal, tem živahneje je

1) Bojno znamenje Konštantinovo s Kristusovim monogramom.

čilo prepričanje v njem, da je dolžan edino le neki višji roki zahvalo za sijajni uspeh, — da ga je Oni pripeljal v Rim, v čigar imenu je bil začel vojsko.

Pred njegovimi očmi se je vzdigal nad bojnimi znamenji labarum s Kristusovim monogramom, in kakor je svetilo to znamenje pogubo sovražnim vrstam, tako je svetilo sedaj milostipolno v njegovo dušo.

Konštantin je padel pred svetim znamenjem na kolena in je vzdignil roke v najprisrčnejši zahvali k Bogu kristjanov, — in po tristoletnem, krvavem preganjanju vladarjev zoper Kristusovo ime je ležal sedaj cesar na kolenih v molitvi h Križanemu.

V tem trenutku so padli stari bogovi raz prestol v brezdno; nova doba je pričela v svetovni zgodovini.

Konštantin je hotel še tega dne dati svojemu krščanskemu mišljenju javen in slavnosten izraz. Ako si je moralo krščanstvo poprej iskati v jamah in zakotjih temna pribežališča, pa naj dobi sedaj stanovanje na najlepšem griču Rima, sredi takratnega mesta, nasproti Palatinu in Kapitolu, in pod nogami koleseja, v katerem je preteklo toliko mučeniške krvi za zmago križa, v cesarjevi palači. Vedno je bilo tu stanovanje cesarjev: — sedaj naj bo sedež in lastnina papeževa.

Ravno, ko je Konštantin prišel do tega zaključka in je spisal lastnoročno to objavo, je vstopil Kandid. Cesar ga je tem ljubše sprejel, ker je hotel ravno njega poslati s to objavo. Kdo bi bil vrednejši tega naročila, in kdo bi ga bolj veselo izpolnil?

Kandid je pripovedoval cesarju, kako je srečno rešil mater in druge jetnike še v zadnjem trenutku. Popisal je z gorkimi čustvi trpljenje, ki sta ga morala prestati Rufin in njegova hči, in junaško srčnost, ki sta jo pokazala pri tem. Prosil je obenem cesarja, naj prekliče od Maksencija napovedano zaplembo in naj dopusti vrnitev očetu in hčeri v njuno palačo.

Konštantin je z vidnim zanimanjem poslušal pripovedovanje o rešitvi kristjanov in o snidenju Kandida s svojo materjo; a pri pripovedovanju o nadlogah Rufina je vskliknil s temnim in magubanim čelom:

„Tako nesramno so ravnali z najvišjim mestnim uradnikom? Moja prva skrb bodi, popraviti krivico nad njim. Želim spet videti starega sobojevnika, — njega,“ je nadaljeval Konštantin s smehom, „in tudi njegovo hčer, čije junaško krepost si naslikal s tako svežimi barvami, s tako gorkim navdušenjem, moj ljubi tribun, da se mi zdi, da krvavo delo Marta in divji hrup orožja; a o tem bomo govorili kdaj pozneje. Idi,

nesi Rufinu moj pozdrav in mu sporoči, da mu vračam spet njegovo posest; še ta večer izdam tozadevne ukaze. Gotovo se ne bo branil službe, katero je opravljal pod Maksencijem, tudi pod Konštantinom. A to mu povem ustno; kajti jutri želim videti njega in njegovo hčer. —

Še drugo naročilo imam do tebe, moj ljubi tribun!

Poišči takoj škofa Milcijada in izroči mu to pismo! Pisano je z mojo roko in je odlok, s katerim podajam njemu in njegovim naslednikom za večne čase palačo Laterancev v lastnino. Naj sprejme Kristus, ki me je pripeljal v Rim in na ta kraj, milostno v zahvalno daritev, ako podam Njegovemu nasledniku na zemlji vredno stanovanje. Jutri izdam še drug ukaz, s katerim vrnem kristjanom vse po Dioklecijanu zaplenjene cerkve in pokopališča“.

Oči mladega bojevnika so se svetile v sveti radosti. Kandid si je večkrat v pobožnem hrepenenju in slutnji mej vodom Konštantinovim naslikal velikanski preobrat, katerega bodoživela sv. Cerkev po spreobrnenu Konštantinovem; videl je svoj up uresničen in nepopisna sreča je polnila njegovo srce.

„Moj cesar“, je rekel poln veselja, „tvoje naročilo mi daje peruti in iz globočine duše se ti zahvaljujem, da si mene izbral, da nesem to pismo. In tudi za drugo milost se ti zahvaljujem. Rufin je sedaj s svojo hčerko pri moji materi v lateranski palači; takoj grem k njima: kako se bodo vsi veselili dvojnega radostnega poročila!“

Konštantin se je smehljajal.

„Upam“, je rekel, „da ni ovinek čez Lateran k škofu predolg“.

„Mislim, da mi moja mati pove, kje se sedaj nahaja sveti starček“, je odvrnil in rdečica se je prikazala na njegovih licih.

„Izreči moram tudi tvoji materi priznanje, ki sem ga dolžan junaškemu pogumu njenega sina“, je nadaljeval cesar. „Upam, da jo obiščem v prihodnjih dneh, ako me ne prehití z Rufinom in njegovo hčerko.“

„Moj cesar“, je odgovoril Kandid, „moja mati ne želi drugega, kakor da se ti zahvali, da si zaupal labarum mojim rokam, in našla bo v tem največjo milost, ako se bo smela prikazati z Rufinom in njegovo hčerko pred teboj“.

„Jutri zjutraj“, je pripomnil Konštantin, „se bo oglasilo pol čete senatorjev in vitezov k jutranjemu pozdravu; dal bom povelje dvornim uradnikom, naj vas takoj puste k meni“.

S temi besedami je odpustil cesar svojega tribuna.

V predsobi se je srečal Kandid z Gordijanom. Duhovnik solnca je vrgel na mladeniča jezen pogled, ki ga pa ta ni opazil v radosti svojega srca. Gordijan se je zglasil: — vstop se mu je dovolil prihodnjega dne zjutraj.

Kandid je hitel k svoji materi.

Na potu ga je srečal senator Anicij Pavlin, ki je spet našel svoje otroke. Poln blažene sreče je hitel oče k prijatelju in je zaklical:

„Kandid, Bog je vslišal moje molitev: Verujem v Jezusa Kristusa!“

Kandid je v kratkih besedah sporočil prijatelju o cesarjevem naročilu; nato je odhitel naprej proti Lateranu.

Poročilo, da je cesar dal Rufinu spet prejšnje mesto in posestvo, sta ta in njegova hčerka sprejela z zahvalo nasproti visokemu dobrotniku; z neomajeno radostjo je bila pozdravljena druga vest. S Konstantinovicim darilom ni bilo izgovorjeno le pripoznanje cesarjevo nasproti do takrat zaničevanemu krščanstvu, ampak je bil v tem tudi jasen dokaz požnega mišljenja vladarjevega.

„O“, je zaklicala Valerija, in njene oči so se svetile, na njenih licih se je pojavil žarek navdušenja, „sedaj začenjajo kaliti semena iz krvi mučenikov! V temo grobnic sili jutranji žarek velikega dneva našega vstajenja; Magdalena suši svoje solze in ukajoč poje Cerkev svoj Alleluja. Christus vincit! ¹⁾ V Konstantinu leži Rim, leži ves svet v molitvi na obrazu pred božjim Sinom. O, plemeniti tribun, hiti, hiti, in sporoči svetemu očetu in vsi cerkvi velikonočno vest! Častitljivega starčka najdeš pri pokopališču Valentinovem na Flaminski cesti; tako nam je ravno sedaj sporočil grobar Mincij. Kakšno veselje bo to zanj in za njegove brate!“

Kandid se je poslovil, ker ni upal radi pozne ure obiskati še enkrat svoje matere po povratku od škofa. Določili so čas, kdaj bodo šli prihodnje jutro v palačo, in potem je odhitel po cesti proti cesarjevim konjarnam, ki so stale na južni strani Palatina. Ni bilo treba pokazati Konstantinovega rokopisa, da bi mu dali takoj najboljšega tekača. —

Po cestah, deloma še razsvetljenih, je še vedno mrgolela umikajoča se množica. Še le ko je prišel Kandid iz mreže ulic na mirno Martovo polje in v drevorede, ki so peljali k Flaminskim vratom, je mogel popustiti svojemu konju vajeti.

Jezdil je po tihi in zapuščeni cesti v noč in v njegovem duhu so vstajale v pisanih igrah najljubše podobe. Vojna je

¹⁾ Kristus zmaguje.

bila srečno končana, dobil je spet svojo drago mater iz rok smrti, on sam je postal vojni tribun; spreobrnitev Konstantinova je zadovoljila njegove svete želje. Ali niso bile izpoljeni s tem, kakor odprtemu cvetnemu popju, vsi njegovi upi?

Vsi? — Ko vscvetijo nekateri popki, že začno drugi novi skrivnostipolno življenje.

Kar je obrnil svoje misli na drug predmet.

Iz daljave je zvenela pesem skozi nočno tišino na njegovo uho in ga je prečudno dirnila. Ali niso bile to melodije cerkvenih psalmov in himen? —

Dobil je skoraj zagotovilo, da je tako.

Na gričku, na katerem je bil vhod k pokopališču sv. Valentina, je zagledal sijajno procesijo. Stopali so počasi, otroci in odrasli, možje in žene, vsi z gorečimi bakljami v rokah. Na čelu spreveda se je svetil iz lučic napravljen Kristusov monogram in veličastno in visoko je odsevalo Gospodovo slavljeno ime.

Pri pogledu nanj je bil Kandid globoko ganjen in solze tihe pobožnosti so mu tekle po licih.

Ni bilo dvoma: Peljana od Kristusa, svojega Gospoda, je šla Cerkev s papežem iz teme katakomb v sijajnem sprevodu med petjem svetih pesmi v glavno mesto sveta.

Kandid je razjahal in čakal na sprevod. Skoraj je mogel razumeti besede pesmi. Bil je 113. psalm „In exitu Israel de Aegypto“, psalm, ki je slavil Izraelov izhod iz suženjstva in njega oprostitev od Faraonovega jarma.

Kandid je pel tiho z drugimi svete pesmi. Ko se je sprevod približal, je dal znamenje in stopil k škofu. Podal mu je pismo in je z visokim glasom naznanil cesarjevo vest.

Kdo popiše veselje in radost kristjanov? V zahvalne molitve, katere so s povzdignjenimi rokami poslali proti nebu, so vpletli tudi vroče želje blagoslova za cesarja.

Ko je izrazil sveti starček svoj namen, da se prihodnjega dne zjutraj osebno zahvali vladarju, se je ponudil Kandid, da ga bo peljal k cesarju. Zajezdil je nato spet konja in drvil proti mestu. Večkrat se je še med potom ozrl na sijajno Kristusovo znamenje na čelu počasi pomikajočega se spreveda.

Na Martovem polju je naletel Kandid na mrtvaški sprevod. Za dvema bakljenoscema sta nosila dva moža mrliča; dve ženi sta šli za njimi.

Ravno so nosci izmučeni položili krsto na tla, da bi odpočili nekaj trenutkov.

Pri pogledu na priprosto spremstvo, je domneval Kandid, da nesejo osebo iz nižjega ljudstva k pokopu. A začudil se je, ko je uzrl na pokrovu dragocen purpur s široko-obrobljenim zlatom.

„Koga pokopavate?“ je vprašal radovedno in je postal.

Eden izmed mož je odprl pokrov: — svit baklje je osvetil grozno spačen ženski obraz.

Kandid se je stresel.

„Žena Maksencijeva je,“ je odvrnil grobar malomarno, „sama se je zastrupila. Njene sužnje jo zakopljejo na njenem posestvu zraven trupla njenega sina.“

Nosci so vzdignili spet krsto in so hiteli naprej, tako hitro, da so jim ženske s težavo sledile.

„Podoba poganstva!“ je rekel Kandid globoko ganjen in je nadaljeval svojo pot na Palatin, kjer je dobil generalni štab cesarjev svoja stanovanja.

Dolgo je ležal Rim, izmučen od razdraženosti prejšnjega dne, v globokem spanju in še sta bili dve okni razsvitljeni na lateranski palači. Kako naj bi Irena spala? Vse njeno življenje, prepolno skušenj, bojev in žrtev je šlo mimo njene duše, s črnimi oblaki zakrit dan, katerega večer je solnce pozlatilo z najlepšim bliščem. Polna blažene radosti se je zahvalila nebesom za vse, za prestane težave in za srečo, katero so ji danes poslala. A z zahvalo je položila še eno prošnjo pred božji prestol — prošnjo, katera ji priuесе popolno srečo, ako se uresniči.

Tudi Valerija ni mogla spati. V zmotnjavi dogodkov ni mogla dobiti pravega trenutka, da bi podala Kandidu zlato škatlico ali jo vrnila njegovi materi. Ležala je škatlica, katero je odprla v pobožni radovednosti, pred njo z gobo v krvi Kastulovi namočeno. Mislila je na relikvijo svoje matere, katere ni več upala videti: kako srečna bi bila, ako bi dobila to škatlico v nadomestilo. Da bi delil vsaj ž njo to, z mučeniško krvjo napojeno gobo: gotovo te prošnje ji Kandid ne odbije, ako ga bo poprosila prihodnjega dne za njo. A priznala si je z rdečico na licih, — sama ni vedela zakaj, — da se ne bo upala izgovoriti te prošnje.

Šestnajsto poglavje.

Plačilo.

Sila trupel utopljenecv je Tibera ponoči naplavila na breg, med njimi tudi Maksencijevo. Neki vojaki iz Konstantinovega tabora so ga zarana našli in potegnili popolnoma na suho.

Še je bil mrlič oblečen s cesarsko opravo, a bila je vsa blatna. Obličje je bilo grozno spačeno; togota in obup in poslednji drgeti smrtnege boja so se bili okoreli v tem obrazu; lasje in brada so bili napolnjeni z glenom, — strašán pogled. Vojaki so se podvzivali, opliniti truplo zlatenine in dragih kamnov in jih razdeliti med seboj. Potem so odsekali mrliču glavo, jo nasadili na sulico in jo vriskaje nesli v šotorišče; če niso mogli trinoga živega dobiti v roke, naj se bo vsaj njegova glava javno nosila v zmagoslavnem sprevodu. Na griču nad taborom so zasadili sulico s strašnim znamenjem zmage na vrhu.

Vojaki in rimska drhal so si delili pravico, pleniti trupla, ki jih je bila reka izmetala na suho; in to so izvršili temeljito. Le enega mrliča niso docela oplenili; bilo je truplo mladeničevo, ležeče na obrežni plitvini v visokem ločju. Neka ženska, besna ko pošast, je bila razpodila grabežljivce in je zdaj tam blizu stražila; in če so se bližali ljudje, je planila pokoncu in kričala:

„Tiho, tiho, cesar spi tam! Kaj ne veste, da je moj sin Konstantina v dvoboju premagal? Opoldne pojde imperator Sabin v izprevodu v Rim.“

Dočim je Sabina, zblaznela, razpuščenih las in srepih oči, v blatni obleki čula pri mrtvem sinu, je Heraklij v cesarjevi predsobi čakal trenotka, ko naj stopi pred novega vladarja.

Heraklij je bil od včeraj popoldne preživel ure najstrašnejše razburjenosti. Krdelo ogleduhov in poročevavcev, ki so mu bili prej na službo, se mu je bilo izneverilo, čim se je bila zvedela smrt Maksencijeva; kako bridko je občutil, da so se vsi začasa skušali rešiti s potapljajoče ladje njegove sreče! Negotovost Sabinove usode, ženin obupu podoben strah za sina, skrb in bojazen zavoljo lastne bodočnosti, posebno če je še pomislil na svojo minulost, so mu napravile strahovite ure. Ko se je bila naredila noč, je hotel skrivši pobegniti iz mesta; a žena je bila spoznala njegovo namero in ga je siloma zadržala. Zgodaj jutraj je bil suženj prišel povedat, da je sin utonil in leži mrtev na Tiberinem bregu. Sabina je vsled tega od boli zblaznela, in da napolni mero nesreče, je v neopaženem trenutku pobegnila iz hiše. Heraklij je bil tako zmeden, da mu še na um ni prišlo, poslati koga po njo; vprašanje lastne usode je polnilo vse njegove misli. Kaj mu je drugega ostajalo kot izbira: ali si vzeti življenje ali pa po svojem načrtu poskusiti, pridobiti Konštantinovo naklonjenost? Toda ni hotel umreti; zgražal se je ob misli na sodbo in večnost, v katero je zdaj zopet veroval, posilil veroval, najsi se je še tako upiral. Tedaj se je odpravil in šel k cesarju.

Najprej mu je šlo za to, da se vladarju prikupi, predno bi ta kaj neugodnega zvedel o njem, in tako je bil prvi, ki je prišel v cesarjevo predsobo k jutranjemu pozdravu. Med časom, ko je moral čakati, se je nekoliko zbral, in ko je vstopil, mu je odločilni pomen trenotka vrnil vso razišodnost in pre-mišljenost.

Pokleknivši pred Konštantinom in poljubljae mu roko je začel:

„Služba, ki sem jo vršil pod nepostavnim vladarjem, bi me utegnula v očeh tvojega božanstva ob zaupanje deti, ako ne bi ti mogel podati dokazov, da sem v času, ko sem posilil služil trinoga, vendar v srcu bil zmerom vdan tvojemu božanstvu. To mi pri tvoji dobroti in milosti zadobi odpuščenje, če sem bil primoran, vršiti povelja, ki sem jih v vesti obsojal. Nezmožen take podlosti, ki bi zvestobo hlinila, skrivši pa se s sovražnikom bratila, sem marveč izdajstvo storil neškodljivo, — ko teh le pisem nisem dostavil trinogu.“

S temi besedami je predložil cesarju pisma višjega duhovnika Gordijana do Rufa.

Konstantinovo čelo se je nabralo v mračne gube, ko je čital pisma, o čijih pristnosti ni mogel dvomiti. Mož, ki mu je bil v imenu bogov zmago obljubil, je bil skrivši sovražniku roko podal, da bi mu tisto zmago ugrabil!

Izdajstvo je bilo očitno in Gordijan je zaslužil sramotno smrt.

Toda, kako bo vplivalo na vse pristaše bogov v mestu in v armadi, ako novi cesar ob nastopu vlade veli obglaviti prvega Mitrovega svečenika v Rimu?

Vtoliko je bilo razkritje Konštantinu veliko manj všeč, kot pa si je bil Heraklij mislil.

„Majhna usluga je, ki sem jo mogel storiti tvojemu božanstvu,“ je ta pristavil; „toda upam, da ti svojo vdanost še bolje dokažem. Ni ga pač, ki bi bolje poznal mišljenje posameznih vitezov in senatorjev, kot jaz, in tvoje božanstvo bo ostrmelo, koliko izmed plemstva ti je sovražnih.“

Konštantin je umel dvorjanovo namigavanje, toda je prikril nevoljo.

„Vladati mesto, kakor je Rim,“ je nadaljeval Heraklij, „je nemogoče brez tajne službe zanesljivih oglednikov, ki ima — nalik pajčevini — v tajni cesarjevi pisarni svoje središče. Tako pride vsaka izjava, celo iz naročja družine in iz najožjega prijateljskega kroga, na uho tvojemu božanstvu.“

Cesar je bil ogorčen, da ta človek od njega pričakuje, da začne kakor Maksencij s sramotnim ogleduštvom, ki je bilo toliko plemenitih mož in žena spravilo v pregnanstvo, bedo in smrt. Domislil se je, kaj mu je bil Kandid, opisujoč trpljenje Rufinovo in njegove hčere, povedal o Herakliju; kako so se s tem popolnoma skladale njegove lastne besede!

„Ker si o vsem tako natanko poučen,“ je rekel Konštantin, in ostro pogledal dvorjana, „mi boš pač vedel vse natanko povedati o usodi mestnega prefekta Rufina, mojega prijatelja iz mladih let, ki ga je bil Maksencij odstavil.“

Heraklij je prebledel, toda zbral se je naglo in rekel:

„Žrtev trinogove grozovitosti! Umrl je od pomanjkanja kot jetnik pri gradbah; njegova hči ga je pokopala na Apijski cesti. Redko kedaj je bil zlahtnejši človek,“ si je drznil dostaviti Heraklij, „uničen s podlejšimi sredstvi.“

Konštantin se je ob teh zadnjih besedah komaj še krotil.

„Maksencij res da je imel navidezen vzrok, ga preganjati,“ je pripomnil, „ker so mu bili predloženi nekovi potvarjeni, baje od mene in mojih poveljnikov Rufinu pisani listi. Celo v acta diurna¹⁾ je stalo poročilo o tem. — Ali mi moreš pove-

¹⁾ V dnevniku.

dati, kdo je dal napraviti tista pisma? Ali mi moreš povedati“, je ponavljal Konštantin, in njegove oči so sipale bliske na dvorjana, „kdo je bil podli Grk, ki je rimskega prefekta vrgel v Mamertinsko ječo, — kakšna cena je bila postavljena njegovi hčeri za njegovo osvoboditev, kdo ga je obsodil med jetnike pri gradbah in njegovo hčer palnil na cesto kot beračico? — In ti se drzneš k meni priti in mi svojo podlo službo ponuditi? Ne, Rufin ni mrtev; Kristus, ki si ga ti, nesramnež, zatajil in preganjal,“ ga je otel tvojih zalezovanj.“

Heraklij se je vrgel cesarju k nogam in je cvileč in ihteč prosil milosti, češ, da je delal le iz pokorščine do Maksencija. A že je bil na Konštantinovo znamenje vstopil centurij, ki je stražil v predsobi.

„Odvedi tega podleža,“ je velel Konštantin, „v Mamertinsko ječo, kjer naj ga vržejo v najglobljo temnico. Upam, da ga ni v Rimu, ki bi bil tako, kakor ta, smrti vreden.“

Na centurijonov migljaj so prišli vojaki in so vlekli Heraklija iz cesarske izbe.

V čakalnih dvoranah in na dvoru se je bilo med tem nabralo mnogo imenitnih oseb, da bi vladarja zjutraj pozdravile; vsi so spoznali prefekta in so razumeli, kaj ga čaka; — a nikomur se ni smilil.

Prav ko so vojaki vedli jetnika po širokih sijajnih stopnicah navzdol, je stopal gor Kandid z Valerijo in škofom Milcijadom; Rufin je bil zadej v zaprti nosilnici. V gneči je le Kandid videl jetnika, a ga ni poznal. Ta pa je spoznal Valerijo in ob pogledu nanjo je njegovo blede obličje posivelo ko pepel. Ves prepaden je strmel v deklico, kolena so se mu šibila, in če bi ga vojak ne bil neusmiljeno naprej pahnil, zgrudil bi se bil na tla.

Kaj je bilo, kar ga je tako presunilo ob pogledu na Valerijo?

Heraklij jo je dozdej videval le v črni žalni obleki, polno bolečine in trpljenja; taka je pokleknila predenj, ko je prosila za očetovo življenje; taka mu je roko poljubila, ko je bila privolila postati žena njegovega sina, da bi dobila oprostilno pismo za Rufina; taka je bila, ko jo je na Foru s surovimi besedami zavračal, kadar je hotela očetu nesti krepila. Ker je pa dvorni obred pri sprejemanju zabranjeval žalne obleke, je bila zdaj devica svoje črno odelo zamenjala s praznično opravo. Nosila je dalmatiko, svetlo svileni obleko žafranove barve, čez katero sta se z obeh ramen do stopal spuščala dva v zlatu vezana rdeča bagrena pasova, odlika za gospe imenitnega stanu. Lasje so se valovito kodrali okoli dostojanstvenega čela, in

glavo je ovijal bel pajčolan, z bagrenim robom in zlatimi resami obšit. Okoli vratu si je bila dela preprost niz biserov, rozete iz zlata in biserov vezane, imenovane *calliculae*, so bile pripete na ramah in ob robu obleke. Ob pričakovanju skorajšnega sprejema pri cesarju je njena prej bleda lica podplula sveža rdečica, in vsa sreča, ki jo je bil prinesel včerajšnji dan, se je smijala Valeriji z obraza. Tako je bila mlada deklica videti zorna in sveža, polna ljubke lepote in miline. Množica, ki je na trgu pred vhodom v palačo motrila došlece, je šepetaje vpraševala, kdo je ta nežna ljubka deva; kristjani pa, zagledavši jo sredi med škofom Milcijadom in mladim brhkim vojakom, so jo pozdravili kot podobo cerkve, slavno se dvigajoče iz preganjanja. — Kaj čuda, da se je Herakliju, zadetemu od cesarjeve sodbe, pol blaznemu od smrtnega strahu, ko jo je ugledal, zazdela kakor prikazen iz neba?

Heraklija je pogled na Valerijo prestrašil; drugače pa Kandida. Ko je bil zarana prišel v materino stanovanje, da bi obe odvedel k cesarju, ga je preobrazba device brez mere vzradostila. Sam pri sebi jo je primerjal dragulju, ki ga večča roka zlatarjeva izlušči iz starega, počrnelega okraska in ga vdela v čisto zlato; — temnemu studentu, vročemu iz skale, ki ga sonce mahoma obsije s svojimi zornimi žarki; — roži, ki je ob pozdravu mladega jutra sveže odprla svoje popje.

On sam danes ni bil več tak, ko včeraj, ves oprашen, upehan od nečujenih naporov, razburkan od toli silnih in močasnih vtiskov; — to je prešlo, in stal je tu v cvetoči mladostni moči, sijajni vojaški opravi, vojniška, a vendar prikupna postava. — Valerija se je komaj upala, pogledati vanj.

Irena je bila oblekla stolo matronalis, do stopal segajoče oblačilo, pristojno starejšim gospem plemenitega stanu; črez je ogrnila široko pallo, ki je ovijala glavo in v velikih gubah obdajala telo.

Pri jutranjem pozdravljanju cesarja je veljal tisti dvorni obred, ki je bil v navadi že za prvih cesarjev in ga je Dioklecijan še izpopolnil. V težki beli togi, tedanji službeni obleki, so v vestibulu palače čakali ure, ko prične sprejemanje; oddelek dvornega služabništva je skrbel, da so čakajoče po redu njih dostojanstva ali službe vodili k cesarju.

Silno ugoden vtisk je napravilo na Rimljane, da Konstantin ni sedeč, ampak stoječ sprejemal obiske, da tudi ni puščal, kakor je bila izza Dioklecijana navada, poljubiti roke, in je kazal vljudnost, ki je bila tembolj prikupna, ko so jo primerjali surovi brezobzirnosti Maksencijevi in gosposko-ponosnemu preziru Dioklecijanovemu.

Rufin je komaj utegnil, da se zahvali za pristrčne pozdrave vitezov in senatorjev v predsobi; ne da bi bil naznanjen, je bil takoj s svojci odveden v sprejemno dvorano.

Čim je Konštantin ugledal Ireno ob strani Kandida, je stopil matroni nekaj korakov naproti in jej častital k sinu, čegar hrabrost se kosa z njegovo blagosrčnostjo.

„Divji hrup orožja,“ je dejal, „le prečesto zaduši božji glas v naših prsih, in le prelahko oklepovo železje obda tudi vojščakovo srce. Nebrzdani Mars¹⁾ tudi svoje sinove dela nebrzdane, in marsikdo — na bojišču junak — bojzljivo vrže orožje od sebe pred sovražnikom, ki ga nosi v svojem srcu. A ne tako tvoj sin. Vojna ti ga danes vrača nepokvarjenega, utrjenega v kreposti, bogatega na časti. Nobena senca ne kali tvojega maternega ponosa in veselja.“

Ko se je papež zahvalil in obenem obljubil, da bo rimska cerkev, in ž njo vsi bratje, v pristrčni molitvi prosila, da bi Najvišji cesarja obilno blagoslovil, je Konštantin odgovoril:

„Ti zemeljske dari plačuješ z denarjem z nebes, in sprejemem ga tem rajše, ker le od božje pomoči upam obstanka in blagega uspeha svoji vladi.“

Rufina je cesar pristrčno pozdravil kot starega tovariša iz bojev; z živim sočutjem je omenil trpljenja, ki da sta ga on in njegova hči mogla prestati le v moči krščanske srčnosti, in ga je prosil, naj bi zopet prevzel službo Praefectus Urbis.²⁾

Koj ko je bila Valerija vstopila, je njena ljubkost iznenadila Konštantina. Ko je cesar hvaleč govoril materi o Kandidu, je dobro opazil žarno veselje, s katerim se je nevede izdajalo dekličino srce. Torej se je Konštantin obrnil k mladeniču in je rekel, kažoč na znamenje zmage z labarom na vrhu:

„Zdaj po končani vojni jemljem nazaj iz tvojih rok, hrabri tribun, armadni prapor, ki sem ti ga bil zaupal. Nosil si ga tako častno, da ti hočem še nekaj dražjega povériti; in to boš tem nežneje čuval, ker ni moja last. Sicer dosedanjega lastnika nisem še vprašal za njegovo privoljenje, a to storim v tem trenutku: — Rufin, za svojega tribuna Kandida snubim tvojo hčer Valerijo.“

Tako nepričakovane cesarjeve besede so napravile nepopisen vtisk, zlasti na oba najbolj prizadeta. Kandid je pokleknil pred cesarja in mu objel noge: bila je zunj presladka sreča! Valerija se je sklonila na prsi zraven stoječi Ireni.

„Moj cesar,“ je izpregovoril Rufin, „ti izpolniš, kar sem sam na tihem v srcu upal, in vesel dam tvojemu najbolj plemenitemu vojščaku zaklad, ki mi ga je nebo podarilo.“

¹⁾ Vojni bog paganski.

²⁾ Mestnega načelnika.

„Sladki moj otrok,“ je dejala Irena, objemši devico, „tako so mi tedaj nebesa v tebi zopet hčerko podarila.“

Konštantin je bil Kandida dvignil in ga je vedel k Valeriji; Rufin pa je deključino roko položil v ono svojega sina.

„Kaj bi moglo bolje nadomestiti oltar,“ je rekel stari škof in je pokazal labarum, „kot tole znamenje blaženega imena? Torej blagoslavljam kot božji duhovnik v imenu Kristovem sveto zvezo, katero si danes obljubljata, in prosim za vaju z nebes milosti in vsega blagega. Bodita srečna v posesti plačila, ki si ga ti, Kandid, privojeval, ti, Valerija, pritrpela! — Naj bi vajina zveza bila znamenje sloge, ki naj posihmal državo veže s cerkvijo Kristovo, ker nam je nebo dalo cesarja, ki ne vidi blaginje države v pregonu, ampak v obrambi cerkve, in ki z očetovsko roko skuša zaceliti rane, ki jej jih je zadala žalostna zaslepljenost in nezasluženost sovraštvo.“

Še tisto jutro je papež zasedel lateransko palačo in je odločil baziliko tiste hiše, veliko na dveh redéh stebrov slonečo dvorano, za katedralo rimskega škofa. Do tedaj je bila katedrala papežev cerkev sv. Pudencijane, hčere senatorja Pudenta, v čegar hiši je apostol Peter navadno zbiral prve vernike; posihmal je imela biti lateranska bazilika „mati in glava vseh cerkva v mestu in po širnem svetu.“

Razglas, ki je kristjanom vrnil njih svetišča, so verniki pozdravili z nepopisno hvaležnostjo do cesarja, in pristojni duhovniki so se podvizali zopet vzeti v posest svoje cerkve. Kajpada so tiste našli večinoma strahovito opustošene in oskrunjene. Starodavna cerkev sv. Klementa je bila izpremenjena v Mitrovo svetišče, ona v hiši Lucine pa porabljena celo za menažerijo; druge cerkve so tudi služile za skladišča, in od nekdanje notranje oprave je ostalo le nekaj malovrednih razbitkov. Toda z veselo požrtvovalnostjo in vneemo, ki morda v zgodovini cerkve nikdar ni bila večja, so kristjani dali vse, kar so imeli, da bi namestu razbitih reči lepše napravili, in vsak dan, ko je bila zopet v kakí cerkvi prva služba božja, je bil za vse praznik svete radosti. Še sto let pozneje zveni iz pesmi, v katerih pesnik Prudencij slika tiste dni, ono glasno veselje, s katerim je rimska cerkev tačas praznovala svojo osvoboditev. Radost je pa bila še večja, ker so mnogi pagani vsled očitno čudežne Konštantinove zmage prepričani o resničnosti krščanstva, zapuščali stare bogove in prosili škofa Milcijada za vsprejem v cerkev. Med prvimi sta bila tribun Artemij in senator Anicij Paulin s svojimi otroci.

Dan potem ko sta se bila Kandid in Valerija zaročila, je bilo videti družbo, ki je šla — sladko radost in blaženo srečo

v očeh — skozi Apijska vrata iz mesta: mlada zaročenca sta skupaj s starši romala h grobom Sofronije in Kandidovih sestra, da jih ozaljšajo s cveticami in venci.

Niso pa bili oni edini, ki so šli h katakombam; že izza rana so v manjših in večjih gručah hiteli verniki, vsi praznično oblečeni, po Apijski cesti k istemu cilju. Cerkev je namreč obhajala tisti dan, 30. oktobra, praznik papeža in mučenca Poncijana; in ako so celo v letih preganjanj slavili njegov vsakoletni god s sveto mašno daritvijo v papežki grobnici v Kallistovih katakombah, naj bi pa danes glasno veselje zmagujoče cerkve blaženo odmevalo na grobovih svetih mučencev. Grobarji so bili že ponoči zopet odprli vhod, ki je bil več let zasut, in otrebili stopnice, vodeče dol v grobnico. Pot od Apijske ceste do vhoda je bila potresena s cveticami in svežim zelenjem, vrata ozaljšana s pletivom iz listja in s preprogami, kapela sama pa okrašena s cvetnimi kitami in mnogimi svetilkami.

Mala nevihta je bila zjutraj z mimo bežečimi plohami prah na cesti oborila in vso naravo osvežila; skozi čudno nakopičene oblake so zdaj tu pa tam prodirali sončni žarki in so obrobljali njih kraje z ognjenim bleskom; kakor je italijansko nebo lepo, kadar je čisto plavo, je pa tudi čudovito mikavno, kadar se prepreže z ljubkim nakitom svetlih oblakov.

Koliko je imelo Valerijino in Rufinovo srce povedati na grobu matere in žene, zdaj v nebesih poveličane; kako je Ireno in njenega sina gnalo na kraj, kjer sta počivali obe devici, ki ste bili z mučeništvom izvojevali veliko zmago!

Prejšnje dni je bila Valerija tolikrat šla po Apijski cesti, srce polno trpljenja, boli in strahu, — ko je mater pokopavala, ko je za očeta grob pripravljala, ko se je hotela od Irene zadnjič posloviti. Rufin se je danes kot kristjan vračal na ženin grob; njena in hčerina molitev sta ga bili po potu težkega trpljenja privedli do resnice. Ireno so bili po tej cesti vlekli v cirkus, da bi tam umrla, ne da bi mogla objeti preljubega sina, ki je bil po dolgi ločitvi tako blizu! V kakšnih srčnih mukah je bil Kandid drvil mimo spomenikov na Apiji, kako je z gorečo iskrenostjo klical k nebu, da ne bi prišel prepozno!

Na vse to je mislila četvorica; in v Valerijinem in Ireninem očesu se je zopet in zopet posvetila solza; potem pa je zopet spreletel smehlaj srečne blaženosti njihju obraza kakor sonce posije po nevihti. Nikdar se jim ni ljubše smejala zelen dreves in barva cvetic; vile na pobočjih Albanskih gora so jih pozdravljale z daleč kakor razigrani otroci; v čistem krepilnem zraku toplega jesenskega dne so brnele in frčale čebele, hrošči

in mušice, in ogledavši se proti Rimu — kako divno! — so videli prekrasno mavrico, ki je nad vsem tem mirom in veseljem prožila svojo svetlo pestro bliščobo.

Po pol uri voznje so prišli k cemeteriju¹⁾ sv. Kalista, in ob Valerijinem vodstvu je šla družba, noseča baklje in cvetne vence, navzdol v sveto mesto mrtvih.

Ko so po kratki hoji stopili v cubiculum,²⁾ v katerem je Sofronija počivala, — poleg dvojni napis, ki ga ji je bil Rufin posvetil, ob strani pa prazni grob, ki ga je bila njegova hči njemu pripravila, — tedaj sta bila oba močno ginjena, in zlasti Valerija je jela glasno plakati. A bol je bila vendar mila, utešena s sveto tolažbo. Pač je obema v srce silila želja: O, da bi ti še živela in bila deležna najine sreče! Toda čutila sta tudi, kako jima je rajnica ta hip v duhu blizu. In šele zdaj je Rufin umel celo vsebino svojega napisa: „Sophronia dulcis, semper vives Deo;“³⁾ Sophronia vives⁴⁾ — pri Bogu boš živela.“ Molče je vstrgal z orodjem, ki so ga bili grobarji tam pustili, v apneni omet še tretji napis:

Sophonria, vivas felix cum tuis!

Sofronija, živi blažena pri svojcih!

Zdaj kot kristjan, je bil Rufin prešinjten od tolažilne resnice: smrt ni naredila nobenega prepada med umrlo in ostalimi; le tenka zavesa loči njo od drugih. Kakor Sofronija večno blažena živi pri Bogu, tako biva pri svojcih s svojo povzrojeno ljubeznijo; kakor je v minulih dneh trpljenja za moža in hčer molila ob prestolu božjega usmiljenja, tako danes z nebes dol čuti ž njima tiho, obilno srečo, ki jima polni srce.

Ko sta bili Valerija in Irena grob matere in prijateljice ozaljšali z venci, se je družba podala naprej na kraj, kjer počivata deklici.

Bil je preprost grob, v katerem sta deviški mučenki mirno počivali ena pri drugi; kamen je bil brez napisa. Toda Irena je bila dala na grob svojih hčera naslikati tri babilonske mladeniče v ognju. In zdaj, ko so bili ugasnili plameni preganjanja, se ni mogla ustavljati, da ne bi zapela one zmagoslavne in hvalne pesmi starozakonskih bojevnikov božjih!

Mati in brat sta obesila nad grobom dva cvetna venca; Kandid pa je začrtal v marmor zmagovito znamenje imena Kristovega, za katero sta bili sestri umrli, v čegar miru zdaj počivata, v čegar nebeški slavi se večno veselita s svojim

1) Grobišče.

2) Izba.

3) Sladka Sofionija, večno boš živela pri Bogu.

4) Sofronija, živela boš.

očetom. Očetovo truplo je pa še zagrebano v jami v pesku na Latinski cesti in čaka, da ga sin dvigne in zgradi za njegovo počivališče grobnico kot središče nove katakombe, ki je imela za vse čase nositi ime sv. Kastula.

Več kot dve uri so se mudili v katakombah. Valerija je ves čas vešče in z veliko vnemo razlagala globoko pomenljiva krščanska znamenja in slike po grobovih in stenah; naposled je družba zopet prišla do stopnic, vodečih iz cemeterija. Skoz otrebljeni vhod je kakor v pozdrav prodirala svetloba dneva, in gredoč za njenim vabilom, je šla družba iz katakomb zopet na vrh. Ko se je Rufin težko sopeč dvigal po strmih stopnicah, oprt na Valerijino ramo, je izpregovoril s pogledom najiskrenejše hvaležnosti: „Če na strmem potu iz teme zmotnjav ljubezen potniku roko poda, tedaj z božjo milostjo vendar končno pride na srečno dnevno svetlobo“.

Ko je družba iz vrta, v katerem je bil cimeterij, stopila ven na Apijsko cesto, je tam sedel, kakor je še danes često videti, kmečki deček, nudeč upehanim jesenskega sadja. V njegovem košu je bilo poleg jabolk, hrušek in drugega sadja tudi grozdje, lepo rdeče grozdje, in dvignivši grozd ga je deček z vabljivim smehljajem ponujal Valeriji.

„O da,“ je vzkliknilo dekle, ki se je včeraj in danes večkrat spominjalo zadnjih Sofronijinih besed, „daj mi lepi rdeči grozd; moja sladka mati je, ki mi ga pošilja! — Ali se še spominjaš?“ — je nadaljevala z žalo solzo v očeh, obrnjena k očetu in je zmečkala jagodo med prsti.

„Zunanost je rdeča,“ je močno ginjen odgovoril Rufin, ponavljajoč besede svoje žene, „toda vsebina je čista in svetla, in okoli trdih jagodovih jederc se nabira sladki sok, — taka je tudi s trpljenjem.“

Na potu v mesto je družba srečala oddelek vojakov, ki so peljali v svoji sredi uklenjenega jetnika. Kako se je zavzel Kandid, ko je v njem spoznal duhovnika solnca, Gordijana! Tisti čas je tudi jetnik dvignil glavo, in peklenska togota mu je spačila obraz ob pogledu na tribuna. Ta sovraženi človek, ki je nosil prapor krščanskega imena, čaščen in sijoč od sreče, — on pa na smrt obsojen, potujoč na pust skalnat otok, kamor ga je bil cesar pomilostil v dosmrtno pregnanstvo!

Osem dni pozneje sta klečala v lateranski baziliki pred tistim oltarjem, na katerem je bil nekoč prvak apostolov vršil svete skrivnosti, Kandid in Valerija, spremljana od starišev, da pred Bogom in vso cerkvijo skleneta sveto zvezo. Konstantin je skrbel za opravo neveste in je storil s cesarsko dareljivo-

stjo. Dražja pa v očeh Valerije, kot vse bogastvo biserov in draguljev in kot ves nakit zapestnic in uhanov, je bila srčasta bulla s krvjo mučenca Kastula, viseča na njenih prsih. Irena je bila napravljeni nevesti sveto relikvijo obesila okrog vratu kot poslednji in najdražji nakit.

Od vseh strani so prihajali svatbeni darovi; celo uboga Rustika ni hotela izostati s svojim darom. Rufin je bil vrnivši se v svojo palačo, njej in njenemu možu ponudil sijajno plačilo, a oba sta vse odklonila. Zdaj pa sta prišla in prinesla svoj dar — reven, a vendar morda med vsemi darovi najpomembnejši: preprosta steklena posodica, na njenem dnu vrezana oba poročenca pred oltarjem, nad njima venec zmage, krog in krog pa napis:

Vivatis in Deo!
Živita v Bogu!

